

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

MILAN OLEJNÍK

VYBRANÉ KAPITOLY Z DEJÍN GRÉCKA A RÍMA

Vysokoškolský učebný text

Košice 2013

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
Filozofická fakulta
KATEDRA DEJÍN

© Mgr. Milan Olejník, PhD.

Autor: Mgr. Milan Olejník, PhD.
Názov: Vybrané kapitoly z dejín Grécka a Ríma
Počet strán: 125
Rozsah AH: 4

Recenzenti:

PaedDr. Marta Sendeková, PhD., Katedra histórie, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Doc. PhDr. Ľubomíra Kaminská, CSc., Archeologický ústav SAV, Oddelenie pre výskum východného Slovenska, Košice

Elektronický vysokoškolský učebný text pre Filozofickú fakultu UPJŠ v Košiciach.
Za odbornú a jazykovú stránku tohto vysokoškolského textu zodpovedá autor.
Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Umiestnenie: <http://www.upjs.sk/pracoviska/univerzitna-kniznica/e-publikacia/#ff>
Dostupné od: 18.12.2013

ISBN 978-80-8152-083-9

OBSAH

ÚVOD

I.	BOJ GRÉKOV ZA SLOBODU.....	5 - 20
II.	MAKEDÓNSKA EXPANZIA.....	21- 32
III.	RÍM V OBDOBÍ REPUBLIKY.....	33 - 52
IV.	KRÍZA RÍMSKEJ REPUBLIKY.....	53 - 99
V.	CISÁRSKY RÍM.....	100 - 123
VI.	POUŽITÁ LITERATÚRA.....	124 - 126

Úvod

Dejiny antického Grécka a Ríma sú kulmináciou úspechov, ktoré dosiahli staroveké civilizácie v politickej, hospodárskej a spoločenskej sfére, v poznaní človeka a sveta a v umení. Gréci ako prví v dejinách ľudstva dokázali vytvoriť systém, v ktorom určitá časť spoločnosti – plnoprávni občania, mala možnosť slobodne rozhodovať o politickom a dianí, mohli voliť a byť zvolení do úradov rámci daného politického systému a mali právo diskutovať o otázkach dotýkajúcich sa života komunity. Vysoký stupeň vzdelanosti a hľadanie racionálneho vysvetlenia prírodných javov, umožnili Grékom dosiahnuť úroveň poznania, ku ktorej sa európske národy dopracovali až v novoveku. Úspechy Grékov v sochárstve, architektúre i v literatúre sú dodnes inšpiráciou. Napriek odstupu viac než dvoch tisícročí sú nám svojim myslením a konaním blízki, rozumieme ich víťazstvám i porážkam a sú v mnohom zdrojom poučenia aj dnes.

Demokracia bola určujúcim princípom aj Rímskej republiky a významným predpokladom úspechu Ríma v zápoleí vládu nad Itáliou a postupne celým Stredomorím. I keď vznik Rímskej ríše možno charakterizovať ako výsledok dobyvačných vojen, Rimania dokázali integrovať odlišné kultúry a pretvoriť komunity, ktoré sa nachádzali na rôznom stupni vývoja do spoločenstva národov, založeného na unifikovanom hospodárskom a právnom základe, umožňujúcom slobodu pohybu a výmenu ideí v Stredomorí i za jeho hranicami.

Práca je koncipovaná ako učebná pomôcka, ktorá prístupnou formou poskytuje informácie o zlomových udalostiach dejín antického Grécka a Ríma. Pozornosť je venovaná aj stručnej charakteristike významných osobností a ich miesta v historickom dianí. V základných rysoch je načrtnutý hospodársky vývoj antickej spoločnosti a faktory ktoré ho podmieňovali. V závere sú analyzované príčiny úpadku a zániku Rímskeho impéria. Práca je doplnená zoznamom literatúry, ktorá je dostupná v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach a na Katedre dejín FF UPJŠ. V zozname literatúry sú uvedené aj internetové zdroje.

I. Boj Grékov za slobodu

Početné grécke mestské štáty prechádzali v 6. storočí pred n. l. hlbokými spoločenskými a politickými zmenami. V porovnaní so štátmi blízkeho východu bolo hornaté Grécko krajinou, kde boj o každodennú existenciu nebol ľahký. Príkladom neustáleho zápasu s nehostinnou pôdou boli Atény. I v dobe najväčšieho rozkvetu mesta poskytovala Atika, krajina obklopujúca Atény obživu len štvrtine obyvateľstva. Najvýznamnejšou plodinou boli olivy. Olivový olej bol potravou, svietidlom a používal sa i na kozmetické účely. Veľký význam malo pestovanie vinnej révy. Víno sa vymieňalo za obilie, ktorého v Aténach nikdy nebolo nadbytok. Aténski roľníci museli čeliť aj ďalšiemu problému – rozloha poľnohospodárskej pôdy bola obmedzená a následkom rastu obyvateľstva sa polia chudobných roľníkov neustále zmenšovali. Ak nepriazeň počasia zničila úrodu, roľník mal len jednu možnosť – požičať si obilie od vlastníkov veľkých pozemkov. Keď dlh prevýšil hodnotu jeho polí, pôda sa stala vlastníctvom veriteľa. Rodová aristokracia - eupatridi, postupne vlastnila čoraz väčší podiel pôdy v Atike. Zadlžovanie nútilo chudobných Aténčanov ručiť svojou rodinou a mnohí boli predaní do otroctva. Neúnosné pomery sa stali príčinou rastúceho napätia a začiatkom siedmeho storočia pred n. l. hrozilo, že vypukne vzbuja.

Právny systém v Aténach bol založený na základe zvykového práva, ktoré vykladali najvyšší úradníci – archonti. Keďže neexistovali písomne zaznamenané zákony, boli právne spory mnohokrát riešené v prospech eupatridov, čo zvyšovalo rozhorčenie nemajetných občanov Atén.

Aby sa zamedzilo nespravodlivému výkladu zvykového práva, archont Drakón bol v roku 621 pred n. l. poverený spísaním aténskych zákonov. Ich kodifikácia však neprispela k zlepšeniu existujúcich pomerov a sociálne napätie sa naďalej prehľbovalo. Navyše, Drakónove zákony boli až neľudsky prísne. Občania Atén tvrdili, že sú „napísané krvou“.

Zo zdanlivo neriešiteľnej situácie našiel východisko Solón. Patril k privilegovanej vrstve eupatridov, ale citlivo vnímal rastúcu biedu väčšiny občanov Atén. Podľa gréckeho historika Plutarcha veľkú časť svojho majetku rozdal nemajetným spoluobčanom. V roku 594 pred n. l. ho Aténčania, v snahe predísť konfliktu, zvolili za archonta eponyma a poverili právomocou zaviesť nutné reformy. Eupatridi verili, že ako príslušník vrstvy urodzených bude postupovať umiernené, nemajetní dúfali, že reformy zlepšia ich situáciu.

Solón nemajetných občanov Atén nesklamal. Radikálnou reformou, ktorá šokovala mesto, bolo zrušenie dlžôb tzv. Seisachtheia. Aténčanom, bez ohľadu na výšku zadlženia, boli dlhy zrušené. Solón zároveň zakázal ručenie osobou. Zasadil sa tiež o nápravu krutého zvyku, ktorého obeťou sa stali Aténčania v minulosti. Všetkých občanov, predaných do otroctva kvôli dlhom, štát vykúpil. Nasledoval rad zákonov, ktoré transformovali aténsku spoločnosť od základu. Tradičné rodové väzby nahradila majetková diferenciácia. Solón rozdelil obyvateľov Atén do štyroch tried na základe veľkosti ich majetku. Príslušníci prvej triedy boli oprávnení voliť archonta a veliteľa vojska. Aténčania začlenení do druhej triedy zastávali úrady a v aténskej armáde tvorili jazdecko. Tretiu triedu tvorili roľníci, dostatočne majetní, aby si mohli obstaráť bronzové brnenie, tzv. hopliti. Do štvrtej triedy Solón zaradil nemajetných Aténčanov, ktorí slúžili vo vojsku ako ľahká pechota. Radikálne novým opatrením sa stalo progresívne zdanenie v závislosti od veľkosti majetku. Príslušníci štvrtej triedy boli od daní oslobodení.

Reforma sa dotkla aj štátnych orgánov. Solón ponechal aeropág, ktorého členmi sa však stali všetci príslušníci prvej triedy, teda rozhodujúcim už nebol rodový princíp, ale veľkosť majetku. Avšak ani majetok nebol jediným meradlom politického vplyvu. Vyvažovala ho tzv. Rada štyristo – „boule“, v ktorej každá zo skupín mala 100 členov. Všetci slobodní aténski občania mali právo podieľať sa na aktivitách zhromaždenia. Význam zhromaždenia stúpol získaním práva voliť archontov, ktoré mal dovtedy aeropág. Tiež súdna moc prešla do právomoci zhromaždenia tým, že do tzv. Heliaie - najvyššieho súdu boli volení všetci slobodní občania žrebovaním.

Solónove reformy kritizovali mnohí Aténčania, prevažne z radov eupatridov, ktorých privilégia boli oklieštené. Samotný Solón na otázku či dal občanom Atén dokonalú ústavu, údajne odpovedal „zd'aleka nie, ale dal som im ústavu, ktorú boli ochotní prijať“. Napriek nespokojnosti časti aténskej spoločnosti Solónova autorita počas jeho života zabránila násilnému pokusu o odstránenie reforiem. V roku 572 pred n. l., vo veku 66 rokov, sa Solón vzdal úradu a opustil Atény, aby, ako napísal Plutarchos, v Heliopolise študoval dejiny Egypta. Navštívil Cyprus, Lýdiu a vrátil sa do Atén, kde sa medzitým zmocnil vlády Peisistratos.

Obyvatelia Atén sa nezmierili s Peistratovou vládou bez odporu. V roku 556 ho vyhнали z mesta a keď sa mu opäť podarilo zmocniť vlády v roku 549 ho znovu donútili odísť do vyhnanstva. S obdivuhodnou vytrvalosťou usiloval o získanie moci a v roku 546 sa definitívne zmocnil vlády v Aténach. I keď vládol autokraticky, demokratické prvky

Solónových reforiem ponechal v platnosti. Podporoval remeslá i obchod a zlepšil postavenie nemajetných Aténčanov financovaním verejných prác. Začal výstavbu monumentálneho chrámu Olympeion. Zaviedol stabilnú menu – aténska drachma, minca so symbolom sovy sa stala žiadaným platidlom v celom Grécku. Bol mecenášom umenia a trauje sa, že sa zaslúžil o spísanie a publikovanie príbehu Iliady a Odysei. V hodnotení Aristotela bola Peisistratova vláda skôr vládou štátnika než tyrana.

Peisistratovi synovia Hipparchos a Hippias vládli len krátko. Po atentáte, ktorého obeťou sa stal Hipparchos, Hippias rozpútal v Aténach teror a bol vyhnaný z mesta. V politickom zápole medzi predstaviteľom eupatridov Isagorasom a vodcom nemajetných Kleisthenom, zvíťazil Kleisthenes. I on vstúpil do histórie ako reformátor. S cieľom ešte viac oslabiť politickú moc eupatridov, reorganizoval aténsku spoločnosť na novom princípe. Namiesto dovtedajšieho členenia na tri skupiny, v závislosti na príslušnosti k určitému regiónu (Pobrežie, Planina, Hora), rozdelil územie Atiky na desať celkov a tri regióny z každej z troch oblastí spojil do politickej jednotky – fylé (fylé - kmeň). V archaickom období bola fylé spoločenstvom pokrvných príbuzných s vlastným kultom. Vytvorením nových územných celkov Kleisthenes obmedzil moc eupatridov.

Revolučným opatrením, ktoré zvýšilo počet občanov a v Aténach vytvorilo priaznivé podmienky pre hospodársky i kultúrny rozkvet, bolo udelenie občianstva cudzincom trvale usadeným v meste. Počet plnoprávných občanov vzrástol na 30 000. Prezieravosť udelenia občianstva cudzincom sa ukázala v boji Atén s Perziou. Bez dostatočného počtu slobodných občanov by Atény nedokázali vytvoriť silné loďstvo. Početná flotila sa stala významnou podmienkou víťazstva Atén v zápase s Perzskou ríšou. Kleisthenes zaviedol demokratický princíp aj do armády - zveril velenie vojska zboru desiatich stratégov – generálov. Každého stratéga volili občania jedného z okresov.

S cieľom ochrániť demokratické reformy pred hrozbou tyranie, Kleisthenes zriadil kurióznu, avšak efektívnu formu hlasovania – ostrakizmus (ostrakon – hlinený črep). Občania mali možnosť hlasovať, koho podľa vlastného uváženia považovali za natoľko vplyvného, že sa mohol zmocniť vlády v meste. Meno takéhoto muža vyryli na hlinený črep a vhodili do urny. Občan, ktorého meno bolo na najväčšom počte črepín musel odísť na desať rokov do vyhnanstva. Aj keď bol jeho odchod vynútený, nestrácal občianstvo, ani majetok a po desiatich rokoch sa mohol vrátiť do vlasti.

Hippias však takú možnosť nemal. V jeho prípade vyhnanstvo nebolo prevenciou, ale trestom za príkoria, ktorých sa dopusti počas svojej vlády. Plný nenávisti, hľadal možnosť ako

sa pomstiť rodnému mestu. Príležitosť našiel na dvore Artaferna, satrapu (guvernéra) jednej z provincií Perzskej ríše, ktorej hlavným mestom boli Sardy. Artaphernes si aténskeho utečenca obľúbil a s rozhorčením vypočul Hippiove sťažnosti na Aténčanov. V Perzskej ríši nebolo pochopenia pre demokraciu. Artaphernes vyslal do Atén posolstvo, ktoré prikázalo obyvateľom mesta, aby opätovne vrátili vládu Hippiovi. Keď Aténčania poslov vyhnali, vykročili na cestu boja o prežitie s gigantickou Perzskou ríšou

Zavŕšením dobovačných výprav Kýra Veľkého a jeho syna Kambyésa sa všetky staroveké ríše blízkeho východu dostali pod nadvládu perzských kráľov.

Pôvodne malé, s výnimkou najbližších susedov neznáme kráľovstvo Peržanov, ovládlo podstatne silnejšie a bohatšie štáty ako Lýdia, Babylon, Egypt, Fenícia a grécke mestá na pobreží Malej Ázie. Perzskí králi vládli nad územím, ktoré siahalo od pobrežia Stredozemného mora na západe, až po hranice Indie na východe.

Perzské kráľovstvo však nebolo len mechanicky pospájaným súborom podrobených krajín. Delilo sa na dvadsať, do určitej miery nezávislých územných celkov - satrapií, spojených sieťou kvalitných ciest s hlavným mestom Persepolis.

Kýrov syn Kambysés nemal potomkov a keď v roku 522 pred n. l. zomrel, hrozilo, že sa ríša rozpadne. Jednotu kráľovstva udržal a ešte viac upevnil Dareios I. Ako sa stal kráľom nie je presne známe. Grécky historik Herodotos sa zmieňuje o blesku a hromobití počas voľby kráľa, ktorej sa zúčastnil aj Dareios. Nebeský úkaz bol vysvetľovaný ako zásah vyššej moci a proti Dáreiovej voľbe sa nik neodvážil protestovať.

V dobe, keď Perzská ríša bola na vrchole moci, Milétos, najvýznamnejšie grécke mesto situované na maloázijskom pobreží, povstalo proti perzskej nadvláde. Vodca povstania, Aristagoras požiadal grécke štáty o pomoc. Aténčania videli v žiadosti príležitosť odplatiť urážku, ktorej sa podľa nich dopustil satrapa Artafernes a vyslali Milétu na pomoc flotilu 20 lodí. Padlo rozhodnutie zaútočiť na jedno z najbohatších miest Perzie, Sardy. Po vylodení aténski vojaci pod Aristagorasovým velením pochodovali vyše 100 kilometrov do vnútrozemia Perzskej ríše. Zaskočení Peržania sa nezmohli na odpor a Gréci mesto vyplienili. Skôr však, ako mohli ustúpiť, k Sardám dorazili perzské jednotky. Strhla sa bitka, v ktorej Gréci utrpeli porážku. Aténčania perzskej pomste unikli, avšak Milétos postihla krutá odplata. V námornej bitke pri ostrove Ladé bola milétska flotila rozdrvená. Perzské vojsko v roku 494 pred n. l. zničilo Milétos do základu, muži, ktorí prežili obliehanie boli

povraždení, ženy a deti predané do otroctva. Milétoš už nikdy nedosiahol svoju pôvodnú význam.

Je možné, že Dareios o Aténčanoch vôbec nevedel až do chvíle, keď vpadli na územie ríše. Provokácia, ktorej sa Atény dopustili, naplnila kráľa hnevom. Údajne poveril jedného zo služobníkov, aby zakaždým, keď zasadol k stolu poznamenal: "Pane, nezabudni na Aténčanov".

Prvý pokus o podmanenie Atén, ktorý podnikol Dareios zať Mardonius v roku 492 pred n. l., prekazila búrka. Aj keď rozbúrené more zničilo väčšinu invázneho loďstva pri hore Athos, Dareios sa nemienil vzdať. Nová armáda sa pripravovala na inváziu v provincii Kilikia. Staviteľia lodí boli vo všetkých prístavných mestách ríše zamestnaní výstavbou nového loďstva. Keďže sa na invázii mala podieľať aj jazda, súčasťou flotily boli aj transportné lode, schopné prevážať väčší počet koní. Prípravy trvali celý rok 491 pred n. l. a prvé mesiace roka 490 pred n. l.

Kráľ vyslal do gréckych miest poslov s požiadavkou, aby odovzdali „vodu a zem“, ako symboly uznania nadvlády Perzie. Odmietnuť žiadosť znamenalo vystaviť sa hnevu kráľa a takmer všetky mestá vyhovelí požiadavkám. Dareiovu žiadosť odmietla len Sparta a Atény. Sparťania, bez ohľadu na nedotknuteľnosť poslov, hodili vyslancov do studne s cynickou poznámkou, „nech si naberú zeme a vody do sýtosti“. Aténčania, ktorí vedeli, že bez ohľadu nato, čo urobia, sa Dáriovej pomste za vypálenie Sárd nevyhnú, uvrhli poslov do jamy, kde držali zločincov.

V tom čase sa vrátil z Trácie do Atén Miltiades. Jeho príchod bol vlastne útek pred Peržanmi. Miltiades, aténsky občan, dokázal v Trácii vytvoriť nezávisle kniežatstvo, ktoré sa však dostalo do perzského područia v roku 513 pred n. l. Ako jeden z vazalov bol nútený zúčastniť sa Dáriovej výpravy proti nomádkym Skýtom. Dareios mal spočiatku úspech, prekročil Dunaj a prenikol hlboko na územie Skýtov. Miltiadovi spolu s ďalšími veľmožmi, ktorí sa ocitli v područí Perzie, pripadla úloha strážiť most cez Dunaj, po ktorom sa dostali Peržania do Skýtie. Kočovní Skýti ustupovali do vnútrozemia a Dareios sa márne snažil poraziť nepolapiteľných bojovníkov stepí. Perzská armáda, decimovaná nedostatkom zásob a útokmi skýtskej jazdy, bola nakoniec nútená ustúpiť.

Miltiades vyrastal v demokratickom prostredí Atén a len ťažko znášal nadvládu Peržanov. Veľmožov, s ktorými strážil most vyzval, aby jedinú ústupovú cestu zničili. Bez možnosti úniku by Skýti perzské vojsko zničili, Dárius by zahynul a podrobené kráľovstvá by získali

slobodu - tvrdil Miltiades. S trúfalým návrhom však neuspel. Nik z kráľových vazalov netúži po slobode natoľko, aby riskoval život. Po Dareiovom návrate bol Miltiades nútený ujsť. Vrátil sa do Atén a keďže úmyslom zbaviť sa Dareia si získal priazeň občanov mesta, zvolili ho za jedného z desiatich stratégov – generálov aténskeho vojska.

Perzská invázia nedala na seba dlho čakať. V lete roku 490 pred n. l. 600 vojnových lodí vyplávalo z Malej Ázie a po prekročení Egejského mora pristalo na euboiskom pobreží. Artafhernes, hlavný veliteľ perzského vojska, sa vydal so svojou armádou k mestu Eretria. Artaphernes bol synom sardského satrapu - guvernéra mesta, ktoré občania Eritreie spolu s Aténčanmi vydrancovali a mal teda osobný dôvod na pomstu. Eritreu prikázal zrovnať so zemou.

Invázia bola smrteľnou hrozbou predovšetkým pre Atény a Spartu. Podľa Dareiovoho rozkazu mali byť obe mestá zničené a ich obyvatelia privedení ako otroci do Perzie,

Perzská flotila preplávala úžinu, ktorá oddeľuje Euboiu od Atiky a pristála na maratónskej pláni. Peržania si nevybrali miesto vylodenia náhodne. Hippias, ktorý sa zúčastnil výpravy, radil vylodiť armádu na maratónskej pláni najmä preto, že rovina bola vhodná pre vojenské operácie jazdecka.

Aká veľká bola perzská armáda nevieme. Herodotos jej počet neuvádza. Historici neskorších období uvádzali nerealisticky vysoké počty – Plutarch a Pausanias 300 000 mužov, Justinus dokonca 600 000. Vzhľadom na dopravné možnosti perzského loďstva sa veľkosť armády odhaduje na 25 – 30 000 mužov, z ktorých časť tvorila jazda.

Aténska armáda sa utáborila pri Heraklovom chráme, v nevelkej vzdialenosti od Maratónu. Aténčania boli príjemne prekvapení, keď k ich tábore dorazil oddiel vojakov z Platají, mesta s nepočetným obyvateľstvom, avšak oddaného spojenca Atén. Niekoľko rokov pred perzskou inváziou sa dostali občania Platají do sporu s podstatne mocnejšími Tébami. Atény pomohli Platajam uchrániť ich nezávislosť. Vďační obyvatelia, bez toho, aby ich Atény žiadali o pomoc, vyslali k Maratónu všetkých bojaschopných mužov.

O pomoc požiadali aj Spartu, známu udatnosťou svojich vojakov po celom Grécku. Sparťania však odmietli vyslať vojsko bezodkladne, pretože v meste sa konal náboženský festival, ktorého sa museli zúčastniť všetci občania .

Gréci zaujali pozíciu na pahorku, ktorý sa mierne zvažoval k Maratónskej pláni. Velitelia armády – stratégovia, s rešpektom hľadeli na vojenskú silu perzského vojska. Prevládol medzi nimi názor, že je nutné vyčkať pomoc Sparty.

Je pravdepodobné, že aténska armáda pri Maratóni, mala asi 10 000 vojakov, bola teda početne slabšia než perzské vojsko. Plataje vyslali k Maratónu približne 1 000 hoplitov.

Výzbrojou, výcvikom a spôsobom boja sa grécki vojaci radikálne líšili od perzského vojska. Prvoradou povinnosťou slobodných občanov v gréckych štátoch bola obrana mesta pred nepriateľmi. Každý občan bol vojakom. Jadrom armád gréckych mestských štátov boli hopliti, bojovníci chránení bronzovým brnením a vyzbrojení mečmi a kopijami. V členitom Grécku jazda nezohrávala významnú úlohu. Početnosť jazdy limitovala aj vysoká cena koní, ktoré mohli vlastníť len majetní. Okrajovú úlohu v gréckom vojsku mala ľahká pechota. Tvorili ju slobodní občania, ktorí nemali dostatok prostriedkov, aby si mohli zaobstarat' drahú výzbroj. Ich zbraňami boli kopije, dýky a praky.

Gréci milovali šport. Športové súťaže zastávali významné miesto v spoločenskom živote každého gréckeho mesta. Príkladom je priam posvätná úcta, akú preukazovali víťazom olympijských hier. V určitom zmysle však možno športové disciplíny považovať za prípravu k boju – beh, hod oštepom, zápasenie a box tvorili aj základ vojenského výcviku. V jednoliatej, rokmi výcviku a častých vojen zocelenej armáde, boli prejavy zbabelosti vzácné.

Ani perzským bojovníkom nechýbala statočnosť. Dáriova armáda mala povest' neporaziteľnosti a Gréci hľadeli na protivníka s rešpektom. Spôsobom boja, výzbrojou a organizáciou však perzské vojsko v porovnaní s Grékmi bolo radikálne odlišnou armádou. V rozľahlých planinách Perzskej ríše mala rozhodujúci význam predovšetkým jazda. Počas rýchlych presunov jazdeckta, kde k boju muž proti mužovi v uzavretých šíkoch nedochádzalo, mali veľký význam lukostrelci. Na Maratónskej pláni sa teda pripravovali na boj dve podstatne rozdielne armády.

Na porade zvolanej hlavným veliteľom gréckeho vojska Kalimachom polovica z desiatich stratégov vyjadrila presvedčenie, že útok bez pomoci spartského vojska nebude úspešný. Podľa Herodota, ktorý opísal priebeh maratónskej bitky, Miltiades presvedčil veliteľov, že náhly, prekvapujúci útok prinesie víťazstvo i bez Spartanov.

Gréci tradične bojovali v uzavretej formácii v niekoľkých radoch za sebou. Miltiades však navrhol, aby sa vojsko rozostúpilo do šírky a zabránilo tak prípadnému pokusu perzskej jazdy o obchvat. Zároveň, v rozpore so zaužívaným spôsobom boja, podľa ktorého bola hĺbka šíkov útočiaceho vojska rovnaká po celej línii, posilnil krídla na úkor centra. Neobvyklým

rozhodnutím bola aj zmena taktiky útoku. Namiesto pomalého nástupu do boja, Aténčania posledných pár stovák metrov pred zrážkou prekonalí v behu. Tým sa zvýšila váha úderu, skrátil časový interval, ktorý mali perzskí lukostrelci na streľbu a Gréci získali moment prekvapenia.

Peržania boli útokom aténskej armády zaskočení. Grékom sa podarilo nepripraveného nepriateľa zatlačiť na oboch krídlach. V centre, kde bojovali vybrané jednotky Peržanov, boli Aténčania nútení ustupovať. Na oboch krídlach však postupne získali Gréci prevahu. Peržanom hrozilo obkľúčenie a z obavy, že budú odrezaní od lodí, začali ustupovať. Neúprosny zápas sa rozpútal o perzské lode. Herodotos napísal, že najviac Peržanov i Aténčanov padlo v boji na pobreží. Časť perzského vojska sa nalodila a zamierila smerom k Aténom.

Do Atén bol vyslaný posol, aby zvestoval občanom radostnú správu. Traduje sa, že posol prebehol vzdialenosť od Maratónu k Aténom (necelých 40 kilometrov), vykrikol „Zvíťazili sme!“, a úplne vyčerpaný zomrel. Jeho čin sa stal podnetom pre dodnes populárny maratónsky beh.

Po bitke dorazila k Maratónu spartská armáda. Spartania s rešpektom prezreli bojisko pokryté padlými, vzdali úctu Aténčanom a odišli.

Víťazní Gréci si nemohli dopriať čas na oddych. Bezbranným Aténom hrozilo nebezpečenstvo. Bez otáľania preto väčšia časť vojska pochodovala v noci k mestu. Nad ránom zazreli unavení Aténčania sťažne perzských lodí blížiacich sa k mestu. Keď Peržania zazreli aténske vojsko pripravené k obrane, odplávali.

Aténsnym zvykom bolo pochovať padlých v rodnom meste. Aby uctili pamiatku padlých a zdôraznili výnimočnosť víťazstva, pochovali mŕtvych na Maratónskej pláni.

Pre obyvateľov Atén, avšak nielen pre nich, malo víťazstvo nad Peržanmi epochálny význam. Zabránilo zničeniu mesta a zotročeniu jeho obyvateľov. Zároveň poskytlo mestu čas na prípravu v ďalšom zápase s Perzskou ríšou.

XXX

Porážkou perzského vojska pri Maratóne Atény ubránili svoju existenciu a slobodu. Perzský kráľ sa ale nevzdal myšlienky pokoriť vzdorné mesto a potrestať jeho obyvateľov. "Keď novina o bitke pri Maratóne došla k Dareiovi", napísal Herodotos, „jeho hnev voči Aténčanom ešte vzrástol a bol viac než kedykoľvek predtým rozhodnutý poraziť Grékov. Vyslal poslov do všetkých provincií s príkazom zozbierať väčšiu armádu než predtým." Fenické, iónske a cyperské mestá mali za úlohu pripraviť pre inváziu armádu transportné plavidlá a vystrojiť flotily vojnových lodí.

Skôr, ako mohlo perzské vojsko vyraziť na pochod, v Egypte vypuklo povstanie. Dareia zastihla smrť pri prípravách na obnovenie perzskej moci a až Xerxes, ktorý sa stal následníkom trónu, povstanie potlačil.

Ani Xerxes sa nevzdal úmyslu dobyť Grécko. Centrom nekonečného prúdu vojsk prichádzajúcich z jednotlivých provincií Perzskej ríše bola Kapadokia. Odtiaľ sa obrovská masa oddielov jazdy, pechoty, ťažných zvierat a vozov so zásobami pohla k mestu Sardy. Počas príprav na inváziu, vyslal Xerxes, tak ako jeho otec, poslov do všetkých gréckych miest s požiadavkou „vody a zeme“. Do Atén a Sparty, miest, ktoré v minulosti kráľovým vyslancom ublížili, poslov neposlal.

Prechod cez Helespont mali umožniť dva mosty, ktoré po dokončení zničila búrka. Rozhnevaný Xerxes rozkázal symbolicky potrestať more bičovaním a vhadením okov do vody. Bol vybudovaný nový most a po roku 480 pred n. l. prekročila Xerxova armáda Helespont. Kráľ ešte pred zavŕšením prechodu rozkázal vykonať prehliadku armády a zistiť jej veľkosť. Podľa Herodota, 10 000 vojakov, zhromaždených v tesnom kruhu, bolo obkolesených nízkym plotom. Do vyznačeného priestoru po skupinách vstupovali vojaci celej armády. Herodotos uviedol úhrnný počet vojakov - Xerxova údajne armáda mala 2 317 610 mužov. To však nebolo všetko. K perzskej armáde bolo po obsadení Trácie, Macedónie, Achaje a ďalších oblastí Grécka pričlenených 300 vojakov. Spolu so služobníctvom, kuchármi, nosičmi, tesármi, kováčmi a príslušníkov ďalších profesií, potrebných pre chod armády, počet mužov v Xerxovej armáde dosiahol 5 283 320 mužov – tvrdil Herodotos. Počet koní a ťažných zvierat bol údajne príliš veľký, než aby ho bolo možné určiť. Skutočnú veľkosť Xerxovej armády je možné len odhadovať. Vychádzajúc z technických možností doby, mohla mať Xerxova armáda maximálne 100 000 mužov.

Jadro vojska tvoril elitný oddiel „Nesmrtelných“. Pomenovanie si vyslúžil tým, že v prípade smrti ktoréhokoľvek vojaka, bol okamžite doplnený do pôvodného stavu.

„Nesmrtelní“ boli vyzbrojení lukmi, krátkymi oštepami a dýkami. Na rozdiel od Grékov nemali bronzové brnenie, ich jedinou ochranou bol nevelký oválny štít. Vojaci z Asýrie mali ošpepy, dýky, štíty a bronzové helmy bizarných tvarov, skýtski jazdci boli vyzbrojení lukmi a vojnovými sekerami.

Po víťazstve na maratónskej pláni Atény vďaka šťastnej náhode získali prostriedky na vybudovanie silného loďstva. Hlavnú zásluhu na tom, že v krátkom čase po Maratone sa Atény stali námornou veľmocou, mal Themistokles. Ak máme veriť Herodotovi, Themistokles bol stelesnením gréckych predností i nedostatkov - vlastenectva, individualizmu, vynaliezavosti, ľstivosti a predovšetkým túžbe po sláve. Pre dosiahnutie svojich cieľov nevyberal prostriedky. Atény sa bohatstvom nevyrovnali starším a prosperujúcim gréckym mestám. ako boli napríklad pred zničením Milét, alebo Syrakúzy. Námornú slabosť Atén demonštroval konflikt s Aigínou, maličkou ostrovnou republikou, v ktorom aténska flotila utrpela porážku.

V roku 484 pred n. l. boli objavené v laurijských baniach, ktoré sa nachádzali v nevelkej vzdialenosti od Atén, bohaté ložiská striebra. Pôvodne sa mal tento zdroj bohatstva rovnakým dielom rozdeliť medzi občanov mesta. Themistokles však pripomenul Aténčanom trpkosť porážky s Aigínou a navrhol, aby bol výťažok z baní použitý na stavbu sto vojnových trojveslíc - trirém. Našťastie pre mesto zvíťazila prezieravosť pred túžbou po bohatstve. Aténčania s Themistoklovým návrhom súhlasili. Rozhodnutie výrazne zvýšilo obranyschopnosť mesta, ale tiež radikálne zmenilo aténsku spoločnosť. Stavba veľkého počtu lodí mala ďalekosiahle ekonomické a politické dôsledky. Aténčania, na rozdiel od iných námorných štátov, nepoužívali na veslovanie otrokov, ale posádky aténskych lodí tvorili slobodní občania. Aténske trirémy - lode s tromi radmi vesiel na každom boku, mali 170 veslárov, 20 námorníkov a približne desať vojakov. Malý počet vojakov bol podmienený spôsobom boja – úlohou veslových lodí nebolo nepriateľské plavidlo zajať, ale preraziť otvor pod čiarou ponoru a potopiť ho. Veľký počet veslárov – slobodných občanov, vytvoril v Aténach vplyvnú skupinu, ktorá sa stala hnacím motorom demokratických premien. Themistokles, podľa vyjadrenia Platóna, „pripútal“ Aténčanov k veslu.

Existencia mohutnej flotily vojnových lodí zaradila Atény medzi najvýznamnejšie grécke mestá vo vojne s Peržanmi. Aténčania si uvedomili bezprostrednosť perzskej hrozby, keď grécke mestá znovu navštívili Xerxovi posli s požiadavkou „zeme a vody“. V Delfách, na mi-

este zasvätenom Apolónovi, stála povestná veštiareň, požívajúca úctu medzi všetkými gréckymi štátmi. Bezradní Aténčania sa rozhodli požiadať orákulum o veštbu. Odpoveď, ako ju zaznamenal Herodotos, bola zdrvivá. "Prečo sedíte zatratenci? Utekajte k najvzdialenejším koncom sveta a zanechajte svoje domovy, pretože oheň a Boh vojny uháňajúci v sýrskom bojovom voze vás vrhne do prachu." Zúfalí Aténčania žiadali delfskú veštiareň o radu, ako sa vyhnúť zničeniu. Nová veštba ponúkala aspoň iskierku nádeje: "Drevená hradba jediná nepadne a ochráni Vás a Vaše deti. Božská Salamína prinesie smrť synom žien." Nejasnosť veštby vyvolala spor ako vysvetliť záhadné slová. Pravý zmysel veštby, tvrdil Themistokles, je vo význame aténskeho loďstva, ktoré je skutočnou "drevenou hradbou" a Atény porazia Peržanov pri Salamíne. Len tak, argumentoval Themistokles, je možné vysvetliť, prečo je ostrov Salamína božským.

Napätie vzrástlo, keď posli macedónskeho kráľa Alexandra oznámili, že obrovské Xerxovo vojsko mieri do Grécka. Hašterivosť gréckych štátov nahradila nutnosť postupovať jednotne. Na vojnovej porade veliteľov bolo rozhodnuté postaviť sa Peržanom na odpor v Termopylskom priesmyku. Grécka flotila, v ktorej dominovala aténska eskadra, sa presunula k neďalekému Artemiziu, ktoré bolo časťou Euboie a dostalo meno podľa chrámu zasvätenému bohyni Artemis. Medzi ostrovom Sciathos a pobrežím Magnézie sa more zužuje do úzkeho prielivu. Termopylský priesmyk bol gréckym loďstvom, umiestneným v úžine, chránený pred útokom perzskej flotily. Termopyly boli miestom nanajvýš vhodným pre obranu. Priebeh, ohraničený na oboch stranách strmými zrazmi, nebol širší ako 15 metrov. V priesmyku zaujalo obranné postavenie asi 2 000 vojakov z viacerých gréckych miest. Hlavným veliteľom spojeneckej armády bol kráľ Leonidas, veliteľ oddielu 300 mužov, ktorých Sparta vyslala do priesmyku. Perzské vojsko dorazilo k Termopylám niekoľko dní po Grékoch.

Xerxes vyslal pozorovateľov, aby zistili koľko gréckych vojakov je v priesmyku. Správa o ich malom počte prekvapila. Čo kráľa najviac udivilo, bolo správanie Spartánov. Spartskí vojaci zjavne bez obáv a strachu trávili čas tréningom a niektorí si dokonca upravovali účesy. V Xerxovom sprievode bol muž menom Demaratus, ktorý po vyhnaní zo Sparty našiel útočisko na perzskom dvore. Xerxes požiadal Demarata, aby mu vysvetlil počínanie spartských vojakov. Dávnym zvykom Spartánov, prehlásil Demaratus, je upraviť si vlasy v situácii, keď hrozí smrteľné nebezpečenstvo. Xerxes nemohol uveriť, že hŕstka Grékov je ochotná čeliť presile jeho vojska. Štyri dni zdržiaval útok v presvedčení, že trúfalí Gréci opustia priesmyk. Trpezlivosť vystriedal hnev a kráľ vydal rozkaz na útok. Vybrané jednotky

Médov zaútočili proti obrancom priesmyku. Celý deň sa oddiely Médov snažili prebojovať cez múr gréckych hoplitov. Prvý deň boja, okrem strát, nepriniesol žiadny úspech. Médi, i keď bojovali chrabro, sa Grékom nevyrovnali. Obzvlášť pre Spartʼanov neboli rovnocenným súperom.

Médske oddiely utrpeli veľké straty a za súmraku opustili bojisko. Xerxes sa rozhodol skoncovať s Grékmi za každú cenu. Nasledujúce ráno zaútočila elitná jednotka Nesmrteľných.

Ani vybraní perzskí bojovníci však neuspeli. Peržania nemohli využiť početnú prevahu. Zovreté šíky gréckej pechoty nedokázali preraziť ani na tretí deň. Kráľ stál so svojou kolosálnou armádou bezradne pred termopylským priesmykom. Peržanom sa však dostalo neočakávanej pomoci – Efiates, jeden z miestnych Grékov, prezradil Xerxovi existenciu horského chodníka, ktorý viedol k priesmyku. Kráľ vyslal oddiel Nesmrteľných po naznačenej ceste. Peržania vyrazili za súmraku a po celonočnom pochode sa dostali na vrchol hrebeňa. Gréci, ktorí strážili hrebeň v zmätku ustúpili. Peržania vtrhli do priesmyku. Leonidas si uvedomil, že proti presile priesmyk neubráni. Spojeneckým jednotkám prikázal opustiť Termopyly. Pre Spartʼanov však ústup nepripadal do úvahy. V boji s perzskou presilou všetci padli. Traduje sa, že nad spoločným hrobom, na pamiatku ich hrdinstva, bol postavený pomník s nápisom: "Pútniku, povedz Spartʼanom, že my tu ležíme, ako zákony kážu nám."

Správa o blížiacom sa perzskom loďstve znepokojila veliteľov gréckej flotily, ktorá kotvila pri Artemizii. Väčšina z nich stratila odhodlanie postaviť sa na odpor podstatne silnejšiemu nepriateľovi. Vrchný veliteľ spojeneckej flotily, spartský admirál Eurybiades, vydal rozkaz, aby sa lode presunuli od euboiského pobrežia smerom k Peloponézu. Tým by však boli obyvatelia Euboie vydaní Peržanom napospas. Vyslali preto delegáciu s naliehavou žiadosťou, aby flotila zotrvala na mieste aspoň do chvíle, kým ženy o deti odvezú do bezpečia. Eurybiades odmietol. Aténsky admirál Themistokles však naliehal, aby poskytl obyvateľom Euboje čas evakuovať obyvateľov ostrova.

Xerxes mal v úmysle zničiť grécku flotilu a získať kontrolu nad pobrežím. Bez ochrannej clony loďstva by sa grécke mestá stali bezbrannými. Jadrom Xerxovho loďstva bola fénicka eskadra, mohutné egyptské lode a flotila maloázijských Grékov, ktorí boli donútení podieľať sa na invázii. Herodotos, ako obvykle veľkorysý v odhadoch veľkosti perzskej armády, nepochybne zveličil aj počet perzských lodí. Podľa odhadu gréckeho historika mala kombinovaná Xerxova flotila viac ako 1 000 lodí.

Perzská flotila zaútočila na grécke loďstvo pri Artemisii. Boj sa skončil nerozhodne. Grékov skutočnosť, že dokázali odolať presile povzbudila. Ich sebavedomie však utrpelo ťažký úder po správach o hrdinskom, ale márnom odpore Leonidasovho oddielu v Termopylách.

Grécko sa ocitlo v smrteľnom nebezpečenstve. Xerxova armáda ničila mestá vo Fókii. Aténčania očakávali, že spojenci, vrátane peloponézskych Grékov, medzi ktorými dominovali Sparta a Korint, sa postavia Peržanom na odpor v Boeotii. Oba štáty sa však rozhodli brániť vlastné územie a začali opevňovať Korintskú šíju – úžinu oddeľujúcu Peloponéz od východnej časti Grécka. Aténske územie - Atika, bolo bez pomoci spojencov vydané Peržanom napospas. Obyvatelia mesta sa cítili zradení. Themistokles však pripomenul spoluobčanom delfskú veštbu a dôvodil, že práve aténska flotila je valom, ktorý ich zachráni. Aténčania sa rozhodli mesto evakuovať, bojaschopní muži posilnili posádky lodí, ženy a deti našli útočisko v spriatelennom Troezene. V ľudoprázdnych Aténach zostala len skupina starcov, ktorí odmietli odísť a opevnili sa na Akropole, skalnatej vyvýšenine týčiacej sa nad mestom. Akropolis obohnali narýchlo zhotovenou drevenou palisádou v presvedčení, že takto naplnia slová veštby.

Grécka flotila medzitým zaujala postavenie v salamínskej úžine. Spojenecké loďstvo Grékov pozostávalo z takmer 400 trirém. Trirémy boli dlhé zhruba 45 metrov a mali šesťmetrový ponor. Predná časť lode - prova, vybiehala do trojmetrového hrotu z tvrdého dreva spevneného železnými, prípadne bronzovými plátmi a umiestneného tesne pod hladinou. Hlavnou zbraňou trirém bol mohutný bodec. Predurčoval taktiku boja – nasmerovať loď k nepriateľskému plavidlu zo strany a v plnej rýchlosti preraziť jeho bočnú stenu. Obávanou zbraňou bola aj čepel na boku lode, schopná poškodiť veslá na strane nepriateľského plavidla a znemožniť jeho ovládanie. K boju muža proti mužovi dochádzalo zriedka. Hlavnou výhodou trirém bola pohyblivosť. Perzské lode boli na rozdiel od gréckych väčšie a ťažšie ovládateľné.

Rozhodnutie Sparty a Korintu stiahnuť sa k Peloponézu viedlo k roztržke s Aténami. Počas vojnovej porady, ktorá mala rozhodnúť o ďalšom postupe, sa zhromaždení veliteľia dozvedeli, že perzská armáda vtrhla na územie Atiky a Atény boli zničené. Zlá správa urýchlila prípravu spojencov na odchod. Themistokles si uvedomoval, že ak sa koalícia rozpadne, aténska flotila nebude mať žiadnu šancu na víťazstvo. Navrhol, aby sa Gréci postavili Xerxovmu loďstvu na odpor v salamínskej úžine. V obmedzenom priestore, tvrdil Themistokles, nebudú Peržania môcť využiť svoju početnú prevahu. Adeimantus, veliteľ korintskej eskadry, opovržlivo poznamenal, že ten, kto prišiel o vlasť, nemá už právo hovoriť na porade. Themistokles

údajne odvetil – „Aténčania síce stratili mesto, zostala im však najsilnejšia zbraň - 200 vojnových lodí, bez ktorých nemajú spojenci šancu na víťazstvo.“ Themistokles varoval, že ak spojenci odídu, Aténčania nalodia svoje ženy i deti a vydajú sa hľadať si novú vlasť. Hrozba zapôsobila. Hlavný veliteľ, Spartan Eurybiades, vydal rozkaz zotrvať v salamínskej úžine. Themistokles sa však obával, že strach pred Peržanmi zvíťazí nad rozhodnutím zotrvať v Salamíne. Uchýlil sa preto k ľsti, ktorá mala zaručiť, že opustiť úžinu nebude možné. Vyslal verného sluhu s odkazom Xerxovi. Tvrdil, že si želá víťazstvo Peržanov a ako dôkaz oddanosti informoval kráľa o úmysle Grékov opustiť úžinu. Na Xerxov rozkaz perzská flotila v noci zablokovala oba východy zo salamínskej úžiny.

Gréci tak nemali inú možnosť než bojovať. 23. septembra ráno, roku 480 pred n. l., zahájila perzská flotila bitku, ktorá mala rozhodnúť o osude Grécka. Konflikt nezačal pre Grékov sľubne. Masa perzských lodí zatlačala grécke veslice. Xerxes, sediac na zlatom tróne obklopený dvoranmi, pozoroval drámu z neďalekého pobrežia. Dlhو bol výsledok boja nerozhodný. Rozhodnutie padlo v boji medzi aténskou flotilou a fenickou eskadrou, ktoré zvädzali najtvrdší zápas.

Lode perzského kráľa, medzi ktorými vynikali veľkosťou najmä galéry z Egypta, si v obmedzenom priestore salamínskej úžiny navzájom prekážali a boli potápané pohyblivými gréckymi trirémami. Početná prevaha nebola v týchto podmienkach výhodou. Perzské loďstvo utrpelo veľké straty. Okrem mnohých významných Peržanov v boji zahynul aj veliteľ flotily - Xerxov brat Ariabignes.

K porážke Peržanov prispela aj Xerxova podozrievavosť. Na Themistoklov príkaz boli skalnaté zrázy úžiny pokryté nápismi, v ktorých vyzýval gréckych námorníkov z miest na pobreží malej Ázie, aby boj iba predstierali. Xerxes sa obával, že sa pridajú na stranu Grékov a prikázal, aby ich lode neboli umiestnené v prednej línii.

Gréci síce donútili perzskú flotilu k ústupu, ale Xerxovo loďstvo bolo stále vážnou hrozbou. Xerxes však stratil odvahu riskovať ďalšiu bitku a z obavy že Gréci sa pokúsia zničiť most cez Helespont a odrežú tak jedinú ustúповu cestu, vydal rozkaz na ústup. Na gréckej pôde zanechal časť vojska, podľa Herodota stále ešte neuveriteľne početnú armádu 300 000 mužov na čele s Mardóniom.

Perzské vojsko prezimovalo v Tesálii. Mardónius sa pokúsil narušiť jednotu spojencov vyjednáváním. Diplomatickou misiou bol poverený makedónky kráľ Alexander. Peržania boli

ochotní zabudnúť na minulosť, vrátiť Aténom ich územie a z perzských prostriedkov vybudovať zničené mesto.

Zvesť o Alexandrovom príchode do Atén a mierových návrhoch vyvolala v Sparte znepokojenie. Podľa dávnej veštby mal prísť deň, keď Aténčania v spojení s Peržanmi vyženú Spartánov z vlasti. Medzi Spartou a Aténami vládla rivalita. Rozpory sa prehĺbili po víťazstve demokracie v Aténach. Spojenie Atén s Peržanmi mohlo ohroziť samotnú existenciu Sparty. Spartania preto urýchlene vyslali posol do Atén, ktorí apelovali na aténsku česť a záväzky plynúce zo spojenectva, ktoré uzavreli v boji proti Peržanom. Obavy Spartánov však boli neopodstatnené. V Aténach nebolo pochopenia pre perzské návrhy. Aténčania, napísal Herodotos, ubezpečili spartských poslov, že "...dokiaľ slnko nezmení smer svojej cesty, my Aténčania neuzavrieme mier s Xerxom." Keď sa Mardónius znovu pokúsil uzavrieť spojenie s Aténami, bol odmietnutý. Muža menom Licidus, ktorý navrhol uzavrieť s Peržanmi mier, údajne ukameňovali.

Spartania uistení, že spojenie Atén a Perzie sa nemusia obávať, stratili záujem pomôcť Aténčanom. Ako výhovorka poslužil náboženský festival Hyakinthaea, počas ktorého nesmela bojovať. Hnev Atén vzbudilo najmä opevňovanie Peloponézu. Vyslali do Sparty posol s odkazom – buď Sparta vyšle do Atiky armádu, ktorá pomôže vyhnúť Peržanov, alebo Atény zväžia Mardóniovu ponuku. Hrozba zapôsobila – spartské jednotky sa vydali na pochod. Perzské vojsko zaujalo postavenie neďaleko mesta Téby, kde bol terén vhodnejší pre operácie jazdy, hlavnej zbrane perzskej armády. K oddielom Aténčanov a Spartánov, ktoré táborili na území mesta Plataje, sa postupne pridávali oddiely ďalších gréckych miest. Herodotos odhadol celkový počet Grékov na 110 000. Vojnové šťastie neprišlo Peržanom ani na súši. Boj vyvrcholil, keď sa Grékom podarilo prebiť do blízkosti Mardónia. Veliteľ perzskej armády padol. Mardóniova smrť vyvolala paniku v radoch Peržanov. Herodotes napísal, že okrem 3 000 Peržanov, ktorým sa podarilo ujsť, všetci padli.

Spartský generál Pausanias sa zmocnil Mardóniovho poľného stanu. Údajne s úžasom hľadel na zlatom vyšívané gobelíny, prepychový nábytok a množstvo zlatých a strieborných predmetov. Na jeho príkaz perzskí kuchári pripravili pohostenie tak, ako to zvyčajne robievali pre perzského veliteľa. Vedľa stolov plných vyberaných jedál, bola prichystaná večera podľa spartského zvyku - jednoduchá polievka zo zeleniny, cibule a krvi. Pausanias údajne privítal pozvaných veliteľov spojeneckých armád k prestretým stolom so slovami: "Priatelia, dovolil som si Vás pozvať, aby som ukázal bláznivosť Peržanov, ktorí žijúc v takomto prepychu, vtrhli do našej vlasti, aby nás olúpili o našu chudobu."

Porážkou perzského vojska pri Salamíne však Gréci ubránili viac než "život v chudobe". V prvom rade si ubránili možnosť slobodného rozvoja demokratických inštitúcií a dovtedy nepoznaného pokroku v umení, filozofii a vede. Upevnenie demokratického zriadenia umožnilo nebývalý rozkvet celej gréckej civilizácie. Pre Xerxa, ktorému sa korili všetci bez výnimky, boli Atény mestom hodným zničenia. V prípade perzského víťazstva by kráľova pomsta postihla najkrutejšie práve Atény. Stačí pripomenúť osud bohatého mesta Milétos po potlačení povstania. Drasticky by však bolo zmenené i celé Grécko. Je možné, že rozkvet gréckej civilizácie by nikdy nenastal. Atény by sa nestali jedným z najimpozantnejších miest antického sveta. Sokrates a Platón by nemali možnosť vytvoriť filozofické systémy, Aristofanes komédie a Aischylos tragédie. Nebolo by neprekonateľných sochárskych diel, ktoré vyšli z rúk Feidia, Myróna a Praxitela. Možno sú to len dohady. Faktom však je, že dnes je kultúrne dedičstvo gréckej civilizácie predmetom obdivu a zdrojom inšpirácie.

II. Macedónska expanzia

Skutočnosť, že Atény mali rozhodujúci podiel na úspešnom završení grécko-perzských vojen, ich postavila do pozície vodcu demokratických síl Grécka.

Početné mestské štáty, hľadajúce v spojení s Aténami ochranu pred oligarchickou Spartou, navrhli Aténčanom vytvorenie spolku, ktorý by zaručil vzájomnú obranu jeho členov. Ochota, najmä iónskych miest, zveriť svoju bezpečnosť do rúk Atén, viedla k založeniu Délskej ligy, súručenstva štátov, ktoré si zvolili za sídlo spolku ostrov Délos.

Piate storočie pred n. l. bolo obdobím všestranného rozkvetu Grécka. Žiadne grécke mesto však nedosiahlo taký nárast moci a bohatstva ako Atény. Rozkvet Atén bol predovšetkým výsledkom prezieravej politiky Perikla. Takmer 30 rokov "vládol" Perikles Aténčanom bez vojska, polície, alebo iných prostriedkov mocenského nátlaku. Periklova popularita a politický vplyv tkveli v schopnosti hájiť záujmy mesta, v jeho rečníckom nadaní a v reformách, ktoré zmenili Atény na výkladnú skriňu demokracie v Grécku. Tienistou stránkou aténskej prosperity však bolo, že príjmy mesta nepochádzali len z práce Aténčanov, ale z veľkej časti z príspevkov členských štátov Délskej ligy do spolkovéj pokladnice.

Rast aténskeho vplyvu nevyhnutne viedol ku konfliktu so Spartou, ktorá vnímala Atény ako hlavnú prekážku ich hegemonie v Grécku. Nešlo však len o rivalitu dvoch najvýznamnejších miest. Príčiny vzájomnej antipatie boli oveľa hlbšie. Spôsobom života a hodnotami, ktoré vyznávali, boli Sparťania pravým opakom Aténčanov. Od siedmeho roku svojho života bol spartský občan vojakom. Vojenskému majstrovstvu obetoval všetko, voľný čas, rodinný život, pohodlie, umenie, vzdelanie i možnosť cestovať, poznať spôsob života v iných gréckych mestach, nehovoriac už o krajinách za hranicami Grécka. Sparťania boli bezohľadní voči samým sebe a nemilosrdní voči nepriateľom. I keď obyvatelia Atén rešpektovali vojenskú moc Sparty, na Sparťanov hľadeli z pozície svojej kultúrnej nadradenosti. Po porážke Perzskej ríše, keď ohrozenie pominulo, rozpory medzi oboma štátmi nevyhnutne prerástli do otvoreného konfliktu. Nezmieriteľná nenávisť medzi Spartou a Aténami vylúčila akúkoľvek možnosť zjednotenia Grécka. Naopak, mocenský úpadok krajiny sa v priebehu štvrtého storočia pred n. l. neustále prehľboval. V atmosfére všeobecnej roztrieštenosti dochádzalo postupne k úpadku vlasteneckého citenia, ktoré zaväzovalo každého občana k obrane svojho mesta. Atény a ďalšie mestá neváhali používať žoldnierske armády na obranu svojich

záujmov. Myšlienky svetoobčianstva, šírené filozofmi cynickej školy, nachádzali popularitu medzi Grékmi, ktorých predkovia boli ochotní zomrieť pri obrane svojho mesta.

Panhelénsku (celogrécku) jednotu propagoval aténsky rečník Isokrates. Uvedomoval si však, že v Grécku neexistuje štát, schopný zjednotiť krajinu. Šancu pre mocenský vzostup gréckych mestských štátov videl v spojení s macedónskym kráľom Filipom II., ktorého vyzval, aby zjednotil Grécko. Mnohí v Aténach však považovali Isokratovo konanie za vlastizradu.

Macedónske kráľovstvo nebolo štátom, ktorý vzbudzoval v Grékoch obdiv. Hornatá krajina, obývaná drsnými pastiermi, bola Grékmi považovaná za perifériu gréckeho sveta. Filip II. nebol zjemnelým, kultivovaným vládcom s vyberanými spôsobmi. Bol predovšetkým bojovníkom. V početných bitkách prišiel o oko a utrpel viaceré zranenia. Miloval divoké hostiny, bol obdivovateľom krásneho pohlavia a nevyhýbal sa ani vínu. Vedel však použiť umenie diplomacie rovnako úspešne, ako poraziť nepriateľov v poli.

Macedóniu ubránil pred útokmi bojovných ilýrskych kmeňov a jeho vplyv v Grécku rástol. Zdrojom Filipovho úspechu bola spolu s diplomaciou tiež podpora svojich stúpcov v Grécku, ktorá viedla k vytvoreniu promacedónskeho krídla takmer v každom gréckom mestskom štáte. Rozhodujúcim faktorom v premene Macedónie zo zaostalej krajiny na najmocnejší štát v Grécku, bola radikálna reorganizácia macedónskej armády.

Macedónske vojsko bolo pôvodne šľachtickou jazdou pozostávajúcou z tzv. "kráľových spoločníkov", bojujúcou chabro, avšak nedisciplinované. Filip reorganizoval jazdu – vytvoril oddiely, schopné koordinovaného útoku v súčinnosti s jednotkami pechoty.

Ešte radikálnejšou transformáciou prešla macedónska pechota. Pešiáci, ktorých rady tvorili chudobní pastieri, v minulosti zohrávali v boji len druhoradú úlohu. Filip podrobil pechotu dôkladnému výcviku a zároveň vyzbrojil stmelené rady pešiakov novou zbraňou, takmer šesť metrov dlhou kopijou - sarissou. Vojaci v zadných radoch opierali sarissu o plecía spolubojovníkov pochodujúcich vpredu, takže čelný rad bol chránený súvislou hradbou kopijí, ktorej nepriateľské vojsko nebolo schopné odolať. Takto utvorená kompaktná bojová jednotka - falanga, mala hĺbku až 16 radov a nemala na bojovom poli rovnocenného protivníka.

V roku 342 pred n. l. Filip pripojil k Macedónii Trákiu. Konflikt s Aténami podnietil Filipov útok na Perinthos a Byzantion na pobreží Čierného mora, kolónií životne dôležitých pre zásobovanie Atén obilím.

Pod vedením vodcu protimakedónskej opozície, rečníka Demostena, iniciovali Atény založenie tzv. helénskeho spolku, ktorého členmi sa stali Téby, Megara, Korint, Lokrida, Fokida a ďalšie mestá. K rozhodujúcej zrážke oboch armád došlo pri meste Chaironeia v Boiótii v roku 338 pred n. l., kde Filip Grékov na hlavu porazil. V bitke sa vyznamenal jeho syn Alexander.

Gréci nemali inú možnosť, než akceptovať Filipa ako hegemoná Grécka. Honosný titul mu predstaviteľia gréckych miest udelili počas kongresu v Korinte v roku 337 pred n. l. Aby si získal sympatie obyvateľov gréckych miest, Filip deklaroval odhodlanie viesť Grékov do boja proti Perzskej ríši, ako odvetu za perzskú inváziu s pred viac ako 100 rokov. Filipovi však osud víťazstvo nad Peržanmi nedoprial.

Macedónsky kráľ nebol len vojakom a diplomatom, ale aj mužom s pochopením pre krásu žien. V roku 357 pred n. l. požiadal šarmantnú epirskú princeznu Olympias o ruku. Po roku sa kráľovskému páru narodil syn, ktorý dostal meno Alexander III. Princovi sa dostalo najlepšieho vzdelania aké vtedajšia doba mohla poskytnúť. Jeho učiteľom bol aj jeden z najlepších vedcov svojej doby, polyhistor Aristoteles. Od ranného veku sa Alexander vyznačoval vodcovským nadaním a odvahou. Filip si bol vedomý synových schopností a v čase vojny proti gréckej osade Byzancion ho poveril vedením štátu. Krátko po Filipovom odchode vpadli do Macedónie trácke kmene. Šestnásťročný Alexander, nepochybne s pomocou starších a skúsenejších veliteľov, inváziu úspešne odrazil.

Keďže otec i syn boli silnými osobnosťami, vzťahy medzi nimi neboli idylické. K nebezpečnej roztržke došlo po Filipovom rozhodnutí znovu sa oženiť. Na rozdiel od Olympias, jeho nová manželka, Kleopatra bola Macedónčanka a mužský potomok splodený z tohto zväzku by mal väčší nárok na macedónsky trón, ako Alexander, syn cudzinky. Navyše impulzívna Olympias, o ktorej neprajníci tvrdili, že je čarodejnica, mala na macedónskom dvore mnoho nepriateľov.

Počas svadobnej hostiny si Alexander neodpustil niekoľko úrážlivých poznámok na adresu otcovej nevesty, ktoré vyústili do šarvátky medzi Alexandrom a Filipom. Kráľ sa zahnal na syna mečom a len opojenie vínom zabránilo Filipovi v synovražde. Alexander považoval za múdrejšie opustiť Macedóniu a určitý čas zotrval na dvore svojho strýka, epirského kráľa Alexandra.

Odcudzenie medzi otcom a synom však nemalo dlhé trvanie a krátko po roztržke sa Alexander vrátil na makedónsky dvor. Do príprav invázie do Perzie zasiahla udalosť, ktorá, doslova, zmenila dejiny - kráľ Filip bol v roku 336 pred n. l. zavraždený.

Antickí historici kládli v súvislosti s Filipovou vraždou celý rad otázok - zinscenovala atentát na kráľa Olympias? Mal podiel na vražde aj Alexander? Obaja mali motív zbaviť sa Filipa. Ohrdnutá Olympias z pomsty, Alexander z obavy pred stratou nároku na trón. Pausanias, muž ktorý zavraždil kráľa, bol bezprostredne po čine zabitý a odniesol dôvody svojho konania do hrobu. Potrestanie všetkých, ktorí mohli byť do vraždy zapletení, dalo Alexandrovi zámienku zbaviť sa mužského príbuzenstva, ktoré by malo nárok na makedónsky trón. Nech už boli okolnosti atentátu na Filipa akékoľvek, Alexander sa stal dedičom Filipovho kráľovstva, jeho plánov a predovšetkým prvotriednej macedónskej armády.

Zvesť o Filipovej smrti vyvolala v Grécku vlnu nadšenia – stratená sloboda bola zrazu na dosah. Protimacedónske nálady prepukli v Tébach, Aetólii a Arkádii. Demostenes, vyzval Aténčanov k povstaniu. Skôr, než sa revoltujúce grécke štáty mohli zjednotiť, Alexander vpadol na územie Tesálie, prekročil legendárny Termopylský priesmyk, bez odporu obsadil Boeotiu a rozložil tábor pod múrmi mesta Téby.

Alexandrova prítomnosť v Grécku schladila bojové nadšenie Aténčanov. Zavládli obavy z kráľovej pomsty. Občania mesta preto s úľavou prijali Alexandrovu požiadavku, aby ho uznali, tak ako predtým jeho otca, za hegemóna Korintskej ligy.

Na jeseň roku 336 pred n. l. sa konal druhý kongres gréckych štátov v Korinte, na ktorom grécke štáty, s výnimkou Spartánov ("od čias predkov nie je našim zvykom nasledovať iných" - bola spartská odpoveď na pozvanie), prehlásili Alexandra za doživotného hegemóna Ligy gréckych štátov.

Medzitým vpadli do Macedónie balkánske kmene. Alexander útok odrazil, ale do Grécka došla zvesť, že kráľ zahynul. V Tébach vypuklo povstanie. Cieľom útoku sa stala makedónska posádka, ktorú povstalci povraždili. Demostenes vyzval Aténčanov, aby poskytli Tébam pomoc. Skôr, ako mohli Atény prísť Tébam na pomoc, k mestu dorazila Alexandrova armáda. Kráľ obvinil Tébanov z porušenia dohôd a žiadal, aby mu vydali vodcov povstania. Občania mesta odmietli. Kráľ rozhodol, že je čas pre odstrašujúci príklad pre celé Grécko. Mesto dobyl a rozkázal, aby muži, ktorí prežili útok boli povraždení, ženy i deti skončili v otroctve. Akoby to nestačilo, Téby nechal zrovnať zo zemou. Po zničení Téb

vyslal do Atén poslov so žiadosťou, aby vydali vodcov protimakedónskej strany na čele s Demostenom. Predstavitelia mesta prosili o zhovievavosť a Alexander, pre ktorého boli Atény symbolom Grécka, nakoniec mestu odpustil.

Armáda, s ktorou Alexander zamýšľal podrobiť obrovskú mnohonárodnostnú Perzskú ríšu nebola impozantnou vojenskou silou. Podľa historika Ariana, makedónske vojsko, vrátane gréckych spojencov a tráckej jazdy, malo maximálne 35 000 mužov. Miestodržiteľ ľubovolnej perzskej satrapie bol schopný postaviť do poľa mnohonásobne väčší počet vojakov. Sila Alexandrovej armády však nespočívala v jej veľkosti, ale v kvalite výcviku a disciplíne.

Perzský kráľ, Dareios III. Codomannus, bol v hodnotení historikov dobrým vládcom v čase mieru, ako vojvodca však nevynikal. Alexandrove plány dobyť obrovskú Perzskú ríšu zrejme považoval za nereálne a nevenoval im pozornosť. Len tak je možné vysvetliť kráľovu pasivitu v prípravách na obranu.

Alexandrova armáda sa bez odporu preplavila cez Helespont a vstúpila na pôdu Ázie. Satrapovia Lýdie a Frýgie len postupne zostavili vojsko, ktoré malo zabrániť Alexandrovi v ďalšom postupe. Dôkazom úpadku kedysi neporaziteľnej ríše bola skutočnosť, že najbojaschopnejšou zložkou armády boli grécki žoldnieri a jediným veliteľom, ktorý dokázal zorganizovať účinnú obranu bol generál Memnon – Grék z ostrova Rodos.

Memnon radil, aby sa perzské vojsko vyhlo boju, ustupovalo do vnútrozemia a ničilo zásoby potravín. Bola to krutá, avšak účinná stratégia. Hlad by donútil Alexandra ustúpiť bez toho, aby vôbec došlo k zrážke s makedónskou armádou. Memnon zároveň navrhoval vyslať inváznu armádu do Grécka. Veril, že v Alexandrovej neprítomnosti bolo by možné vyvolať v Grécku povstanie .

Aby taktika spálenej zeme bola úspešná, museli byť obetované majetky perzských veľmožov. Pod zámienkou, že takýto postup je potupný, perzskí šľachtici návrh odmietli. Boli presvedčení, že zvíťazia. Padlo rozhodnutie, že perzské vojsko zastaví makedónsku armádu v blízkosti rieky Granicus, obtekajúcej úpäť pohoria Ida. Podľa popisu historika Ariana, 20 000 elitných perzských jazdcov tvoriacich front Dariovej armády, sa rozostavilo na pravom brehu rieky. V druhom slede bol umiestnený rovnaký počet gréckych žoldnierov. Perzskú armádu dopĺňali oddiely lukostrelcov a ľahkej pechoty.

Alexander viedol do útoku pravé krídlo, generál Parmenios ľavé. Kopije prečnievajúce zovreté rady falangy, znemožnili perzskej jazde narušiť líniu makedónskej pechoty. Perzskí jazdci síce chrabro, ale bezúčelne útočili na nepreniknuteľnú hradbu kopijí, utrpeli veľké

straty a nakoniec ušli z bojiska. Hrubou taktickou chybou bolo rozhodnutie umiestniť gréckych hoplitov za perzskou jazdou. Masa gréckych žoldnierov nemala možnosť zasiahnuť do boja a po úteku perzskej jazdy sa aj grécka ťažká pechota pokúsila opustiť bojisko. Väčšina však padla do zajatia.

Alexander poslal gréckych zajatcov ako rukojemníkov do Macedónie. Výnimkou boli Tébania, ktorých macedónsky vodca, zrejme pod vplyvom výčitiek za zničenie ich mesta, prepustil na slobodu.

Po víťazstve pri rieke Granicus mal Alexander dve možnosti - pokračovať v pochode do srdca Perzskej ríše, alebo dať prednosť okupácií pobrežia Malej Ázie. Alexander odmietol pokúšenie postupovať bez zabezpečenia zázemia a vybral si postup pozdĺž pobrežia. Hlavným dôvodom bola existencia početnej perzskej flotily, schopnej blokovať Alexandrovo spojenie s Macedóniou.

Porážka pri rieke Granikos presvedčila Dareia, že Memnonove rady majú väčšiu cenu než uistenia perzských veľmožov o ľahkom víťazstve nad Alexandrom. Napriek odporu perzskej šľachty poveril Memnona vrchným velením armády. Memnon kráľa nesklamal. S úspechom začal formovať základy širokej protimacedónskej aliancie. Obyvatelia Kyklád, skupiny ostrovov medzi gréckym pobrežím a malou Áziou, uzavreli s Memnom spojenecú zmluvu. Euboja, jeden z najväčších gréckych ostrovov, bola ochotná pripojiť sa na stranu Perzie. Dokonca aj Sparta prejavila záujem o perzské zlato a začala s Memnom rokovať o spojení. Je otázkou, ako úspešný by bol Alexander v boji s týmto prezieravým a rozhodným generálom v službách Perzie. Osud však rozhodol inak. Uprostred príprav na obranu Memnon náhle zomrel.

Alexander medzitým bez odporu obsadil Milét, Efez, Halikarnassos a ďalšie mestá a získal kontrolu nad celým Iónskym pobrežím. Za miesto oddychu zvolil osadu Gordium. Miestni obyvatelia mu ukázali vojnový voz, ktorý údajne patril legendárnemu kráľovi Gordiovi. Oje boli pripevnené k vozu zložitým uzlom. Podľa legendy ten, komu sa podarí rozviazať uzol, sa stane pánom Ázie. Po viacerých márných pokusoch Alexander uzol rozťal mečom.

Macedónske vojsko pochodovalo cez Taurské pohorie, kde sa cesta zužovala do úzkého priesmyku. Ani v tom, pre obranu jedinečnom mieste, sa Peržania nepokúsili Alexandrovi zabrániť v ďalšom postupe. Či už z nevedomosti, alebo so zradným úmyslom, Arsames, satrapa provincie Kilikia, nechal priesmyk bez akejkoľvek ochrany.

Alexandrovo rozhodnutie zaistiť zázemie poskytlo Dáriovi čas zformovať mohutnú armádu. Po ukončení príprav vydal rozkaz na pochod do Kilikie. Obrovská armáda, ktorá podľa antických historikov mala 600 000 mužov, sa údajne prepravovala po narýchlo skonštruovanom moste cez rieku Eufrat päť dní. K bitke došlo v blízkosti osady Issus na brehoch rieky Pinarus.

Jadro perzského vojska tvorilo 30 000 hoplitov, naverbovaných v Grécku. Dareios, zaujal postavenie v centre, za oddielmi gréckej pechoty. Oddiely lukostrelcov, jazdy a ľahkej pechoty boli umiestnené na krídlach a v tyle. Macedónska falanga, chránena jednotkami jazdectva na oboch krídlach, sa blížila k rieke. I keď bol svah na niektorých miestach strmý, falanga postupovala na druhý breh a tlačila masy perzskej pechoty pred sebou. Postup makedónskej pechoty sa však zastavil, keď sa do boja zapojili oddiely gréckych žoldnierov. Ani jedna strana nedokázala získať prevahu a Macedónci i grécki žoldnieri utrpeli veľké straty. Nepriaznivo sa vyvíjala situácia pre Alexandrovu jazdu, umiestnenú na ľavom krídle. Rieku síce prekročila, ale ďalší postup zastavila početná perzská jazda a Peržania získavali prevahu.

Rozhodujúcim zvratom bitky však bolo víťazstvo macedónskeho pravého krídla, ktoré viedol Alexander. Falange, zúfalo bojujúcej v centre, prišla na pomoc ťažká jazda. Grécki žoldnieri, napadnutí z boku, začali ustupovať. V neprehľadnej bojovej vrave stratil Dárius prehľad o situácii. I keď zďaleka nebolo o víťazovi rozhodnuté, ušiel z bojiska. Perzská jazda, ktorá medzitým zavrážila porážku Alexandrovej jazdy na ľavom krídle, mohla preniknúť do tyla falangy a rozhodnúť osud bitky. Po správe o kráľovom úteku však začala ustupovať.

S výnimkou oddielu gréckych žoldnierov, ktorí si udržali bojovú formáciu a po strastiplnom ústupe sa prebojovali až do Egypta, bola Dareiova armáda zničená. Dareiovi sa podarilo uniknúť, ale rozsah porážky a zbabelý útek, vážne podlomili neotrasiteľnosť kráľovej pozície v ríši.

Alexander odolal pokušeniu prenasledovať Dária do vnútrozemia Perzskej ríše. Mohutné fenické loďstvo, ešte stále lojálne Dáriovi, mohlo ohroziť spojenie s Makedóniou a znemožniť prísun zásob i vojakov.

Po krátkom oddychu začala Alexandrova armáda obsadzovať fenické pobrežné mestá. Sidon a Byblos sa vzdali bez boja. Mnohé menšie mestá nasledovali ich príklad. Nenásilné obsadzovanie Fenície však skončilo pred bránami starobylého mesta Tyros. Otcovia mesta

odmietli Alexandrovu žiadosť priniesť obeť v Heraklovom chráme umiestnenom v mestskej citadele s odôvodnením, že ich zákony zakazujú cudzincom vstup do chrámového komplexu.

Alexander vnímal odmietnutie ako urážku. Rozhodol sa najmocnejšie z fénických miest dobyť. Tyros však počas stáročnej existencie nepadol do rúk nepriateľa a bol považovaný za nedobytný.

Mesto bolo vybudované na skalnatom ostrove, oddelenom od pobrežia asi kilometer širokou, plytkou úžinou. Mohutné hradby čneli do výšky 50 metrov. Prístup k ostrovu znemožňovali obrovské bralá. Kapitánom, ktorí nepoznali priechody, hrozilo, že rozbijú svoje lode o skaliská ležiace pod hladinou mora. Napriek radám generálov a inžinierov, ktorí ho odrádzali od útoku, makedónsky vodca sa rozhodol dokázať, že preňho nič nie je nemožné.

Útok na Tyros si vyžiadal mnoho obetí a zdržal armádu v ďalšom postupe celé mesiace. Aby sa mohli útočníci dostať k hradbám, bolo nutné vybudovať plošinu nad morskou hladinou. Základňu takmer 60 metrov širokej hrádze tvorili pilóty, vrázané s nesmiernymi ťažkosťami do skalnatého podlažia. Povrch hrádze, zostavený z mohutných kmeňov bol upravený tak, aby sa po nich mohli posúvať obliehacie veže. Staviteľia pracovali za neustáleho dažďa šípov, oštepov a útokov potápačov. Napriek obetiam, práca ktorá trvala mesiace pri ktorej prišli o život stovky vojakov, vyšla nazmar. Obrancovia mesta vyčkali deň, keď silný vietor vial smerom k hrádzi a vyslali k stavbe loď s vyčnievajúcimi železnými ramenami, na konci ktorých boli upevnené kotly plné horľavých látok. Hrádzu zapálili a oheň zmenil za niekoľko hodín mohutnú stavbu na obhorené trosky. Udalosť odhalila neoblomnú stránku Alexandrovej povahy – bez ohľadu na obeť a stratený čas, nariadil stavbu novej, širšej hrádze.

Po viac ako polroku od začiatku obliehania bola prístupová cesta k pevnosti dokončená. Pod údermi gigantických vojnových strojov, povolili hradby a makedónski vojaci vrhli do mesta. Bojovalo sa o každú ulicu, o každý dom. Po potlačení posledných ohnísk odporu pokrývalo ulice 8 000 mŕtvych. Do otroctva bolo predaných 30 000 obyvateľov mesta. Alexander zavŕšil svoje víťazstvo obeťou v Heraklovom chráme, tak, ako to pôvodne žiadal.

Skôr, než mohla makedónska armáda opustiť zničené mesto, vstúpili do tábora Dáriovi posli. Kráľ bol ochotný uzavrieť s Alexandrom mier a vzdať sa západnej polovice ríše. Generál Parmenio údajne poznamenal, že ak by bol on Alexandrom, prijal by podmienky mieru. "Ja tiež", odpovedal Alexander, "ak by som bol Parmeniom".

Obsadením fénického pobrežia bola hrozba útoku z tylu odstránená. Alexander mohol pokračovať v pochode do východnej časti Perzskej ríše. Cieľom sa stala najbohatšia provincia

Dareiovho kráľovstva – Egypt. Egypt'ania Peržanov nenávideli. Necelých desať rokov pred Alexandrovým vpádom vypuklo v krajine povstanie, ktoré bolo Peržanmi neľútostne potlačené. Perzskí vojaci vydrancovali chrámy a zneuctili posvätné symboly bohov.

Alexander rešpektoval zvyky a náboženské tradície okupovaných krajín. Egypt'ania ho vítali ako osloboditeľa. Hlavné mesto Memphis sa vzdalo bez boja. Prastaré kňazské kolégia, ktoré mali hlboký vplyv na egyptský ľud už od čias prvých faraónov, sa pohotovo chopili príležitosti ako obnoviť stratenú moc. Macedónsky kráľ bol egyptskými kňazmi prehlásený za faraóna. Alexander, po zvyku vládcov Egypta, obetoval bohu Ptahovi.

Je otázne nakoľko Alexander, ktorého učiteľom bol Aristoteles, veril, že je vskutku jedným z božských faraónov. Bezpochyby si však uvedomoval, ako dôležité je, aby Egypt'ania v ňom videli následníka faraónov.

Alexander nebol len dobyvateľ. Všade, kde to bolo vhodné zakladal mestá. Zo všetkých miest, ktoré založil, sa najvýznamnejším stala Alexandria v delte rieky Níl. Bola to šťastná voľba – Alexandria významne prispela k rozvoju vrcholnej etapy gréckej civilizácie – helenizmu.

Na jar roku 331 pred n. l. sa macedónska armáda vydala na východ, aby definitívne rozhodla zápas o vládu nad Perzskou ríšou. Keďže západná časť impéria bola v Alexandrových rukách, Dareios sa mohol spoliehať len na vojakov z východných provincií. Jadro perského vojska, ktoré sa formovalo pri Babylone, tvorili elitné jednotky perzského a médskeho jazdectva. K armáde sa postupne pridávali oddiely z Baktrie a Sogdiany, Skýti, Sakovia a bojovníci z ďalších oblastí ríše. Armády dopĺňali bojové vozy a údajne tiež slony, získané z Indie.

Vojsko opustilo Babylon a presunulo sa k mestu Arbela (dnešný Erbil). Odhadnúť silu Dareiovho vojska je dnes nemožné. Údaje antických historikov sa rôznia a sú bez výnimky vysoko nadsadené. Arian uviedol, že Dareiovo vojsko malo milión pešiakov a 40 000 jazdcov, Diodorus odhadol veľkosť perzskej armády na 800 000 pešiakov, 200 000 jazdcov a 200 vojnových vozov. Curtius, ktorý je najskromnejší, stanovil veľkosť Dareiovho vojska na 200 000 pešiakov a 45 000 jazdcov. Curtius zároveň poznamenal, že Dareiova armáda bola dvojnásobne väčšia než v bitke pri Isse. I keď uvedené počty sú nesporne nadsadené, niet pochybnosti, že Dareiova armáda mala výraznú presilu.

K bitke došlo na pláni pri dedinke Gaugamela. Perzská armáda zaujala postavenie vzdialené zopár kilometrov od mesta Arbela po starostlivej úvahe. Rovina pri Gaugamele bola ideálnym

terénom pre operácie jazdectva a pre útok vojnových vozov. Rovina však bola ideálnym terénom aj pre falangu. Veľkosť perzskej armády umožnila Dáriovi rozmiestniť jednotky do širokej línie. Na oboch krídlach bola umiestnená jazda. Stred tvorili oddiely perzskej pechoty, grécki žoldnieri a vojaci z Karie, Babylónie a Uxie.

Dareios, obklopený gardou vybraných perzských vojakov a jednotkami gréckych žoldnierov, zaujal postavenie v centre. V prednej línii boli rozmiestnené slony. Perzskí generáli verili, že neporaziteľná makedónska pechota mohutným zvieratám – „tankom staroveku“ - neodolá. Na ľavom krídle zaujali postavenie bojové vozy. K vyčnievajúcim osiam kolies boli pripevnené oceľové kosáky. Ak by sa podarilo vozatajom vtrhnúť do uzavretých šíkov pechoty, rotujúce kosáky by spôsobili krvavé jatky.

V podvečer 30. septembra Alexandrova armáda rozložila tábor v nevelkej vzdialenosti od Dareiovho vojska. Parmenio a ďalší generáli navrhovali využiť moment prekvapenia a zaútočiť v noci, ale Alexander odmietol. Údajne prehlásil – „Nenechám noc, aby mi ukradla víťazstvo.“

Nočného útoku sa však obával Dareios. Na jeho rozkaz perzská armáda bola celú noc v pohotovosti. I keď opatrnosť bola oprávnená, únava po prebdenej noci na bojaschopnosti vojakom nepridala.

Ráno 1. októbra zaujala makedónska armáda bojové postavenie. Keďže línia Dáriovho vojska prečnievala v dôsledku početnej prevahy rady Macedóncov na oboch krídlach, Alexander rozdelil armádu do dvoch línii. Falanga a jednotky jazdectva mali útočiť smerom k Dareiovmu postaveniu, úlohou oddielov umiestnených v rezerve bolo zabrániť prieniku perzskej jazdy do tyla falangy.

Bojové operácie zahájili vojnové vozy, ktoré síce prenikli radmi Macedónčanov, avšak bez toho, aby spôsobili väčšiu škodu. Alexandrovým vojakom sa bez ťažkostí darilo likvidovať vozotajov strelbou z lukov.

Hlavnú fázu boja začali jednotky baktrijskej a skýtskej jazdy na macedónske pravé krídlo. Rozpútal sa zúrivy a nerozhodný zápas. Do boja postupne vstupovalo čoraz väčšie množstvo jednotiek na oboch stranách. Macedónske rezervy boli vyčerpané. Peržania zatláčali Alexandrovu jazdu a hrozilo, že vtrhnú do tyla. Jednotky perzskej jazdy rozostavené na ľavom krídle opustili pozície a pridali sa k spolubojovníkom s cieľom zavŕšiť víťazstvo. Útokom však narušili súvislú líniu perzského vojska a odkryli ľavý bok perzského centra. Alexander pohotovo využil príležitosť a na čele makedónskej ťažkej jazdy vtrhol do medzery.

Dareios, pozoroval priebeh boja z pozláteného vojnovému voza, obklopený skupinou veľmožov. Bol viditeľný zďaleka. Alexander sa prebíjal priamo ku kráľovi. Zápas sa preniesol do Dareiovej bezprostrednej blízkosti.

Keď sa kráľov vozataj zrútil prebodnutý oštepom, Dareios v panike uchoпил opraty voza a ušiel z bojiska. Útek mal katastrofálny dopad na morálku perzskej armády. Zvest', že kráľ ušiel sa rýchlo rozšírila a v perzskom vojsku vypukla panika. Bol to koniec. Peržania mali pritom víťazstvo na dosah. Situácia na ľavom krídle macedónskej armády, kde Parmenio velil gréckej a tesalskej jazde, bola takmer beznádejná. Jeho nepočtetné oddiely decimovala nepriateľská presila. Na niekoľkých miestach sa Peržanom podarilo prelomiť líniu. Hrozil útok na zadnú líniu falangy. Namiesto útoku, ktorý mohol završiť porážku falangy, časť perzskej jazdy vtrhla do macedónskeho tábora a začala plieniť. Tlak na Parmeniove jednotky čiastočne poľavil. Keď sa rozšírila zvest' o Dareiovom úteku, perzská jazda, ktorá dovtedy bojovala statočne, chvatne opustila bojisko. Alexander mal voľnú cestu do centra Dareiovej ríše - Médie a Perzie.

Trpký koniec bol údelom nešťastného Dareia - satrapa Bessus kráľa zavraždil. Alexander nechal Dareiovo telo dopraviť do hlavného mesta ríše - Persepolis a s poctami pochovať.

Ani zničenie Perzskej ríše nedokázalo uspokojiť Alexandrovu túžbu po ďalších víťazstvách. Na východných hraniciach ríše sa rozprestierala Baktria a nekonečné pláne Skýtie. V neustálych šarvátkach s Dahajčanmi, Sakmi a Masagétmi sa Alexandova armáda prebýjala na východ. Pred zrakmi užastnutých vojakov sa objavilo majestátne pohorie Hindukuš, za ktorým sa rozprestierala legendami opradená India.

Po prekonaní Hindukušských priesmykov zostúpilo macedónske vojsko do úrodného údolia Pandžábu. Alexander vpadol do Indie, potlačil odpor domorodých kráľov a dorazil až k rieke Indus. Od miestnych obyvateľov sa dopyčoval o obrovskej rieke Gange - najväčšom toku Indie. Rozhodol sa pokračovať v pochode. Vyčerpaná armáda však odmietla nasledovať svojho vodcu. Alexander sa neochotne podvolil želaniu vojakov, neschopných pokračovať v ťažení, ktoré akoby nemalo konca.

Alexander čoraz viac preberal spôsob vládnutia absolutistických panovníkov Perzie. Konflikt s vlastnou armádou prepukol, keď začal vyžadovať, aby každý, vrátane spolubojovníkov, s ktorými dovtedy jednal ako s rovnými, pokľakol v jeho prítomnosti. Macedónci odmietli.

Je predmetom dohadov, ako by Alexander udržal jednotu obrovskej ríše. Osud však rozhodol inak. Skôr než dosiahol 33. rok svojho života, v júni 323 pred n. l. náhle zomrel.

Alexander III., po zásluže nazvaný Veľký, vytvoril podmienky pre zrod skvelej kapitoly antických dejín. Jeho víťazstvá umožnili Grékom, žijúcim dovtedy v značnej kultúrnej a geografovej izolácii, prenikať do krajín na východe. Alexandrova náhla smrť sa však nevyhnutne stala príčinou vojen o vládu nad dobytými krajinami, ktoré nemali dediča. Keď sa najbližší spolubojovníci pýtali zomierajúceho Alexandra komu odkazuje svoju ríšu, údajne odpovedal – „najsilnejšiemu“.

V kruhu kráľových priateľov a generálov nebolo núdze o schopných mužov. Jeho veľkosť však nedosiahol žiadny z nich. Z krvavého zápasu vyšli víťazne traja velitelia – Ptolemaios, Seleukos a Antigonos. Po vzájomnej dohode si Alexandrovu ríšu rozdelili – Ptolemaios sa stal vládcom Egypta, Seleukos Ázie a Antigonos Grécka. V každom z novovzniknutých kráľovstiev boli vládnuou vrstvou Gréci. Grécka literatúra, umenie a filozofia našli domov v Egypte a prenikali až do najodľahlejších oblastí kráľovstva Seleukovcov. O povznesenie gréckej vedy sa zaslúžil predovšetkým Ptolemaios. V hlavnom meste Egypta, Alexandrii, založil knižnicu, ktorá po zásluže získala povesť najvýznamnejšieho centra gréckej vzdelanosti.

III. Rím v období republiky

Bájnu Dido, zakladateľku Kartága, ktorej bohovia dali do vienka krásu, múdrosť a moc, opustilo šťastie vo chvíli, keď v prístave jej mesta zakotvila Eneaova loď. Eneas a hŕstka jeho najbližších priateľov boli jediní, ktorí sa zachránili z horiacej Tróje. Po putovaní pripomínajúcom Odyseove osudy, vyčerpaná družina Trójanov doplávala do Kartága. Dido zahrnula trójskeho hrdinu a jeho druhov pohostinnosťou. Jej sympatie k Eneovi čoskoro prerástli do vášnivej lásky. Milencom však nebolo súdené prežiť zvyšok života v šťastnom spojení. Eneas, plniac vôľu osudu, opustil nešťastnú Dido, aby na pôde Itálie založil kráľovstvo Latinov, kmeňa, z ktorého vzišli Romulus a Rémus. Zúfalá Dido ukončila svoj život v plameňoch.

Odhliadnuc od legendy, ktorá vďaka Vergíliovmu spracovaniu našla svoje miesto v klenotnici klasickej literatúry, neboli vzťahy medzi Kartágom a Rímom v svojich počiatkoch nepriateľské, skôr naopak. V roku 348 pred n. l. uzavreli obe republiky zmluvu, podľa ktorej sa Rím stal hegemónom v Itálii a Kartágo malo rozhodujúce postavenie v západnej polovici Stredozemného mora. Dohovor bol obnovený v roku 279 pred n. l., v čase, keď oba štáty ohrozoval epirský kráľ Pyrrhos.

V tej dobe Rím zďaleka nedosahoval veľkosť a moc kartáginskej republiky. Kartágo, vybudované na severoafrickom pobreží, bolo metropolou s takmer pol miliónom obyvateľov. Nad mestom sa týčila mohutná pevnosť – Byrsa a chrám zasvätený bohu Baalovi. Široká aleja, lemovaná po oboch stranách veľkolepými budovami, viedla z hradu k najdôležitejšej časti mesta - umelému prístavu, ktorý bol technickým divom svojej doby. Prístav sa delil na dve časti. Vstupná časť mala tvar obdĺžnika a slúžila obchodným lodiam. Mohlo v nej kotviť niekoľko stoviek plavidiel súčasne. Za prístavom pre obchodné lode bolo zriadené kotvište, určené pre vojnové galéry. Malo oválny tvar a dostatok priestoru pre 220 vojnových lodí. Prístavný komplex spájal s morským pobrežím 30 metrov široký kanál.

Prosperita a moc mesta bola založená na ziskoch z námorného obchodu. Kartáginskí námorníci patrili k najzdatnejším moreplavcom staroveku. Znalosti získane počas stáročí umožnili Kartágu vybudovať rozsiahlu sieť obchodných staníc. Kartáginska sféra vplyvu siahala od Sicílie až po vzdialený Gades na pobreží Hispánie (dnešného Španielska). Po

zániku Aténskeho námorného spolku neexistovala v Stredozemnom mori námorná mocnosť, ktorá by sa rovnala Kartágu.

Rím, v zrovnaní s Kartágom, bol až do 3. storočia pred n. l. len nevelkým mestským štátom, zápasiacim nezriedka o holú existenciu. Rimania boli v mnohom doslova protikladom Kartágincov. Na rozdiel od obyvateľov Kartága, more bolo pre nich cudzím živlom. Hlavným zdrojom obživy bolo poľnohospodárstvo. Mesto viedlo takmer neustále vojny so susedmi. Brániť Rím bolo prvoradou povinnosťou každého slobodného občana. Spôsobom života v ranom období republiky Rimania pripomínali Spartánov. Zmyslom pre disciplínu, súčinnosťou všetkých častí armády a kvalitou výcviku dokázali poraziť početnejších nepriateľov.

Vo veku 16 rokov sa Rimanom začala vojenská služba, vnímaná ako prvoradá vlastenecká povinnosť. Cudzincov, ktorí žili v meste a otrokov povolávali do armády len v dobách krajného nebezpečenstva. Až do víťazného ukončenia vojny s Kartágom boli Rimania takmer bez výnimky roľníci. Vlastníctvo pôdy bolo podmienkou vstupu do armády. Riman sa mohol uchádzať o verejný úrad až po desiatich rokoch služby v armáde.

Základom rímskeho vojska bola légia - vojenský útvar, ktorý kombinoval údernú silu s pohyblivosťou. Na rozdiel od makedónskej falangy, rímske légie dokázali bojovať i v členitom teréne, meniť smer rozostavenia a pružne reagovať na ohrozenie z rôznych smerov. Jadro légie tvorilo 4 200 pešiakov. Légie sa skladali z centurií a manipulov. Pôvodne mala centuria, ako naznačuje pomenovanie, 100 mužov, na sklonku republiky vzrástol počet vojakov na 200. Dve centurie tvorili manipul. Súčasťou légie boli jazdecké zbory v počte 300 mužov. Légii dopĺňali katapulty, baranidlá a obliehacie veže. Rímska armáda vynikala v organizácii, výcviku a v disciplíne.

Každý vojak nosil potrebné náradie na výstavbu opevnenia. Na skloku dňa, bez ohľadu na únavu, alebo nepriaznivé počasie, vojaci postavili opevnený tábor. Tábor, obohnaný priekopou a palisádou slúžil ako ochrana proti náhlemu útoku a v prípade, ak bolo nevyhnutné ustúpiť pred presilou nepriateľa, i ako opevnené útočisko.

Republika viedla početné vojny s Etruskanmi, Bruttmi, Lukánmi, Latinmi, Samnitmi, s gréckymi mestami na talianskom pobreží, s epirským kráľom Pyrhom odolávala vpádom Galov a postupne rozširovala svoje územie. Rimania prehrali bitky, ale nikdy neprehrali vojnu.

Upevnením svojich pozícií v južnej Itálii sa sféra vplyvu Ríma rozšírila do tesného susedstva kartáginginskej časti Sicílie. Bohatstvo ostrova budilo záujem Kartága i Ríma. Vláda nad Sicíliou sa stal jablkom sváru medzi oboma štátmi.

V roku 264 pred n. l. skupina samnitských žoldnierov vpadla do Messany, bohatého obchodného mesta na sicílskom pobreží. Messana sa stala základňou, z ktorej podnikali lúpežné vpády do širokého okolia. Grécke mestá na pobreží Sicílie požiadali syrakúzskeho diktátora Hierona II. o pomoc. Ten síce začal Messanu obliehať, bol však nútený ustúpiť pred kartáginginskomu armádou. Kartáginci sa zmocnili mesta, Samnitov vyhnali a pripojili Messanu k svojim državám na ostrove. Samniti požiadali o pomoc Rím. V Ríme vyvolala žiadosť o intervenciu rozruch, senát si uvedomoval vojenskú silu Kartága a konfliktu sa snažil vyhnúť. Ľudové zhromaždenie, v ktorom mali zámožní plebejci značný vplyv, však nazeralo na prípadnú vojnu s Kartágom s ďaleko menšou opatrnosťou. Česť Ríma vyžadovala, aby poskytlo Samnitom pomoc. Nemenej významnou bola skutočnosť, že víťazstvo nad Kartágom, o ktorom občania mesta nepochybovali, znamenalo korisť a vzrast rímskej moci. Keď žiadosť o intervenciu podporili mestá na juhu Itálie, ktoré sa obávali vojenskej prítomnosti Kartága na Sicílii, senát sa rozhodol zakročiť.

Keď rímske vojsko obsadilo Messanu, kartáginginskej senát vydal rozkaz, aby jednotky umiestnené na Sicílii vyhnali Rimanov z ostrova. Došlo k zrážke, v ktorej rímska armáda Kartágingincov na hlavu porazila. Rimania predpokladali, že celá záležitosť sa tým skončila a senát odvolal väčšiu časť svojich posádok zo Sicílie.

V Kartágu však porážka vyvolala vlnu rozhorčenia. Kartáginginske loďstvo spustošilo západné pobrežie Itálie a na Sicílii sa vylodila početná kartáginginská armáda. Priebeh vojny potvrdil nadradenosť rímskych légii nad žoldnierskymi armádami Kartága, avšak mesto malo vďaka vojnovému loďstvu prevahu na mori. Po dvoch rokoch bojov bolo Rimanom zrejmé, že ak si Kartágo udrží kontrolu nad Stredozemným morom, vojnu nevyhrajú.

Vyrovnať sa Kartágu na mori nebola ľahká úloha. Skúsenosti v konštrukcii lodí Rimanom chýbali. Základom kartáginginskej flotily boli quinqremy, štíhle, 50 metrov dlhé lode s 30 veslami na každej strane. Galéry mali jednoduché štvorcové plachty upevnené v strede lodi na stožiaroch. Plachty sa však využívali len keď vládlo priaznivé počasie. Ovládanie quinqremy vyžadovalo precíznu koordináciu každého člena posádky.

Rímski inžinieri dokázali postaviť impozantné akvadukty, ktoré zásobovali Rím dostatkom čerstvej vody už v dobách republiky a cesty tak kvalitné, že niektoré slúžia dodnes, skúsenosti so stavbou lodí však nemali prakticky žiadne.

Podľa tradície pomohlo Rimanom pri výstavbe vlastného loďstva šťastie. Jedna z hliadok sa zmocnila nepoškodenej kartágskej lode, ktorá uviazla na pobreží. Rímski tesári quinqremu rozobrali na jednotlivé diely a v krátkom čase skonštruovali podľa predlohy vyše 100 plavidiel.

Nedostatok skúsenosti vyvážila vynaliezavosť. Rimania našli spôsob, ako preniesť pozemný spôsob boja na paluby lodí. K bokom plavidiel pripevnili padacie mostíky, ktoré mali na koncoch železné háky. Pri útoku spustili mostík upevnený na otáčavých čapoch, háky sa zasekli do paluby nepriateľskej lode a umožnili Rimanom bojovať spôsobom v ktorom vynikali. Výsledok nenechal na seba dlho čakať. V roku 260 pred n. l., v bitke pri Mylae (dnešné Milazzo na Sicílii), sa rímska flotila postavila nepriateľskému loďstvu na odpor. Kartágskeho admirála podcenil Rimanov natoľko, že nepovažoval za potrebné zoradiť svoju eskadru do bojovej zostavy. Rímske galéry zaskočili nepripravených kartágincov a obsadili tretinu flotily skôr, ako sa podarilo zvyšným lodiam ustúpiť. Že rímske víťazstvo nebolo dielom náhody, dokázali keď zničili nepriateľskú flotilu pri myse Ecnomos na juhu Sicílie. Deštrukcia kartágskeho loďstva umožnila Rimanom útok na Kartágo.

Na jeseň roku 256 pred n. l. sa konzul Marcus Atilius Regulus vylodil so silnou armádou na africkom pobreží. Kartágo žiadalo o mier. K uzavretiu mieru však nedošlo. O osude mesta mali rozhodnúť zbrane. Zatiaľ čo sa Rimania naučili bojovať na mori, spartský generál Xantippus vycvičil disciplinovanú žoldniersku armádu v službách Kartága. V Bagradaskom údolí došlo k bitke, ktorú Rimania prekvapujúco prehrali a sám Regulus padol do zajatia.

Porážku na pevnine znásobila katastrofa na mori. Mohutnú rímsku flotilu úplne zničila búrka. Takmer 300 lodí sa potopilo a 80 000 vojakov údajne našlo smrť v rozbúrenom mori. Rimania vystrojili novú flotilu, ale morský živel stál na strane Kartága. V dôsledku búrok utrpeli Rimania ďalšie straty.

Vyčerpanosť na oboch stranách obmedzila vojenské operácie na územie Sicílie, kde Kartágo vďaka vodcovským schopnostiam jedného zo svojich najnadanejších generálov - Hamilcara Barkasa, odolávalo rímskej prevahe. Hamilkar obratne využíval hornatú sicílsku krajinu a úspešne odrážal útoky Rimanov. Jeho vojenské umenie však nestačilo vyvážiť neochotu kartágskeho plutokratov obetovať svoje bohatstvo za víťazné ukončenie vojny.

Rimania, na rozdiel od Kartágincov, bez ohľadu na straty a vyčerpanie vystrojili novú flotilu. V bitke pri Aegatských ostrovoch, neďaleko sicílskeho pobrežia, bolo kartáginské loďstvo úplne zničené.

Bezbranné Kartágo žiadalo o mier. Podľa podmienok mieru uzavretého v roku 241 pred n. l. sa Sicília stala rímskym územím, prekážky rímskeho obchodu v Stredozemnom mori boli odstránené a Kartágo sa zaviazalo vyplatiť vojnovú škodu 4 400 talentov striebra. Grécky historik Polybios považoval vojnu za "najkrvavejším zápas, aký kedy bol medzi dvoma národmi vybojovaný". Konflikt, ktorý trval viac ako dve desaťročia, vošiel do dejín ako prvá púncka vojna.

Vojna sa síce skončila, ale vyčerpané Kartágo muselo zviest' krutý zápas o existenciu. Armáda, ktorej mesto nemohlo vyplatiť žold, povstala. Štyri roky zvädzali narýchlo sformované oddiely, ktorým velil Hamilkar Barkas, neľútostnú vojnu so vzbúrenými žoldniermi. Hamilkar dokázal obkľúčiť povstalcov v horskom priesmyku. Žoldnieri trpeli krutým hladom a údajne sa uchýlili ku kanibalizmu. Tí čo prežili, boli povražení.

Rimania využili, či skôr zneužili bezmocnosť Kartága a obsadili Sardíniu. Keď Kartáginci protestovali, rímsky senát vyhlásil mestu vojnu. Na ďalší boj s Rímom nemohlo Kartágo ani pomyslieť. V zúfalej situácii boli nútení prijať nové, ostrejšie podmienky mieru - Rimania sa zmocnili nielen Sardínie ale aj Korziky. Navyše Kartágo muselo zaplatiť ešte 1 200 talentov striebra.

Už po krátkom čase však začalo do zbedačeného mesta prúdiť bohatstvo z novovytvorených kolónií v Hispánii. Že Kartágo prekonalo najväčšiu krízu v svojich dejinách, je predovšetkým zásluha Hamilkara Barkasa. Hamilkar Rím nenávidel. Veril, že Kartágo odplatí potupnú porážku a bohatstvo Hispánie mu umožní obnoviť zápas s Rímom.

V roku 238 pred n. l. sa na hispánskom pobreží vylodila neveľká armáda na čele s Hamilkarom a jeho nedospelým synom Hannibalom. Podľa historika Tita Lívia, predtým, ako opustil rodné mesto, Hamilkar priviedol Hannibala k oltáru boha Melkarta, kde chlapec odprisahal, že zasväťí celý svoj život boju s Rímom. Húževnatosť s akou Hannibal bojoval s Romulovým mestom, snáď pramenila z tejto prísahy.

Hamilkarovi sa v Hispánii darilo. Počas deviatich rokov bojov s Bastetanmi, Oretanmi a ďalšími iberskými kmeňmi sa dostala pod jeho nadvládu takmer tretina krajiny. Armáda skúsených veteránov, ktorej jadro tvorila numidská jazda a iberská pechota mu bola osobne

oddaná. Kartáginský senát, spokojný s prílevom hispánskeho striebra, Hamilkarove nezávislé postavenie toleroval.

Keď na jednej z vojenských výprav v roku 229 pred n. l. Hamilkar zahynul, velenia armády sa ujal jeho zať Hasdrubal, ktorý rozšíril sféru vplyvu Kartága v Hispánii. Nové Kartágo (Kartagena) sa stalo centrom provincie a vďaka strategickej polohe i neďalekým strieborným baniam vyrástlo na jedno z najbohatších miest na juhu krajiny.

Aj Hasdrubal zomrel násilnou smrťou. Na základe rozhodnutia armády sa hlavným veliteľom stal Hamilkarov najstarší syn Hannibal. Od rannej mladosti žil životom vojaka, znášal nebezpečenstvo bojov a únavu dlhých pochodov. Statočnosťou si získal rešpekt a oddanosť vojska.

Historik Titus Livius, ktorý nemal dôvod lichotiť smrteľnému nepriateľovi Ríma, napísal – „Hannibal bol prvý v útoku a posledný opúšťal bojové pole“.

V roku 218 pred n. l. sa Hannibal stal pánom celej Hispánie na juh od rieky Ebro, s výnimkou mesta Saguntum. Hannibalove úspechy v Hispánii mali dopad na situáciu v Kartágu. Mesto zbohatlo. Striebro z hispánskych baní umožnilo splatiť vojnové dlhy, vystrojiť nové loďstvo a opevniť mesto prstencom mohutných opevnení. Dve desaťročia po zničujúcej porážke bolo Kartágo silnejšie ako kedykoľvek predtým.

Natláča sa otázka - prečo Rimania nezastavili mocenský vzostup Kartága? Príčin bolo niekoľko. I keď sa Rím po víťazstve nad Kartágom zmocnil bohatej koristi, na jej rozdelení sa nepodieľali všetci Rimania rovnakým dielom. Drobných roľníkov víťazstvo nielenže neobohatilo, ale naopak zápasili s dôsledkami úpadku svojich fariem, o ktoré sa nemohli starať počas vojny. V Ríme zavládlo sociálne napätie. Nemajetní plebejci žiadali, aby senát rozdelil pozemky na severe Itálie, ktoré pôvodne patrili Galom, tzv. Ager Gallicus medzi veteránov. Táto úrodná oblasť sa rozprestierala po oboch stranách rieky Pád až k Adriatickému pobrežiu a v roku 283 pred n. l. bola pripojená k Rímu. S návrhom rozdeliť pozemky vystúpil tribún Gaius Flaminius. Ľudové zhromaždenie, ktoré ovládali plebejci, napriek odporu senátu, návrh schválilo.

Kolonizácia územia vyvolala vlnu rozhorčenia medzi galskými kmeňmi žijúcimi na sever od rieky Pád. V roku 225 pred n. l. mohutná galská armáda vpadla do Itálie, ale po počiatočným úspechoch bolo galské vojsko úplne zničené.

Rimania zriadili kolónie v Placentii, Kremone a vytvorili súvislý pás osídlenia na talianskej strane Álp. V dôsledku vojny s Galmi senát považoval za riskantné obnoviť konflikt

s Kartágom. Hannibal sa však na boj s Rímom pripravoval. Víťazstvo na nenávideným mestom malo byť splnením sľubu, ktorý dal otcovi.

Bezprostrednou príčinou konfliktu sa stalo Saguntum. V roku 218 pred n. l. na mesto zaútočila kartaginská armáda. Saguntum udržiavalo dobré vzťahy s Rímom a senát vyslal k Hannibalovi poslov s požiadavkou, aby ukončil obliehanie. Podľa zmluvy, ktorú ešte v roku 226 pred n. l. uzavreli Rimania s Hasdrubalom o rozdelení Hispánie, územie na juh od rieky Ebro však patrilo do sféry kartáginského vplyvu. Saguntum ležalo viac než 150 km na juh od Ebra a podľa dohovoru teda Rimania nemali právo zasahovať. Hannibal žiadosť odmietol.

Vo viere, že kartáginský senát zasiahne, rímski vyslanci žiadali ukončiť obliehanie aj v Kartágu. Čakalo ich však sklamanie. Pokušenie odplatiť Rímu potupnú porážku zvíťazilo. Vyslancom bolo oznámené, že Hannibal je splnomocnený rozhodovať o veciach v Hispánii podľa vlastného uváženia. Po ôsmich mesiacoch obliehania Saguntum padlo. Hannibalovi vojaci mesto vydrancovali a obyvateľov predali do otroctva.

Keď sa Rimania dozvedeli o páde Sagunta, rozhorčené davy zaplnili ulice mesta. Občania žiadali, aby senát vyhlásil Kartágu vojnu. "Ako budú spojenci Ríma nazerat' na cenu rímskych záväzkov, ak Rím nechá túto potupnú urážku bez odplaty?" - pýtali sa rečníci v ľudovom zhromaždení. Senát vyslal do Kartága ďalších poslov, tentokrát s ultimátom - buď Kartágo vydá Hannibala a odčiní krivdu spáchanú na obyvateľoch Sagunta, alebo sa pripraví na vojnu s Rímom. Občania Kartága zvolili druhú možnosť. Rimania netušili, že začali vojnu, ktorá si vyžiada najväčšie obete v ich histórii a ktorá privedie ich mesto takmer do záhuby.

Hannibalovo vojsko po dobytí Sagunta prezimovalo v Novom Kartágu. Hannibal si bol vedomý, že galské kmene sa stali nepriateľmi Ríma a že ich môže získať ako spojencov. Dospel k rozhodnutiu zaútočiť na Rím cez územie Galov. Znamenalo to prekročiť Pyreneje, pochodovať cez celú Galiu a pokúsiť sa o prekonanie najväčšieho horského masívu Európy - Álp.

Na jar roku 218 pred n. l. prekročilo vyše 50 000 Hannibalových veteránov rieku Ebro. Ešte pred začatím pochodu časť hispánskych vojakov odmietla opustiť svoju vlasť. Hannibal im veľkoryso umožnil návrat do svojich domovov. Väčšina armády však nasledovala svojho vodcu.

Pôvodne mal rímsky senát v úmysle zaútočiť na dvoch frontoch. Časť armády sa mala vylodiť na africkom pobreží a začať obliehanie Kartágu. Úlohou légii pod velením konzula

Publia Cornelia Scipia bolo obsadiť pyrenejské priesmyky a prekaziť kartáginkej armáde preniknúť do Galie.

V lete roku 218 pred n. l. Scipionove galéry zakotvili v Massilii (dnešná Marseille), s ktorou udržiavali Rimania priateľské styky. Konzul sa dozvedel prekvapujúcu zvesť - na brehoch Rhony údajne táborila veľká kartáginská armáda. Rimania však našli už len opustený tábor, po Hannibalovej armáde nebolo ani stopy.

Hannibal postupoval pozdĺž pobrežia smerom na sever. Veľkosť armády, nezvyčajné odevy a výzbroj vojakov, ale predovšetkým 36 slonov, pôsobili na Galov odstrašujúcim dojmom. Jadrom armády bola ľahká jazda - Numid'ania a Mauri, odetí do bielych plášťov a leopardích koží. Iberské kmene Vaccaeiov a Uxamov tvorili ťažkú jazdu. Ich helmy z lebiek levov a mohutné vojnové sekery pôsobili odstrašujúco. Úžas budili majestátne slony.

Začiatkom septembra dorazila kartáginská armáda k úpätiu Álp. Zelený porast vystriedali skaly. Vojsko pomaly postupovalo k zasneženým vrcholom najvyšších hôr Európy. Zima, nedostatok potravín a útoky domorodých kmeňov si vyžiadali životy mnohých vojakov. Pri prekonávaní strmých priesmykov zahynuli takmer všetky slony.

Po deviatich dňoch výstupu armáda dosiahla vrcholy Álp. Pred očami vyčerpaných vojakov sa otvoril majestátny pohľad do údolia rieky Pád. Hannibal údajne prehlásil - "Vojaci! Prekročením Álp sme prekročili múry Ríma".

Zostup po úzkych, ľadom pokrytých rozsadlinách však bol ešte nebezpečnejší, ako cesta nahor. V stiesnenom priestore chybný krok znamenal smrť, padajúci ľudia i kone strhávali ďalších. Prekročenie Álp zaplatila životmi polovica Hannibalovej armády.

Prvý kontakt s obyvateľmi predalpskej Galie bol sklamaním. Namiesto priateľských kmeňov ponúkajúcich spojenectvo, stáli jeho vojsku v ceste bojovníci kmeňa Taurinov. Horalí zo zálohy prepadávali Hannibalove oddiely v miestach, kde terén neumožňoval rozvinúť bojovú formáciu. Po strastiplnom pochode armáda prekonala Alpy.

Pred očami vojakov sa rozprestierala Itália. Netrvalo dlho a zvedi v nevelkej vzdialenosti od Ticinského jazera zistili prítomnosť rímskeho vojska.

Po Hannibalovom odchode od brehov Rhôny si Publius Scipion uvedomil, aké nebezpečenstvo hrozí Rímu. Bezodkladne sa vydal do severnej Itálie s cieľom zorganizovať armádu schopnú zastaviť Hannibala.

Rimania netušili, s akým nebezpečným protivníkom majú do činenia. V prvej zrážke s kartáginským vojskom, ku ktorej došlo pri brehoch Ticinského jazera, boli Rimania na hlavu porazení. Bitku rozhodla rýchlosť numidskej jazdy umiestnenej na krídlach, ktorá vpadla Rimanom do tyla. Kritickou sa pre Rimanov stala situácia vo chvíli, keď Scipion utrpel ťažké zranenie. Zvyšky rímskeho vojska ustúpili do tábora. Počas noci sa rímska armáda nepozorovane presunula na druhý breh rieky Trebia. Ťažko zranený Scipion postavil opevnený tábor v nevelkej vzdialenosti od rieky a čakal, kým sa k jeho vojsku nepripojí druhý konzul so svojou armádou.

Senát medzitým prevelil armádu umiestnenú na Sicílii do severnej Itálie s rozkazom, aby sa čo najskôr spojila so Scipiovými jednotkami. Konzul Tiberius Sempronius Longus, ktorý velil sicílskej armáde, už predtým dosiahol v menších zrážkach s Kartáginčanmi určité úspechy. Veril že zvíťazí a chcel preto čo najskôr zaútočiť na Hannibala a Scipionovo nabádanie k prezieravosti považoval za zbytočné opatrníctvo muža, ktorému zranenie vzalo odvahu i súdnosť.

Nepriateľské armády táborili na opačných brehoch Trebie. Za úsvitu prekročila numidská jazda rieku a zaútočila na rímsky tábor. Bola to provokácia. Hodne pršalo, Trebia bola rozvodnená a v chladnom, sychravom počasi by každý prezieravý veliteľ odmietol myšlienku riskantného prechodu cez rieku. Sempronia Longa však útok numidskej jazdy rozhneval do tej miery, že bez prípravy a akéhokoľvek prieskumu terénu vydal rozkaz zaútočiť na Hannibalovo vojsko. Uzimení legionári disciplinovane vypochovali z tábora, odrazili numidských jazdcov, prebrodili rieku a zaútočili na stred Hannibalovej armády.

Hannibalova jazda zahнала podstatne slabšie rímske jazdeckvo a zaútočila na pechotu umiestnenú v centre. Porážku rímskeho vojska dovŕšil útok kartáginského oddielu z tyla. Ešte v noci pred bitkou Hannibal ukryl v rákosi rastúcom na brehu rieky jednotku vybraných vojakov. Zamaskovaní Kartáginci sa náhle vynorili v tyle rímskej armády a uzavreli obkľučujúci prstenec. Časť vojska sa prebila z obkľúčenia len vďaka hustému dažďu, ktorý znížil viditeľnosť. Ustupujúci Rimania našli útočisko v opevnenom tábore v Placentii.

Predstava o ľahkom víťazstve nad Hannibalom sa vytratila z mysli občanov Ríma. Dve porážky v krátkom čase rozbúrili politickú atmosféru v meste. Predstavitelia plebejcov kritizovali opatrenia senátu. Ľudové zhromaždenie si vynútilo, aby sa jedným z novozvolených konzulov stal Gaius Flaminius, ktorý presadil pozemkovú reformu a bol populárny v radoch plebejcov.

Zimné mesiace roku 218 pred n. l. strávili obe armády v táborech. V marci sa Hannibal vypravil na juh. Bližšie k úpätiu Apenín, na západnej strane, nasledovali Hannibalovo vojsko Flaminiove légie. Armáda, ktorej velil konzul Servilius, bola umiestnená v meste Rimini. Flaminiovi vojaci postupovali v stopách kartáginského vojska po ceste, ktorá viedla pozdĺž Trasimenského jazera. Vrchy na tomto úseku sa takmer dotýkajú jazera a úzky priechod mohol v opatrnom veliteľovi vzbudiť podozrenie. Flaminius však konal nevysvetliteľne bezstarostne. Bez toho, aby preskúmal krajinu, légie pokračovali v pochode. Nedostatok priestoru nútil vojsko pochodovať v úzkej, dlhej formácii. Náhle sa hrebene vrchov pokryli nepriateľskými vojakmi, ktorí zaútočili na Rimanov. Terén neumožnil zaujať bojovú formáciu. Podľa Livia: "Tri hodiny trvala bitka, najzúrivejšie v blízkosti konzula Flaminia. Vojaci odrážali presilu útočníkov len s najväčším vypätím síl. Boj pokračoval až do chvíle, kým jeden z Hannibalových jazdcov neprebodol Flaminia oštepom."

Tí, čo prežili sa pokúsili zachrániť útekem z bojiska. Predvoj rímskeho vojska, ktorý do boja nezasiahol, medzitým unikol z úzkeho priechodu a hľadal útočisko v otvorenej krajine. Veliteľ kartáginskej jazdy, Maharbal však ustupujúcich pešiakov dostihol. Šesťtisíc legionárov sa ocitlo v obkľúčení bez akejkoľvek možnosti na odpor. Vojakom obkoleseným presilou nezostávalo iné, než zložiť zbrane.

Dôsledky Flaminiovej unáhlenosti boli skrušujúce. Z 20 000 Rimanov a rovnakého počtu spojeneckých vojakov sa útekem zachránilo sotva 10 000. Pätnásťtisíc mŕtvych zostalo na bojisku. Zvyšok skončil v kartáginskom zajatí.

Správa o katastrofe vyvolala v Ríme paniku. Nebezpečenstvo však zjednotilo občanov mesta. Senát menoval diktátora. K tomuto krajnému kroku sa Rimania uchýlili len niekoľkokrát v histórii republiky. Diktátor bol menovaný na rok, mal absolútnu moc a svojou autoritou zabezpečoval jednotu potrebnú pre ochranu republiky v dobách najväčšieho ohrozenia. Najvyšším úradom, aký republika poznala, bol poverený Quintus Fabius Maximus. Jeho prezieravosť, chladnokrvnosť a trpezlivosť, miestami až prílišná opatrnosť, boli v príkrom rozpore s unáhlenosťou väčšiny predošlých veliteľov. Rím s vypätím všetkých síl Rím vybuďoval novú armádu. Fabiovo vojsko bolo z väčšej časti zložené z nováčikov bez bojových skúseností. Diktátor sa preto nenáhlil do otvorenej zrážky s Hannibalovými veteránmi. Napriek pustošeniu Itálie a výzvam k rozhodnému zakročeniu proti Hannibalovmu vojsku, ktoré čoraz častejšie zaznievali v uliciach Ríma, sa Fabius nedal vyprovokovať. Uprednostnil neustále zrážky so zadným vojom kartáginskej armády. Bol presvedčený, že čas pracuje pre Rimanov.

Fabiov spôsob vedenia vojny vyžadoval trpezlivosť. Mnohí v Ríme a v armáde kritizovali "nečinnosť" rímskych légii, ktorá umožňovala nepriateľovi drancovať Itáliu. Diktátor však veril v správnosť svojho postupu a odmietal zviest' s Hannibalom rozhodujúcu bitku. Napriek strate popularity i hanlivému menu Cunctator (váhavec), ktoré si vyslúžil od kritikov, Fabius postupoval v Hanibalových stopách, napádal izolované nepriateľské oddiely, ale nedal sa vmanévrovať do bitky.

Kartáginský vojvodca si uvedomoval jasnejšie, ako samotní Rimania, aká nebezpečná je opatrná Fabiova taktika pre jeho ďalší úspech v zápase s Rímom. Robil preto všetko, aby vyprovokoval otvorenú zrážku a jeho jazda menila úrodnú Kampániu na spálenisko. Hannibal pritom rozkázal, aby majetky všetkých Fabiových priateľov a príbuzných zostali ušetrené. Onedlho sa po Ríme pováralo, že pravou príčinou Fabiovho otáľania sú Hannibalove ohľady voči nemu a jeho stúpencom.

Taktika sa neminula účinkom. Fabiova neochota zaútočiť na Hannibala však vyvolávala v Ríme rastúcu nespokojnosť. Senát zahájil vyšetrovanie a predvolal Fabia do Ríma, aby zdôvodnil svoj opatrnícky postup voči Hannibalovi. Zatiaľ čo sa Fabius obhajoval v Ríme, Minucius Rufus, ktorý v jeho neprítomnosti velil armáde, vybojoval vcelku bezvýznamnú zrážku s časťou kartáginského vojska. V správe odoslanej do Ríma epizódu vykreslil ako dôležité víťazstvo nad Hannibalom.

Čas trpezlivosti pretiekla. Pod tlakom verejnej mienky senát menoval Minucia za spoludiktátora. Skúsenému Fabiovi nezostalo iné, ako rozdeliť armádu a odovzdať velenie nad polovicou vojska svojmu kolegovi. Netrvalo dlho a Hannibalovi sa podarilo Minucia vmanévrovať do pasce. Nebyť Fabiovej ostražitosti, Municiove jednotky by sa ocitli v obkľúčení. Fabiove légie prinútili Hannibalove oddiely na ustúp. Minucius ďakoval za záchranu, nazval Fabia svojim otcom a vrátil skúsenému generálovi velenie nad rímskou armádou.

Keď sa zvesť o bitke dostala do Ríma, nevraživosť občanov voči Fabiovi na určitý čas pominula. V Ríme ale prevládlo presvedčenie, že doba smrteľného nebezpečenstva pominula a zanikla aj potreba diktátora. V nasledujúcich voľbách boli za konzulov zvolení Atilius Marcus Regulus a Gnaeus Geminus. Obaja pokračovali vo Fabiovej taktike - rímska armáda sledovala Hannibala, napádala jeho zásobovacie oddiely, no vyhýbala sa rozhodujúcej bitke.

Aj keď bol tento postup zo strategického hľadiska správny, devastácia Itálie vyvolávala v masách rímskeho obyvateľstva rozhorčenie. Už samotný fakt, že na pôde Itálie sa slobodne

pohybovala nepriateľská armáda, bol pre hrdých Rimanov neznesiteľným. Reprerentantom všetkých, ktorí volali po rýchлом zúctovaní s Hanibalom, sa stal Gaius Terentius Varro. Vďaka svojej výrečnosti bol jedným z najvplyvnejších politikov v meste. So značnou dávkou demagógie, avšak zakaždým presvedčivo, kritizoval postup senátu voči Hannibalovi. Varro presviedčal občanov mesta, že nerozhodnosť a váhavosť senátu poškodzujú plebejcov ďaleko viac ako patricijov. Nastal čas, tvrdil samozvaný stratég, skoncovať s kartáginským votrelcom.

V následných voľbách boli za konzulov zvolení Terentius Varro a Lucius Emilius Paulus. Vzťahy medzi nimi boli od začiatku napäté. Paulus radil opatrnosť a rozvážny postup, čo rozhodne odmietal Varro. Konzuli velili takmer dvakrát väčšej armáde, než akú mal Hannibal a Varro bol rozhodnutý zničiť Hannibalovo vojsko v rozhodujúcej bitke. Keďže obaja velitelia mali radikálne odlišný názor na ďalší postup, pristúpili na kompromis - v jednotňových intervaloch sa mali striedať vo velení armády.

Varrovo odhodlanie zaútočiť na Hannibala vzrástlo po šarvátke s časťou kartáginskej jazdy. Rímske predsunuté oddiely prekvapili rabujúcich Hannibalových vojakov a zaskočení Kartáginci zaplatili životmi za svoju neopatrnosť. Varro naliehal, aby sa celé rímske vojsko pripojilo k prenasledovaniu ustupujúceho nepriateľa. Paulus, ktorému pripadlo velenie v ten deň, však útok zastavil s odôvodnením, že Kartáginci predstierajú útek, aby vlákali légie do nastraženej pasce.

Či už z opatrnosti, alebo v snahe vyprovokovať Rimanov, kartáginská armáda v noci opustila tábor, takže odchod pripomínal útek. Varro vydal rozkaz Hannibalovo vojsko prenasledovať. Cesta, po ktorej obe armády pochodovali viedla k osade Kanny. Na sklonku dňa sa Hannibal utáboril v blízkosti rieky Aufidus. Rímania rozložili tábor v nevelkej vzdialenosti od kartáginskej armády. Nezhoda medzi oboma rímskymi veliteľmi vyústila do otvorenej roztržky po útoku Hannibalovej jazdy na oddiel legionárov, ktorí čerpali vodu z rieky. Paulus síce zabránil okamžitému útoku, ale rozvášnený Varro prisahal, že odstráni potupu Hannibalovej prítomnosti v Itálii, len čo k tomu dostane príležitosť. Na splnenie sľubu nemusel dlho čakať. Nasledujúci deň, keď sa podľa dohody stal veliteľom celej armády, vydal rozkaz, aby légie, usporiadané do bojovej zostavy, vyrazili na pochod.

Armáda, ktorú viedol Varro do osudnej bitky bola najmohutnejšou bojovou silou, akú dovtedy Rím vo vojne s Hannibalom postavil. Vráťane jazdy a spojeneckých oddielov malo rímske vojsko takmer 80 000 mužov, Hannibal velil 50 000 vojakom. Légie prekročili rieku Aufidus a postupovali smerom ku kartáginským pozíciám. Na ľavom krídle bola umiestnená

spojenecká jazda i pechota pod Varrovým velením, v strede zaujala pozície pechota a pravé krídlo tvorila rímska jazda, ktorú viedol do boja Paulus.

Najskúsenejšími vojakmi v Hannibalovom armáde boli africkí veteráni a numidská jazda. Kartáginský vojvodca preto rozostavil vojsko tak, aby maximálne využil skúsenosti svojich spolubojovníkov z Afriky. Hannibal zveril ľavé krídlo Hasdrubalovi. Veliteľom numidskej jazdy na pravom okraji bojovej línie bol Maharbal. On sám spolu so svojim bratom Magom riadil bojové operácie pechoty umiestnenej v centre. 16. august roku 216 pred n. l. sa rozpútala bitka, ktorá takmer rozhodla o osude Ríma.

Už v rozostavení armád sa prejavila Hannibalova prezieravosť. Znížená viditeľnosť znemožnila rímskym jednotkám v strede sledovať vývoj situácie na krídlach a včas reagovať na hrozbu obkľúčenia.

Útok zahájila rímska ľahká pechota, ktorá zatláčala nepriateľské jednotky umiestnené v centre. Rimania vrazili hlboký klin do strednej časti Hannibalovej línie. Kým v strede bojiska víťazila rímska pechota, prevahu na krídlach získavalo Hannibalovo jazdeckvo. Na ľavom krídle sa začala situácia pre Rimany vyvíjať obzvlášť hrozivo. Numidská jazda tu rozdrvila spojenecké jazdeckvo, prenikla do rímskeho tyla a tlačila zadné rady rímskej pechoty do stredu bojiska. V obmedzenom priestore stratili légie možnosť manévrovať a zmenili sa na bezmocnú masu, ktorú numidská jazda masakrovala. Rimania sa pokúšali prebiť z obkľúčenia, väčšina však padla. Na sklonku dňa ležalo 50 000 mŕtvych Rimany na bojisku, medzi mŕtvymi bol aj konzul Paulus, ktorý sa márne snažil predísť tejto katastrofe.

V porovnaní s Rimany boli Hannibalove straty malé - približne 6 000 mŕtvych a zranených, poväčšine z radov galskej pechoty. Armáda, plná sebadôvery po veľkolepom víťazstve čakala na rozkaz k pochodu na Rím. Najmä Maharbal vyzýval na okamžitý útok proti Rímu. "Pane", prehlásil veliteľ jazdeckva, "ak chceš vedieť skutočný význam tejto bitky, ubezpečujem ťa, že o pár dní budeš triumfálne večerať na Kapitole". Hannibal však výzvu odmietol. Maharbal údajne poznamenal - "Dozista neexistuje muž, ktorý by bol požehnaný všetkými božími darmi. Ty, Hannibal, vieš ako víťaziť, nevieš však svoje víťazstvo využiť".

Prečo sa Hannibal nepokúsil o zničenie prakticky bezbranného mesta zostane navždy záhadou. Bezprostredne po katastrofálnej porážke pri Kannách neexistovala na rímskom území armáda schopná zabrániť útoku na Rím. Kartáginský veliteľ mal pritom dostatok skúseností s dobývaním opevnených miest. Osud Sagunta, ktoré bolo považované za nedobytné, bol toho dôkazom.

Hannibal po bitke pri Kannách konal, akoby sa vojna skončila. Vojsku poskytol dostatok času na odpočinok. Rovnako ako po predošlých víťazstvách, aj teraz prepustil zajatcov z radov rímskych spojencov bez toho, aby požadoval výkupné. Od prepustených žiadal len jedno - nech rozhlásia, že jeho cieľom nie je ovládnuť Itáliu, ale zničiť zotročiteľa Itálie - Rím.

Prvé správy o porážke pri Kannách vyvolali v Ríme zdesenie. Nebolo pochýb, že každú chvíľu sa pred bránami mesta objavia Hannibalovi vojaci. Rozvahu zachoval Fabius Maximus. Presvedčil senát, aby prijal rúzne opatrenia na zamedzenie paniky a organizovanie obrany Ríma. Prejavy smútku boli zakázané. Aby sa predišlo šíreniu poplašných zvestí, obyvatelia mesta mali dovolené vychádzať zo svojich príbytkov len v nutných prípadoch. Povzbudenie priniesla správa, že časť rímskeho vojska unikla z bojiska. Najväčším prekvapením, ktoré zvýšilo morálku v Ríme bola skutočnosť, že Hannibal na mesto nezaútočil.

S vedomím, že situácia vyžaduje rúzne opatrenia, senát menoval Marca Junia diktátorom. Všetci muži, ktorí dokázali v rukách udržať zbraň boli povolaní do armády. Dokonca aj otrokom bola ponúknutá možnosť bojovať a získať slobodu. Do spojeneckých miest boli vyslaní posli s nalievavou žiadosťou o pomoc.

Pre štyri légie, utvorené na základe núdzových opatrení, však chýbali zbrane. Marcus Junius sa uchýlil k opatreniu, ktoré by za iných okolností bolo trestuhodným bohorúhačstvom – prikázal, aby zbrane, trofeje víťazných vojen uložené v chrámoch, boli odovzdané vojakom.

Po rokoch bojov sa Hannibal rozhodol prijať pozvanie obyvateľov Kapuy a prezimovať v meste. Bol zrejme presvedčený, že čas pracuje preňho. K Hannibalovi sa totiž pridali významné mestá v južnej Itálii - Metanpontum, Thurie, Crotona, Rím opustili Brutti, Samniti a Lukančania. Tiež Macedónsky kráľ Filip V. videl v porážke Ríma príležitosť zväčšiť územie svojho kráľovstva a vyhlásil Rímskej republike vojnu.

I keď pre Rimanov sa situácia vyvíjala nepriaznivo, rozhodnutie prezimovať v Kapue bolo chybou. V meste povestnom prepychom Hannibalovi bojovníci poznali, aký príjemný môže byť život v pohodlí. Hannibal síce aj v nasledujúcich rokoch neutrpel porážku, stratenú iniciatívu už nikdy nezískal. Rím postupne silnel. Symbolom zvratu v pomere síl sa stal osud Kapui.

V roku 211 pred n. l. Rimania začali mesto obliehať. Pre Hannibala bolo nesmierne dôležité, aby Kapuu zachránil. Bol si vedomý, že ak Rimania mesto dobyjú, stratí nielen

dôležitú základňu na juhu krajiny, ale aj spojencov v Itálii. Napriek pokusom Hannibalových vojakov donútiť légie k ústupu i výpadom obrancov mesta, Rimania, chránení dvojitém múrom útoky úspešne odrážali.

Keď Hannibal pochopil, že nie je v jeho silách poraziť rímske vojsko a oslobodiť mesto, rozhodol sa použiť lest'. Kartáginská armáda sa vydala k Rímu. Hannibal dúfal, že po správe o nebezpečenstve, ktoré hrozí ich mestu, rímski velitelia stratia nervy, zanechajú obliehanie Kapuy a prídu Rímu na pomoc.

Lest' sa však minula účinkom, v Ríme nenastala panika. Légie pokračovali v obliehaní Kapuy, zatiaľ čo Hannibalova armáda bez toho, aby sa pokúsila o útok, táborila pred bránami Ríma. Nik v meste nebral prítomnosť kartáginského vojska vážne a údajne rímsky obchodník dokonca kúpil kus zeme na ktorom táborili Hannibalovi vojaci. Po niekoľkých dňoch bezradného vyčkávania Hannibal odtiahol na juh. Rimania dobyli Kapuu. Obyvatelia mesta zaplatili vysokú cenu za spojenectvo s Hannibalom - tých, čo prežili obliehanie predali do otroctva.

Hannibal už nemal dostatok síl, aby ohrozil Rím, ale pokračoval v boji. Boje prebiehali aj na Sicílii a v Hispánii, kde Rimania utrpeli niekoľko ťažkých porážok. Hannibalovi bratia Hasdrubal a Mago zničili rímske armády, ktorým velili zhodou okolností tiež bratia - Publius a Gnaeus Scipion.

Hasdrubal sa pokúsil pomôcť bratovi. Obdobne ako Hannibal, aj on v roku 207 pred n. l. prekročil Alpy. V Ríme zavládla úzkosť, že sa zopakujú hrôzy Hannibalovho vpádu pred jedenástich rokov. Šťastie však stálo na strane Rimanov. Hasdrubal vyslal poslov s listom, v ktorom informoval Hannibala o svojom úmysle pripojiť sa k nemu na území Umbrie. List sa dostal do rúk Rimanov. Konzuli Nero a Livius spojili svoje armády, zaskočili Hasdrubalovo vojsko pri rieke Metaurus a Kartágincov porazili. Sám Hasdrubal v bitke padol. Hannibal sa dozvedel o nešťastí, ktoré postihlo jeho brata, keď rímski vojaci vhodili Hasdrubalovu odťatú hlavu do kartáginského tábora.

Za úspešné zavŕšenie druhej púnskej vojny s Kartágom vďačili Rimania v mnohom vodcovskému nadaniu Publia Cornelia Scipiona. Bratia Scipionovci, ktorí padli v Hispánii mu boli najbližšou rodinou - Publius bol jeho otcom, Gnaeus strýkom. Scipio mal teda dost' dôvodov na odplatu.

Scipionovým vzorom vo vedení vojny bol najväčší nepriateľ Ríma Hannibal. Znalosť terénu, lest' a moment prekvapenia uplatnil Scipio v boji rovnako dokonale, ako Hannibal. V Hispánii

získal na svoju stranu značnú časť hispánskych kmeňov. Postupne sa zmocnil celej krajiny a víťazstvo zavŕšil dobytím centra kartáginskej moci - Nového Kartága.

Po návrate do Ríma ho vďační spoluobčania v roku 205 p. n. l. zvolili do úradu konzula. Scipion vzbudil rozruch návrhom, aby Rím vyslal armádu do Afriky s cieľom zaútočiť na Kartágo. Keďže Hannibal bol ešte stále v Itálii, trufalý plán považovali mnohí Rimania za nebezpečný hazard. Obzvlášť ostro odmietal útok na Kartágo Fabius Maximus. Ako dôvod k opatrnosti pripomenul osud konzula Regula v čase prvej púnskej vojny. Scipion však dokázal nadchnúť Rimany, aby útok podporili. Senát síce nebol proti invázii Afriky, ale zamietol žiadosť, aby sa na útoku podieľala väčšina rímskej armády. O úspechu výpravy nakoniec rozhodla nenávisť voči Kartágu a utrpenie, ktoré spôsobil Rimanom Hannibal. Sedemtisíc občanov dobrovoľne vstúpilo do Scipiovej armády. Účasti na invázii sa dožadovali aj légie umiestnené na Sicílii. Tieto jednotky prežili potupnú porážku pri Kannách a ponížujúca strážna služba, bez možnosti aktívneho boja proti Hannibalovi, sa stala trestom za neúspech. Zdalo sa, akoby Rím chcel na svedkov najväčšej vojenskej katastrofy v svojich dejinách najradšej zabudnúť. Scipio ponúkol vojakom hlivejším v nečinnosti možnosť účasti na vojne proti mestu, ktoré bolo zdrojom ich poníženia. Veteráni sa stali jadrom Scipionovej armády.

Scipio sa vylodil na africkom pobreží na jeseň roku 204 pred n. l. Invázia vyvolala v Kartágu paniku. Hannibalove víťazstvá v Itálii presvedčili obyvateľov mesta, že zo strany Ríma im nehrozí nebezpečenstvo a kartáginský senát nepovažoval za potrebné udržiavať na africkom území armádu. V meste sa začali horúčkovité prípravy na obranu. Kartáginci sa vyhli útoku rímskych légii vďaka náhode. Bohatý obchodník menom Hasdrubal získal pre svoje mesto spojenectvo mocného numidského kráľa Syfaxesa, ktorému sa údajne zapáčila Hasdrubalova dcéra Sofonisba natoľko, že sa uchádzal o jej ruku. Manželský zväzok zabezpečil Kartágu Syfaxovu vojenskú podporu. Podľa historika Liviana, Syfaxova armáda mala 60 000 mužov. Planina pred Kartágom sa zaplnila vojakmi.

Syfaxovo vojsko bolo síce početné, v disciplíne však výrazne zaostávalo za Scipionovými légiami. Rozdiel sa prejavil aj v stavbe a organizovanosti vojenských táborov oboch armád. Precízne postavený opevnený tábor Rimanov ostro kontrastovala s chaoticky zoskupeným zhlukom chatrčí numidských vojakov.

Nedbalá organizácia numidského tábora nešla pozornému Scipionovmu oku. Vojaci nepozorovaní vnikli do tábora a na niekoľkých miestach založili oheň. Slamene strechy barakov vzbĺkli takmer okamžite. Rozospatí vojaci, oslepení žiarou ohňa v zmätku vybiehali z horiacich chatrčí. Tých, čo unikli plameňom, masakrovali oddiely legionárov. Väčšina

Syfaxových vojakov buď zahynula, alebo padla do zajatia. Kartáginský senát, ktorý celé roky na Hannibala akoby zabudol, naliehavo žiadal, aby sa vrátil a zachránil rodné mesto.

Ako sa Hannibalovi podarilo uniknúť rímskym vojnovým lodiam a preplaviť sa do Afriky je dodnes záhadou. Hannibal to dokázal a po 34 rokoch bojov v cudzích krajinách sa najschopnejší vojvodca v dejinách Kartága vrátil do vlasti.

Prímerie, o ktoré požiadalo Kartágo po zničení Syfaxovej armády poskytlo Hannibalovi nevyhnutný čas na prípravu k boju, ktorý mal rozhodnúť o osude mesta. Obe armády táborili neďaleko osady Zama, ležiacej na juhozápad od Kartága.

Skôr, ako došlo k bitke, Hannibal údajne požiadal Scipiona o rozhovor. Chcel vedieť, za akých podmienok by Rím bol ochotný uzavrieť mier. Na základe rozhodnutia senátu sa Kartágo malo vzdať všetkých vojnových lodí, vydať všetkých vojakov, ktorí bojovali proti Rímu v Itálii a uhradiť škody, ktoré Hannibal spôsobil Rímu. Hannibal požiadavky odmietol. Bolo rozhodnuté – podmienky mieru bude diktovať ten, kto zvíťazí na bojovom poli.

Bitka pri Zame bola prvou a poslednou Hannibalovou porážkou. Rímske vojsko, posilnené jazdou Syfaxovho nepriateľa, kráľa Massinisu, odolalo kartáginskému útoku. Zlyhala aj zbraň, na ktorú Hannibal spoliehal najviac - mohutné, oceľovými bodcami vyzbrojené slony. Zvieratá ohlušené zvukom vojenských trúb sa obrátili na útek a spôsobili viac škôd vo vlastných radoch, ako v šíkoch rímskej armády. Massinisova kavaléria zbavila Hannibala prevahy v jazdectve. Bitku rozhodli légie umiestnené v centre, ktoré postupne zatlačili Hannibalovu pechotu. Hannibalova armáda bola zničená. Dvadsaťtisíc vojakov padlo, rovnaký počet sa ocitol v rímskom zajatí. Hannibal však zajatiu unikol a s malou skupinou jazdcov sa prebojoval do Kartága.

Kartágo muselo zaplatiť obrovskú sumu 10 000 talentov striebra, uzavrieť ponižujúcu spojeneckú zmluvu s priateľom Rimanov, numidským kráľom Massinisom a nesmelo bez súhlasu Ríma viesť vojnu na území Afriky. Zákaz viesť vojnu sa v konečnom dôsledku stal zámienkou na úplné zničenie mesta. Scipion prekvapujúco netrval na Hannibalovom vydaní.

Začiatkom roku 201 pred n. l. bola mierová zmluva potvrdená oboma stranami. Rimania po takmer dvoch desaťročiach neľútostných bojov zvíťazili. Húževnatosť nezlomného národa prevládla nad genialitou jednotlivca.

Hannibal sa naučil veľa od Rimanov a s pohrdaním nazeral na sebeckosť kartáginských boháčov. S podporou ľudového zhromaždenia zlomil mocenský monopol senátu, ktorý tradične tvorilo 104 predstaviteľov najbohatších rodín. Občania mesta ho zvolili do funkcie

suffeta, úradu s takmer neobmedzenou právomocou. Získanú moc využil na presadenie pozemkovej reformy - každý veterán dostal od štátu bezplatne prídely pôdy. Presadil tiež zvýšenie daní pre najbohatšiu vrstvu spoločnosti.

Kartáginskí oligarchovia nenávideli Hannibala. Bol však tak populárny, že sa ho neodvážili zbaviť moci. Bez ohľadu na dôsledky, v boji proti Hannibalovi našli spojencov v najväčšom nepriateľovi Kartága, v Ríme. Hannibala obvinili z prípravy novej vojny.

Rímsky senát vyslal komisiu, ktorá mala prešetriť udanie. Hannibal si bol vedomý, že Rimania využijú obvinenie a odvedú ho do Ríma v putách. V utajení opustil Kartágo.

Hannibal dostal ešte raz príležitosť bojovať proti Rímu. Zámer kráľa Antiocha II. Seleuka ovládnuť Grécko vyústil do konfliktu s Rímom. Hannibal našiel na Antiochovom dvore nielen útočisko, ale aj možnosť podieľať sa na pripravovanej vojne s Rimami ako kráľov poradca. Seleukova armáda sa však nevyrovnala légiam. V bitke pri Magnésii roku 189 pred n. l. utrpela zdrvujúcu porážku. Víťazní Rimania žiadali, aby Antiochos vydal Hannibala. Ten však znovu unikol. Na určitú dobu našiel útočisko na Kréte, keď však rímska flotila zakotvila v prístave, opustil ostrov. Predpokladal, že vo vzdialenej Bitýnii nájde útočisko, ale jeho prítomnosť na dvore kráľa Prussia I. bola prezradená. Rímski vyslanci žiadali jeho vydanie. Kráľ Prusias sa spočiatku zdráhal, žiadosti, ktorá bola skôr príkazom, sa však vzdorovať neodvážil.

Rimania obkľúčili Hannibalovo sídlo. Keď sa presvedčil, že z obkľúčenej budovy niet úniku, vypil jed. Hannibalova smrť bola pre Rím definitívnym víťazstvom nad najnebezpečnejším protivníkom v svojej histórii.

Pomste Ríma nešla ani Hannibalova vlasť, Kartágo. V počiatočnej fáze vojny, keď Hannibal kráčal od víťazstva k víťazstvu, kartáginsky senát nepovažoval za potrebné poskytnúť Hannibalovi bezvýhradnú podporu. Dokiaľ Hannibal bojoval v Itálii, kartáginskí plutokrati sa nemuseli obávať o svoju moc.

Dôkazom, aký nezáujem mala vládnuca kasta v Kartágu na Hannibalovom konečnom víťazstve, bola reakcia po bitke pri Kannách. Hannibalov brat Mago oznámil v kartáginskom senáte radostnú správu a tlmočil bratovu žiadosť o účinnú podporu. Hanno, jeden z najvplyvnejších mužov v Kartágu, bol proti. Vzhľadom na Hannibalovu popularitu sa však senát rozhodol vyslať do Itálie symbolickú pomoc – oddiel 4 000 vojakov. Na rozdiel od Rimánov, ktorí sa tvárou v tvár smrteľnej hrozbe zjednotili, kartáginská nobilita obetovala

možnosť víťazstva svojim zisťným záujmom. Necelých 50 rokov po Hanibalovej smrti za túto chybu Kartágo zaplatilo strašnú cenu.

Ako už bolo uvedené, jednou z podmienok mierovej zmluvy bol záväzok, že Kartágo nebude viesť vojnu bez súhlasu Ríma. Záväzok obratne využil numidský kráľ Massinisa. Oddiely numidských jazdcov drancovali plantáže v okolí Kartága, ktoré boli životne dôležitým zdrojom potravín. Ich trúfalosť rástla a prenikali až k bránam mesta. Kartágincom nakoniec došla trpezlivosť. Proti Massinisovi zasiahlo vojsko. Keď Massinisa obvinil Kartágo z porušenia zmluvy, senát využil príležitosť s nenávideným mestom skoncovať.

V roku 149 pred n. l. Rím vyhlásil Kartágu vojnu, ktorá vošla do histórie ako tretia púnska vojna. Pre Kartágo by vojna s Rímom znamenala koniec. Do Ríma boli vyslaní posli so žiadosťou o mier. "Ak Kartágo chce mier, musí sa podrobiť všetkým príkazom Ríma a ako záruku poslušnosti vydať 300 detí z popredných kartáginských rodín." - znela odpoveď rímskeho senátu. Bezmocné mesto súhlasilo. Rím žiadal, aby mu boli vydané všetky zbrane. Kartáginci vyhovel. Keď však Rimania žiadali, aby obyvatelia Kartága opustili mesto a usadili sa na „inom mieste“, vzdialenom najmenej 15 kilometrov od pobrežia, pohár trpezlivosti pretiekol. Strach ustúpil hnevu. Všetci, ktorí navrhovali s Rímom mier, boli povražení.

Kartágo sa začalo horúčkovo pripravovať na zúfalý odpor. Nádherné verejné budovy, paláce a dokonca aj chrámy padli za obeť výstavbe nových opevnení. Kovové predmety, vrátane posvätných sôch bohov, boli použité na výrobu zbraní. Ženy obetovali svoje vlasy, aby bol dostatok lán pre katapulty a vojnové lode. Za tri mesiace Kartágo vybudovalo flotilu 120 vojnových galér.

Viac času Rimania obrancom mesta nedali. Légie zaútočili na Kartágo zo súše a mohutná flotila blokovala mesto na mori. Odhodlanie, s akým občania Kartága odrážali rímske útoky, vyvážili nedostatok výzbroje. Tri roky odolávali vyhladovaní, zle vyzbrojení a vyčerpaní Kartáginci najlepším vojakom Ríma. Légie stáli bezradne pred hradbami mesta, ktoré, ako sa zdalo, bránili samotní bohovia.

V roku 147 pred n. l. sa stal veliteľom armády konzul Scipio Emilianus. Gnaeus Scipio, Emilianov otec, bol jedným z bratov, ktorých zabili kartáginskí vojaci v Hispánii. Scipio bol rozhodnutý pomstiť smrť svojho otca. Útoky pokračovali vo dne v noci. Na sklonku roka Rimania prelomili hradby a vpadli do mesta. V uliciach zúrili pouličné boje, v ktorých rímski

vojaci nemohli uplatniť početnú prevahu. Kartáginci využívali znalosť mesta, prepadávali legionárov zo zálohy, bleskovo ustúpili, aby sa o chvíľu vynorili na inom mieste .

Aby znemožnil útoky zo zálohy, Scipion sa uchýlil k bezohľadnej taktike. Každú budovu ktorú vojaci dobyli, rozkázal zrúcať do základov. Po šiestich dňoch systematického ničenia sa Kartágo zmenilo na hromadu rozvalín. Päťdesiat tisíc obyvateľov mesta, ktorí prežili obliehanie, bolo predaných do otroctva.

Rímsky senát prikázal preorať rozvaliny pluhom a posypať soľou, ako symbolický akt prekliatia. Kliatba bola uvalená na každého, kto by sa pokúsil o obnovu nenávideného mesta.

Vojna s Kartágom bola najdlhším, najničivejším a najkrutejším zápasom, aký Rím viedol v svojej histórii. Bola zároveň viac než vojnou medzi dvoma mestami. Je možné, že víťazstvo Kartága, ktoré by pravdepodobne znamenalo zničenie Ríma, ovplyvnilo charakter európskej civilizácie.

IV. Kríza Rímskej republiky

Porážkou Kartága a obsadením územia ktoré ovládalo, sa začal rapidný proces premeny Rímskej republiky v mnohonárodnostné impérium. Prílev bohatstva, čoraz širšie a hlbšie vzťahy s predtým nepoznanými národmi a kultúrami i náhlosť, s akou bola rímska spoločnosť týmto vplyvom vystavená, mali nedozerne následky na spôsob života všetkých občanov republiky.

Rimania boli tradične komunitou stredných a drobných roľníkov a v novom, rýchlo sa meniacom prostredí strácali hospodárske i spoločenské istoty, ktorým sa tešili ich predkovia. Republika rástla v svojom rozsahu a komplexite s každým víťazstvom. Zložitá budova štátu začala pripomínať labyrint, v ktorom sa len málokto vyznal.

Víťazné vojny spôsobili, že do Ríma a na územie Itálie prúdili tisíce otrokov z Afriky, Hispánie, Galie, Sýrie a Grécka. Ich nedobrovoľný príchod narušil nielen dovtedajšiu etnickú homogenitu rímskej spoločnosti, ale aj ekonomickú rovnováhu štátu. Čoraz viac Rimanov žilo na úkor lacnej práce otrokov.

Vidiek sa vyľudňoval. Roľníci, ktorí nemohli konkurovať veľkostatkárom - latifundistom, prichádzali do miest, predovšetkým do Ríma, kde vytvárali rastúcu masu proletariátu, odsúdenú zväčša na parazitický spôsob života. V takomto prostredí sa šírila korupcia, dovtedy zriedkavý jav v politickom živote Ríma. Úpadok nastal aj v armáde, pretože v rímskom vojsku mohli podľa zákona slúžiť len občania, ktorí vlastnili pôdu.

V druhej polovici druhého storočia pred n. l. sa o radikálne riešenie nahromadených problémov pokúsili bratia Tiberius a Gaius Gracchus. Patrili k najvyšším vrstvám rímskej spoločnosti. Pokrvné zväzky ich spájali s prominentnou rodinou Scipiovcov. Ich matka, Cornélia, bola dcérou Publia Scipiona, víťaza nad Hannibalom, ich sestra sa stala manželkou Scipiona Emiliana, ktorý nenávidené mesto zmenil na hromadu ruín.

Bratia vyrastali v patriotickom prostredí Scipiovcov a s nevôľou hľadeli na rastúcu sociálnu nerovnosť rímskej spoločnosti. V rozdelení pôdy medzi chudobných občanov štátu videli účinný spôsob, ako zastaviť úpadok štátu.

Sympatie značnej časti plebejcov dopomohli roku 133 pred n. l. Tiberiovi Gracchovi k zvoleniu do úradu tribúna. Predvolebné sľuby splnil a predložil ľudovému zhromaždeniu

návrhy nových zákonov, v ktorých žiadal obmedziť držbu pôdy zakúpenej, alebo prenajatej od štátu na 250 hektárov, navrátenie pôdy, presahujúcej uvedenú výmeru do držby štátu a jej rozdelenie na 8 hektárové parcely. Tie mali byť bezplatne pridelené bezzemkom pod podmienkou, že pôdu nepredajú. Napriek tomu, že senát navrhované zákony odmietol a druhý z dvojice tribúnov ich vetoval, ľudové zhromaždenie zákony schválilo.

Tiberius, v snahe zaviesť pozemkovú reformu vo voľbách opäť kandidoval na post tribúna. Jeho nepriatelia boli tentokrát rozhodnutí nepripustiť, aby sa mohol byť opätovne zvolený. Počas volieb zachvátila Rím vlna bezprecedentného násilia. V bitke, ktorá sa strhla medzi Tiberiovými prívržencami a jeho nepriateľmi bol tribún spolu so skupinou svojich stúpencov zavraždený.

Komisia poverená parceláciou pôdy však pokračovala v práci. Program rozdelenia časti štátnej pôdy bezzemkom bol príliš populárny na to, aby ho aj jeho najzarytejší odporcovia v senáte mohli úplne zastaviť. Jedným z členov komisie bol Tiberiov brat Gaius, ktorého ľudové zhromaždenie roku 123 pred n. l. zvolilo za tribúna.

Rím sa medzitým menil na nepoznanie. Impozantné obydlia boháčov kontrastovali s ošumelými, poschodovými obytnými stavbami bez tečúcej vody, sociálnych zariadení a kúrenia. Rím už vtedy patril k najľudnatejším metropolám antického sveta.

Gaius Gracchus navrhol znížiť počet obyvateľov mesta osídlením území, ktoré sa dostali do područia Ríma. Tribún navrhoval veľkorysý program kolonizácie južného pobrežia Itálie, vrátane obnovy Kapuy, zničenej počas druhej púnskej vojny. Rimania mali nájsť nové domovy dokonca aj v ruinách prekliateho Kartága.

Žiadal, aby sa nemajetným Rimanom vyplácala podpora. Senát síce kritizoval návrh s odôvodnením, že ich odvráti od hľadania vlastných prostriedkov obživy, ale ľudové zhromaždenie populárny zákon schválilo.

Gaius sa pokúsil vyriešiť aj ďalší ťaživý problém. Senát odmietal udeliť žiarlivo strážené privilegium rímskeho občianstva spojencom. Rozhorčení boli najmä obyvatelia mocnej federácie latinských miest. V ťažkých chvíľach po porážke pri Kannách, keď bola ohrozená samotná existencia Ríma, bola to práve vernosť, ktorá pomohla Rimanom odolať kartáginskému dobyvateľovi. Spojenecké mestá preto oprávnené žiadali rímske občianstvo. V roku 122 pred n. l. Gaius Gracchus navrhol, aby občianstvo bolo Latinom udelené bez priet'ahov. Na rozdiel od predošlých reforiem, ktoré plebejci vítali, rozšírenie občianstva ohrozovalo ich privilegované postavenie a návrh považovali za zradu ich záujmov.

Gaius strácal popularitu v radoch rímskej chudoby. Nemajetní Rimania si boli vedomí, že občianstvo a s ním spojené právo voliť, je v podstate ich jediným majetkom. V situácii, keď namiesto zásluh v čoraz väčšej miere rozhodovali o úspechu vo voľbách peniaze, právo voliť sa stávalo pre chudobných rímskych občanov zdrojom rôznych výhod. Tribún sa dopustil ďalšej chyby, keď odišiel do Afriky, aby osobne dozeral na práce pri výstavbe kolónie na území zničeného Kartága.

V roku 121 pred n. l. Gaius Gracchus znovu kandidoval na úrad tribúna, tentokrát však neúspešne. V Ríme prepukli ozbrojené šarvátky medzi Gracchovými stúpenkami a jeho nepriateľmi. V bitke, predzvesti krvavej občianskej vojny, bol Gaius Gracchus spolu so stovkami svojich prívržencov zavraždený.

Senát sa neodvážil zrušiť populárne prídely obilia, odstránil však Gracchovo obmedzenie predaja pridelenej pôdy. Proces koncentrácie pôdy, ktorý sa pokúšali zvrátiť bratia Gracchovci, sa obnovil. Mnohí predali svoje parcely a dali prednosť ľahšiemu životu v Ríme. Počet občanov, ktorí vlastnili nehnuteľný majetok a boli oprávnení slúžiť v armáde, neustále klesal.

Nízka úroveň bojaskopnosti rímskeho vojska a skorumpovanosť veliteľov sa plne prejavila vo vojne s numidským kráľom Jugurtom. Po smrti kráľa Massinissu, spojenca Ríma v zápase s Kartágom, podľa jeho želania a so súhlasom Ríma, si kráľovstvo rozdelili jeho dvaja vnuci. Jugurta, ktorému pripadla západná, chudobnejšia časť Numídie, zavraždil brata a zmocnil sa celého kráľovstva. Rímsky senát nemohol ponechať toto zjavné porušenie dohôd bez povšimnutia a žiadal vysvetlenie. Keď Jugurta odpovedal na sťažnosti Ríma vyvraždením rímskych občanov žijúcich na území Numídie, senát mu vyhlásil vojnu.

Numidský kráľ bol krutý despota, ale zároveň schopný vojvodca a šikovný diplomat. Dve expedičné armády vyslané do Numídie nedokázali Jugurtu poraziť a v Ríme sa začalo povrávať, že Jugurtom podplatení rímski generáli nemajú záujem na víťaznom ukončení vojny.

Jedným z mála úspešných veliteľov vo vojne s Jugurtom bol Gaius Marius, ktorého si napriek jeho drsnosti a nedostatočnému vzdelaniu vojaci vážili. Legionárom imponovala Mariova statočnosť a zmysel pre spravodlivosť. Vďaka hlasom vojakov zvíťazil vo voľbách za konzula, vrátil do Afriky a úspešne zavŕšil vojnu s Jugurtom.

Marius bol politicky najvplyvnejšou osobou v Ríme. Ľudové zhromaždenie, porušiac ústavu a proti vôli senátu, presadilo Mariovo zvolenie do funkcie konzula niekoľko rokov za sebou.

Vrchol popularity dosiahol skvelým víťazstvom nad germánskymi kmeňmi Teutónov a Cimbrov.

Barbari, ktorých bolo údajne 300 000, vtrhli zo severu na územie ríše, rozdrvili rímske armády a ničili všetko čo im stálo v ceste. Hrozilo, že vyplienia celú Itáliu a zaútočia i na samotný Rím. Neočakávane však zamierili na západ a vpadli do Hispánie. Tri roky pustošili provinciu bez toho, aby ich ktokoľvek dokázal zastaviť. Keď už v Hispánii nebolo čo plieniť, zamierili do Itálie.

Vo chvíľach najväčšieho ohrozenia sa nádejou Rimanov stal Marius. Víťazovi nad Jugurtom bola zverená obrana štátu. Tri roky, počas ktorých bola Itália pustošená ušetrená, Mária dokonale využil. Zreformoval armádu, vnútil vojakom tvrdú disciplínu a odstránil podmienku vlastníctva pôdy pre vstup do vojska. V dvoch krvavých bitkách Rimania Germánov napokon úplne zničili.

Marius obnovil bojaschopnosť a radikálne zmenil charakter armády. Rímske vojsko prestalo byť občianskou domobranou a stalo sa profesionálnou žoldnierskou armádou, ktorá videla v svojom veliteľovi nielen vodcu v čase vojny, ale aj ochráncu v dobe mieru. Najzávažnejším dôsledkom bol transfer moci - senát stratil možnosť rozhodovania nad armádou, ktorú ovládali generáli.

Na návrh radikálneho rečníka Lucia Apuleia Saturnia dostali Mariovi veteráni prídely úrodnej pôdy v Afrike, na Sicílii a v Grécku. Saturniovi stúpenci však rozpútali v Ríme vlnu násilností a Marius poslúchol výzvy senátu, aby ukončil anarchiu. Povolal veteránov, ktorí ozbrojené bandy zlikvidovali. Saturnius prišiel v jednej zo šarvátok o život, radikáli obvinili Mária zo zrady záujmov ľudu a znechutený generál sa utiahol do súkromia.

Stárnucému Mariovi nebolo súdené stráviť posledné roky svojho života v nečinnosti. Zápas medzi stranou aristokratických optimátov (optimus - lepší) a plebejských populárov vtiahol do svojho víru aj generála na odpočinku. V roku 88 pred n. l. sa stal konzulom Lucius Cornelius Sulla. Bol, tak ako Marius, vynikajúcim vojvodcom, schopným získať si oddanosť a rešpekt svojich vojakov. Na rozdiel od Mária bol presvedčeným zástancom aristokratov.

V roku 88 pred n. l. po zvolení Sullu za konzula, ho senát poveril velením vojenskej výpravy proti pontskému kráľovi Mitridatovi VI., ktorý vpadol do provincie Ázia, kde nechal povraždiť všetkých Rimanov. Údajne 80 000 rímskych občanov zaplatilo represálie životom. Nezmyselné vraždenie vyvolalo v Ríme vlnu rozhorčenia. Senát vypovedal pontskému tyranovi vojnu. Skôr, než mohol Sulla vyraziť na pochod, tribún Sulpicius Rufus presvedčil

Ľudové zhromaždenie, aby zmenilo rozhodnutie senátu a velením poverilo Gaia Maria. Sulla sa odhodlal k činu, aký nemal v histórii republiky obdoby. Pred zhromaždenými vojakmi prehlásil, že "Mariovci" ich chcú obráť o príležitosť zbohatnúť vo vojne s Mitridatom. Vojaci vyzvali Sullu, aby vyhnal stúpencov Gaia Maria z Ríma.

Po prvýkrát v rímskej histórii pochodovala rímska armáda proti vlastnému mestu. Mariove, narýchlo zozbierané vojsko Sullove légie rozohnali a starý generál len so šťastím utiekol do Afriky. Menej šťastný Sulpicius zaplatil svoje nepriateľstvo k Sullovi životom. Sulla, ktorý sa stal najmocnejším mužom v Ríme, upevnil moc senátu na úkor ľudového zhromaždenia. Zhromaždenie mohlo schvaľovať len návrhy, ktoré mu predložil senát. Víťazstvo optimátov, aspoň dočasne, bolo úplne. Sulla predpokladal, že populári už nedokážu uchopiť moc v Ríme a vydal sa na pochod na východ.

Po jeho odchode však v Ríme opätovne prepukol politický boj. Populári na čele s konzulom Cinnom sa dostali do otvoreného konfliktu s patricijmi, ktorých reprezentoval konzul Octavius. Marius využil Sullovu neprítomnosť v Ríme, vrátil sa do Itálie a zhromaždil svojich veteránov. Tentokrát pre zmenu Marius viedol vojakov proti Rímu. Medzi oboma znepriatelenými táborami došlo k ozbrojenej zrážke.

Mariovi vojaci zvíťazili nad optimátmi a rozpútali vraždenie, aké nemalo v rímskych dejinách obdoby. Narýchlo zostavené tribunály odsúdili na smrť všetkých Sullových priateľov, zkonfiškovali ich majetky a prehlásili Sullu za nepriateľa vlasti. Cinna a Marius sa stali konzulmi. Na začiatku siedmeho konzulského úradu, tak nešťastne poškvrného krvou spoluobčanov, Marius zomrel.

Vývoj situácie v Ríme prinútil Sullu uzavrieť predčasne mier s Mitridatom a vrátiť sa do Itálie. Sullove légie opätovne porazili vojsko populárov a bez odporu vstúpili do Ríma. Všetci, ktorí sa nejakým spôsobom podieľali na prenasledovaní jeho prívržencov boli odsúdení na smrť. Rovnaký osud stihol popredných predstaviteľov strany populárov aj v provinciách. Sulla sa stal diktátorom a senát prijal na základe jeho návrhov zákony, ktoré upevnili postavenie aristokracie v Ríme. Nový pán Ríma zrušil bezplatné rozdeľovanie obilia, obmädzil právomoci tribúnov a znemožnil týmto vplyvným zástancom záujmov populárov vykonávať akýkoľvek iný úrad.

Sulla sa usiloval vrátiť senátu pôvodnú autoritu. Počet senátorov zvýšil na 600 a doplnil senát o zástupcov z provincií. Nezabudol odmeniť ani svojich vojakov. Vyše 100 000 veteránov dostalo parcely pôdy a veľkému počtu svojich stúpencov za hranicami Ríma udelil

rímske občianstvo. Sullov triumf však netrval dlho. Dva roky po víťazstve sa vážne chorý diktátor vzdal moci a odišiel do ústrania. Sulla pravdepodobne neklamal, keď nechal na svoj náhrobný pomník vytesať, že "nemal priateľa, ani nepriateľa, ktorému by sa nebol plne odvd'ačil".

O prominentné postavenie na rímskej politickej scéne súťažilo niekoľko vplyvných osobností. Gnaeus Pompeius bol jeden z nich. Sulla zahŕňal mladého Pompeia mimoriadnou priazňou a menoval ho veliteľom rímskych posádok na Sicílii a Afrike.

Bohatstvom a predovšetkým potlačením najnebezpečnejšej vzbury otrokov v dejinách Ríma - Spartakovho povstania, získal významné miesto v rímskej politike Marcus Licinius Crassus. Vďaka schopnosti investovať tam, kde to prinášalo najväčší zisk, zbohatol. Ako prvý zorganizoval v Ríme oddiely požiarnikov. Crassus však nevytvoril požiarnú stráž s myšlienkou verejného blaha na srdci, ale ako nástroj svojho obohatenia. Rím sa rozrastal a stavitelia bytových domov v snahe po zisku zanedbávali bezpečnostné opatrenia, v dôsledku čoho v meste často horelo. Crassus zvyčajne navštívil miesto požiaru, kúpil horiacu budovu za zlomok ceny a jeho požiarna brigáda uhasila plamene.

Na rozdiel od Pompeia a Crassa, ktorí boli vojakmi, Marcus Tullius Cicero, právnik, si získal vplyv v Ríme vďaka rečníckému nadaniu.

Panoptikum významných osobností v post-Sullovskom Ríme dopĺňala dvojica protikladných politikov - hedonistický Lucullus a jeho protipól, asketický Cato. Marcus Porcius Cato, úsporný, neúplatný aristokrat, žiadal za čiasmi, keď Rimania žili skromne, boli vzormi vlastenectva a ctili zákony. Rešpekt mnohých získal kritikou skorumpovaných hodnostárov a bezúhonným životom.

Pozoruhodnou osobnosťou politického života v Ríme bol Gaius Julius Caesar, jeden z najvplyvnejších predstaviteľov strany populárov. Bol členom rodu Juliovcov, ktorým sa vo vznešenosti a starobylosti mohol vyrovnáť v Ríme len málokto. V záznamoch republiky *Fasti consulares*, bolo zaznamenané, že Gaius Julius bol konzulom už v roku 489 pred n. l., Vopiscus Julius v roku 473 pred n. l. a Sextus Julius v roku 157 pred n. l.

Caesara spájali s populármi aj rodinné väzby - Marius bol manželom jeho tety a on sám sa oženil s Cinnovou dcérou Cornéliou. Keď ho Sulla po návrate do Ríma požiadal, aby sa rozviedol s dcérou jeho nepriateľa, Caesar, riskujúc život, odmietol. Len vďaka viacerým Sullovým priateľom, ktorí sa za neho prihovorili, diktátor ušetril Caesarov život, Neodpustil

si však poznámku, že v Caesarovi sa skrýva desať Mariov. Caesar neprišiel o život, ale v Sullovom Ríme nebolo preňho miesta. Rozhodol sa preto odcestovať do Kilikie.

Sullova smrť mu umožnila návrat z dobrovoľného vyhnanstva. Caesar sa vrátil a začal otvorene presadzovať záujmy plebejcov. Po zvolení do funkcie aedila prikázal, aby trofeje Mariových víťazných bitiek boli vystavené na verejných priestranstvách. Získal tým vďačnosť Mariových veteránov, ktorých žilo v Ríme a jeho okolí mnoho. K popularite medzi širokými vrstvami obyvateľstva mu dopomohlo aj usporiadanie veľkolepých hier a skrášlenie Fóra výstavnými budovami. Peniaze potrebné na úhradu nákladov poskytol Caesarovi Crassus. Priateľský, politicky nevyhranený, avšak ctižiadostivý milionár videl v spojení s Caesarom protiváhu rastúcemu Pompeiovmu vplyvu.

Pompeius získal povest' schopného veliteľa a úspešným zakončením vlekkej vojny v Hispánii. Pod vedením Sertoria, Sullovoho zarytého nepriateľa, sa východná časť Hispánie stala centrom protisullovskej opozície. Sulla menoval veliteľom armády v Hispánii Pompeia. Sertorius bol vynikajúci veliteľ a mal v Hispánii značnú podporu. Pompeiovi však žičilo šťastie. Sertorius bol zavraždený a Hispánia sa prakticky bez boja dostala pod Pompeiovu kontrolu.

Pompeiov vplyv v Itálii a chvály, ktoré o ňom šírili priatelia i pochlebníci, zvýšila jeho účasť na potlačení Spartakovho povstania. Rozhodujúcu bitku so Spartakom vybojoval síce Crassus, a Pompeius, ktorý sa podieľal už len na prenasledovaní povstalcov, nenamietal keď ho priatelia vyhlásili za skutočného víťaza nad Spartakom. Roztrpčený Crassus Pompeia ostro kritizoval. Hrozilo nebezpečie, že medzi oboma veliteľmi prepukne otvorené nepriateľstvo. Rivalitu prekonal záujem oboch politikov na upevnení svojej moci v Ríme. Spojenectvo sľubovalo viac, ako roztržka, na ktorú čakali ich nepriatelia v senáte. Uzavreli dohodu, že v nadchádzajúcich konzulárnych voľbách sa budú vzájomne podporovať. Crassove peniaze a Pompeiov vplyv rozhodli o ich úspechu vo voľbách - v roku 70 pred n. l. sa Pompeius a Crassus stali konzulmi.

Po nástupe do funkcie opätovne zaviedli úrad cenzora, zrušeného Sullom. Cenzor zastával významné postavenie v politickom systéme Ríma, pretože bol oprávnený skúmať, či správanie senátorov je v súlade s vysokými morálnymi požiadavkami senátorského úradu. Konzuli využili novozriadený úrad na vylúčenie svojich nepriateľov zo senátu. Obnovili tiež Sullom zrušené právomoci tribúnov. Caesar, ktorý udržiaval priateľské vzťahy s Pompeiom aj Crassom, presadil amnestiu pre Máriaových stúpencov vyhnaných Sullom.

Všobecné rozhorčenie nad vyčíňaním Kilíkijských pirátov v Stredozemnom mori poskytlo Pompeiovi príležitosť získať sympatie Rimanov. Po víťazstve nad Kartágom Rimania nazvali Stredozemné more "Mare Nostrum" - naše more. Napriek hrdému prívlastku, v skutočnosti patrilo viac pirátom ako rímskym námorníkom. Obchodne trasy v Stredomorí sa stali menej bezpečným, ako boli v časoch najväčšieho vojenského ohrozenia.

Dôvodov bolo viacero. Udržiavanie mohutnej vojnovnej flotily pohlcujúcej obrovské finančné prostriedky, stratilo zmysel. Navyše Rimania, ktorí sa stali námorníkmi tak povediac z donútenia, nevideli v loďstve zdroj hrdosti a pýchy, aký cítili Aténčania a Kartáginci. Úpadok loďstva dovŕšila pustošivá vojna medzi Mariom a Sullom. Paradoxne, pirátov skryte ochraňovali i rímski latifundisti. Na rozsiahlych farmách pracovali tisíce otrokov, medzi nimi i zajatcov, ktorí sa stali obeľami pirátskych nájazdov. Prepadávanie lodí malo pre majiteľov veľkostatkov ešte ďalšiu výhodu – zvyšovalo cenu obilia dovážaného z Afriky, a Egypta. Latifundisti blokovali v senáte prijatie opatrení zameraných účinný zákrok proti prepacom lodí. Piráti prosperovali ako nikdy predtým. Postupne sa vytvorili mocné zväzy námorných lúpežníkov, ktorí na pobreží Kilíkie založili nezávislý pirátsky štát. Podľa historika Plutarcha piráti oplývali tak veľkým bohatstvom, že ich lode mali postriebrené veslá, zlatom obrúbené plachty a purpurové šiatre na palubách.

Keď však úpadok námornej prepravy začal ohrozovať zásobovanie Ríma lacným obilím zo Sicílie, Afriky a Egypta, pohár trepezlivosti pretiekol. V roku 67 pred n. l. predložil tribún Aulus Gabinius ľudovému zhromaždeniu návrh zákona, podľa ktorého mala byť Pompeiovi udelená takmer neobmedzená plná moc za účelom likvidácie pirátov. Tribún tvrdil, že jedine Pompeius je schopný skoncovať s pirátmi a k tomu potrebuje široké právomoci. Senát bol jednomyselne proti, jedine Caesar s návrhom zákona súhlasil. Ľudové zhromaždenie zákon schválilo.

Pompeius s mohutnou armádou a flotilou 200 lodí za tri mesiace zlikvidoval pirátske základne v Stredozemnom mori. Oživenie obchodu a zníženie cien obilia mu získalo mnoho stúpencov. Gaius Manilius navrhol, aby bolo Pompeiovi udelené velenie v ešte stále neukončenej vojne s Mitridatom VI. S úmyslom nakloniť si vplyvného Pompeia, návrh podporil aj Cicero. Aj tento návrh zhromaždenie schválilo.

Pompeiovi znovu prialo šťastie – Mitridates, zradený spojencami i vlastným synom, ukončil svoj život samovraždou. Pompeius sa stal najpopulárnejším mužom v Ríme.

V tom čase už Caesar zaujímal významné miesto v politickom diani Ríma. S pribúdajúcimi rokmi sa výstredný aristokrat zmenil. Z nezodpovedného, večne zadĺženého bonvivána sa stal umiernený reprezentant strany populárov so zmyslom pre pochopenie potrieb širokých vrstiev rímskej spoločnosti.

V dôsledku nepriateľského postoja optimátov v senáte sa Pompeius zblížil s Caesarom. Priateľstvom s Caesarom Pompeius ešte prehĺbil nenávisť optimátov a senát jeho žiadosť o pridelenie štátnej pôdy vojnovým veteránom zamietol a navyše odmietol ratifikovať zmluvy, ktoré uzavrel so spojeneckými kráľmi počas vojny s Mitridatom.

Caesar dokázal zblížiť Crassa s Pompeiom. Spojenectvo Caesara, Crassa a Pompeia, ktoré uzavreli v roku 60 pred n. l., vstúpilo do dejín ako „Prvý triumvirát“. S Pompeiovou a Crassovou podporou sa Caesar nasledujúceho roku stal konzulom.

Bezprostredne po zvolení navrhol, aby Pompeiovi vojaci dostali sľúbené prídely pôdy. Caesar tiež žiadal, aby senát potvrdil zmluvy, ktoré uzavrel Pompeius. Pretože konzul Marcus Calpurnius Bibulus bol proti, Caesar vyzval zhromaždenie, aby navrhované zákony podporilo. Bibulus sa pokúsil použiť právo veta, ale proti vôli zhromaždenia neuspel.

Caesar sa stal najvýznamnejším predstaviteľom populárov v Ríme. Aby znemožnil zákulisné intriky aristokratov, začal zverejňovať rozhodnutia senátu. Prvé noviny v dejinách, tzv. Acta Diurna (Denné správy) mali formu oznamov vystavených na námestiach. Z Ríma ich posli roznášali do všetkých častí impéria. K upevneniu Caesarovho vzťahu s Pompeiom prispela aj Pompeiova svadba s Caesarovou dcérou Júliou.

Zatiaľ čo Pompeius, snáď pod vplyvom šťastného manželstva s pôvabnou a inteligentnou Júliou, nehľadal ďalšie úspechy za hranicami Ríma, Caesar si s jeho podporou zabezpečil post prokonzula v Galii. Po Pompeiových víťazstvách v Hispánii a Sýrii, bola Galia jediným územím hraničiacim s Itáliou, nad ktorým Rím nemal kontrolu.

Galiu rozdeľovali Alpy na dve časti. Predalpskú časť Galie tvorila severná Italia, Zaalpská Galia sa rozprestierala na území dnešného Francúzska, Holandska, Belgicka, Švajčiarska a časti Nemecka. V minulosti Galovia podnikli niekoľko nebezpečných vpádov na územie Itálie a podľa tradície galský vojvodca Brennus dobyl Rím a mesto vypálil. Rimania rešpektovali Galov ako statočných bojovníkov, ktorí však mali len malý zmysel pre disciplínu. Najväčšou slabosťou Galov bol ich naprostý nedostatok jednoty. Na území Zaalpskej Galie žilo takmer dvesto nezávislých kmeňov, ktoré sa po stáročia viedli vzájomné vojny.

Julius Caesar mal v radoch rímskej aristokracie mnoho nepriateľov. Funkcia prokonzula, čiže správcu provincie, mu však poskytovala imunitu pred prípadnými útokmi v Ríme. Navyše získal úrad prokonzula na obdobie päť rokov, namiesto zákonom vymedzeného jedného roka.

Na rozdiel od svojho strýka Maria, ktorý prežil väčšiu časť života v armáde, Caesarove vojenské skúsenosti neboli veľké. Nebol typom vojvodu, skôr naopak, bol stelesnením elegantného aristokrata, vždy starostlivo upraveného, s účesom usporiadaným tak, aby zakryl jeho rednúce vlasy. Ani telesná konštrukcia nepredurčovala Caesara pre kariéru vojaka. Bol útlej postavy, v detstve často chorľavý, celý život údajne trpel záchvatmi epilepsie. Je obdivuhodné, ako sa dokázal vyrovnat' s ťažkosťami vojenského života v krajine s drsnejším podnebí, než na aké bol privyknutý v Itálii.

Na jar roku 58 pred n. l. Caesar odcestoval do Galie. V krajine vládlo napätie, spôsobené vpádom kmeňa Helvétov. Takmer 400 000 mužov, žien a detí prekročilo územie dnešného Švajčiarska a zamierilo na juh. Galské kmene žijúce v ohrozených oblastiach požiadali Caesara o pomoc. So štyrmi légiami, zväčša neskúsených nováčikov, prekvapujúco rýchlo prenikol do blízkosti dnešnej Ženevy a zničil most cez Rýn skôr, ako sa Helvėti stihli prepraviť na druhú stranu. Pokus o násilne prekročenie rieky Rimania odrazili. Vodcovia kmeňa sa rozhodli skúsiť šťastie na inom mieste a zamierili na sever. Bez ohľadu na prítomnosť rímskej armády časť kmeňa prebrodila rieku Saônu. Caesar využil zmätok spôsobený prechodom a dal povel na útok. Helvėti útrpeli značné straty. Rimania rozdrvili zvyšok Helvétov v krvavej bitke pri Bibracte. Tým, čo prežili, Caesar dovolil návrat do svojich domovov.

Zvesť o víťazstve nad obávaným kmeňom sa rozniesla po Galii. Sever krajiny v tom čase ohrozoval germánsky náčelník Ariovistus. Germánov do Galie pozvali náčelníci kmeňa Sequanov, ktorí hľadali pomoc v boji s Aeduanmi. Ariovistovi sa v Galii zapáčilo a usadil sa na území západne od Rýna. Aby upevnil svoju pozíciu, podporoval migráciu Germánov do Galie. V obave, že Germáni ich vyženú z vlasti, Galovia požiadali Caesara o pomoc.

Caesar sa postavil na stranu Galov, vyzval Ariovistu, aby zastavil príchod Germánov do Galie a navrhol, aby sa stretli niekde na neutrálnom území, kde by prerokovali podmienky postavenia Germánov v Galii. "Ak by som chcel vidieť Caesara, prišiel by som k nemu, ak však chce vidieť mňa, nech príde on" - zaslal ponižujúcu odpoveď germánsky vodca a pokračoval v privolávaní posíl z Germánie.

K rozhodujúcej bitke došlo pri Ostheime. Rimania odrazili nebezpečný útok Germánov na ľavom krídle a Ariovistova armáda, hrozná v prvom nápoje, ale neschopná disciplinovane pokračovať v boji, stratila súdržnosť. Jednotlivé skupiny začali ustupovať a nakoniec sa celé vojsko obrátilo na útek. Väčšia časť utekajúcich Germánov buď zahynula, alebo padla do zajatia.

Rímske víťazstvo urobilo na Galov hlboký dojem. Delegáti jednotlivých kmeňov začali prichádzať do Caesarovho tábora a uzatvárali s Rímom spojenecké zmluvy.

Je potrebné úviesť, že prakticky jediným zdrojom Caesarovho počínania v Galii a poznania celkovej situácie v krajine sú jeho „Zápisky z vojny Galskej“. Tu platí doslova, že dejiny píšu víťazi. Caesar sa síce vyhol propagande, skresľujúcej jeho konanie, nemohol však zakryť skutočnosť, že viedol dobytčnú vojnu s cieľom získať moc a bohatstvo.

Počas Caesarovej neprítomnosti v Ríme triumvirát prakticky prestal existovať. Pompeius zvädzal zápas s tribúnom Clodiom, ktorý bezohľadne presadzoval svoj politický vplyv v Ríme. Tam, kde nepomohli hrozby, zasiahli ozbrojené bandy, ktoré terorizovali Clodiových protivníkov. Cicero prehlásil, že jeho život je v nebezpečenstve a odišiel do exilu v Grécku. Clodius zaútočil aj na Pompeia, ktorý hľadal protiváhu v spojení s optimátmi.

Skôr, ako mohol Caesar výraznejšie zasiahnuť do intríg v Ríme, prišla zvesť, že kmene Belgov, ktoré sídlili na území dnešného severného Francúzska, pripravujú vpád do centrálnej Galie. Caesar nečakal na súhlas senátu, narýchlo zorganizoval dve nové légie a vyslal ich na pomoc Labienovi. Krátko potom, v máji 57 pred n. l., sa aj on vydal na sever.

K nebezpečnému útku na Caesarovo vojsko došlo na území Nerviov, najbojovnejšieho kmeňa spomedzi Belgov. Vojsko Nerviov v počte asi 80 000 mužov pripravilo v zalesnených brehoch rieky Sambree Caesarovi pascu. Rímska armáda sa počas trojdňového pochodu cez územie kmeňa nestretla s ozbrojeným odporom a začala prechádzať rieku bez dôkladného prieskumu okolitej krajiny. Sotva Caesarov predvoj vstúpil na druhý breh, z okolitých lesov zaútočili tisíce ozbrojených Nerviov. Zaskočení Rimania bojovali o prežitie. Porážku rímskej armády odvrátil príchod desiatej légie, ktorá prinútila Nerviov na ústup.

Víťazstvo upevnilo Caesarovu kontrolu Galie a umožnilo mu stretnúť sa s Pompeiom a Crassom. Počas rokovaní v meste Lucca sa triumvirovia dohodli na rozdelení sfér vplyvu moci na nasledujúcich päť rokov. Kým Crassus, snáď inšpirovaný Caesarom, zatúžil po vojenských úspechoch a pripravoval výpravu proti Partskému kráľovstvu, Pompeius si mal

podržať správu nad Hispaniou, Caesar nad Galiou. Pompeius a Crassus mali zároveň v roku 55 pred n. l. kandidovať na úrad konzulov.

Ako ukázala budúcnosť, Caesar musel uhájiť vládu nad Galiou s mečom v ruke. Veneti, jeden z najmocnejších kmeňov sídliačich na atlantickom pobreží, neočakávane uväznili rímskych vyslancov. Mohutné obchodné i vojenské loďstvo a bohatstvo plynúce z obchodu s Britániou, tvorili základ ich moci. Bol to práve obchod s Britskými ostrovmi, či skôr jeho ohrozenie zo strany rímskych obchodníkov, čo vyprovokovalo Venetov k útoku na Rimanov. Keď sa náčelníci kmeňa do počuli, že Caesar plánuje inváziu Británie, bez ohľadu na nedotknuteľnosť poslov, Rimanov uväznili. Vedeli, že tento krok znamená vojnu s Rimanmi, ale chránení rozoklaným, ťažko prístupným pobrežím a mohutným loďstvom sa cítili v svojich hradoch bezpeční.

Caesar si uvedomoval ťažkosti spojené s podrobením Venetov. Zajatie rímskych vyslancov však bolo provokáciou, ktorú nemohol ignorovať, ak si chcel udržať autoritu v Galii. Výstavba loďstva sa pretiahla až do letných mesiacov roku 55 pred n. l. Rímske vojsko medzitým bez väčšieho úspechu útočilo na nepriateľské pevnosti, spojené s pobrežím úzkymi mólami. Na rozdiel od Stredozemného mora, výška hladiny na atlantickom pobreží sa menila v závislosti na príliv a odlive. V čase maximálneho vzostupu hladiny bol prístup k pevnostiam Venetov, postavených na pobreží, úplne zaplavený. Rímski inžinieri síce skonštruovali vyvýšené plošiny po ktorých bolo možné útočiť na hradby, avšak obrancovia našli útočisko na palubách svojich lodí skôr, ako pevnosti padli do rúk Rimanov. Ak sa aj za cenu obetí Rimanom podarilo niektorú z pevností obsadiť, našli len opustené rozvaliny. Po niekoľkých týždňoch bojov Caesar dospel k záveru, že dokiaľ nezničí loďstvo Venetov, nebude v jeho silách zvíťaziť nad nimi ani na súši.

Loďstvo Venetov predstavovalo problém, s akým sa Rímania dovtedy nestretli. Veneti boli považovaní za najlepších moreplavcov Galie. Disponovali niekoľkými stovkami masívnych plachetníc, zhotovených tak, aby odolali búrkam, ktoré bičovali atlantické pobrežie. Caesar podrobne opísal konštrukciu venetských lodí: "Lode (Venetov) boli zbudované a vystrojené rozdielne od našich. Nezvyčajne vysoké provy a zadné paluby im umožňovali navigovať na rozbúrenom mori. Kotvy neboli upevnené lanami, ale železnými reťazami. Používali plachty zhotovené z tenkých koží, pretože obyčajné plachty by nedokázali odolať prudkým búrkam a víchriciam Atlantického oceána. Jedinou výhodou našich lodí bolo, že boli rýchlejšie, keďže boli poháňané veslami." Rímske galéry síce prevyšovali nepriateľa rýchlosťou a neboli závislé od vetra, ale ich najnebezpečnejšia zbraň - oceľový bodec, ktorým prerážali steny

nepriateľských plavidiel, bol v boji s mohutnými plachetnicami neúčinný. Rimania nakoniec, obdobne ako pred dvesto rokmi vo vojne s Kartágom, získali prevahu nad nepriateľom vďaka svojej technickej vynaliezavosti.

V bitke, ktorá sa strhla v Quiberonskom zálive, rozhodla o Caesarovom víťazstve nová zbraň - ostrý oceľový kosák na dlhej žrdi, ktorým rímski námorníci poodsekávali laná nepriateľských lodí. Lode Venetov, zbavené pohybu, obsadili Caesarovi legionári.

Strata loďstva znemožnila Venetom zásobovať pevnosti potravinami a hlad donútil posádky kapitulovať. Aby ukázal, že porušenie nedotknuteľnosti rímskych poslov neprejde bez trestu, Caesar, ktorý zvyčajne postupoval veľkoryso, nechal tých, čo prežili predať do otroctva.

Na území Galie zavládol dočasne mier. Prestávka v bojoch umožnila Caesarovi venovať svoju pozornosť konzulským voľbám v Ríme. S jeho príspevím (časť légii sa vrátila do Ríma, aby "podporila" kandidatúru Caesarových spojencov) Crassus a Pompeius vyhrali voľby do úradu konzulov. Na oplátku potvrdili Caesarovu správu Galie na ďalšie štyri roky. Rozdelenie vplyvu v Rímskej ríši, na ktorom sa uzhodli triumviri v meste Luca, sa stalo skutočnosťou.

Mier v Galii netrval dlho. Germánske kmene Usipetov a Tencteriov, údajne takmer 500 000 mužov, žien a detí vpadli do Galie. Rimania zaskočili Germánov pri sútoku riek Moselle a Rýna. Nasledoval útok, v ktorom podľa vyjadrenia Caesara "veľké množstvo (Germánov) bolo zabitých a zvyšok našiel smrť pri pokuse preplávať rieku".

Caesarovi stúpenci v Ríme prehlasovali víťazstvo nad Germánmi za triumf rovný Mariovým víťazstvom nad Teutónmi a Kimbrami. Cato, Caesarov najväčší kritik v senáte, však označil jeho postup za neprípustný a navrhol, aby ho Rimania vydali Germánom. Extrémne stanovisko, ktoré diktovala predovšetkým nenávisť k Caesarovi, sa však stretlo v Ríme s malým pochopením. Primnohí si ešte živo pamätali, akú hrôzu vyvolal pustošivý vpád Germánov v rokoch 105 - 102 pred n. l.

Po útoku Usipetov a Tencteriov sa Caesar rozhodol zaútočiť na Germánov na ich vlastnom území. Cez rieku Rýn dal vybudovať mohutný most, dielo ktoré naplnilo úžasom kmene na oboch brehoch rieky. Aby bol dojem ešte väčší, légie za zvuku trúb vstúpili do krajiny obávaných Germánov.

Caesar si bol vedomý, že invázia Germánie je nad jeho možnosti. Na trvalé obsadenie územia, obývaného bojovnými kmeňmi nemohol v danej situácii pomýšľať. Po krátkom pobyte na severnom brehu Rýna vydal rozkaz k návratu do Galie.

Lákavejšiu možnosť expanzie ponúkala Británia. Ostrov ležiaci v nevelkej vzdialenosti od Galie bol známy bohatstvom železa, striebra a zlata. Caesarovi neprajníci tvrdili, že hlavným motívom jeho záujmu o Britániu boli perly, ktorými ostrov údajne oplýval. Nech už bol jeho motív akýkoľvek, Caesar podnikol dve výpravy do Británie. Obdobne ako vpád do Germánie, aj výpravy do Británie mali len symbolický význam. Rimanom trvalo takmer storočie, kým začlenili Britániu do impéria.

Po návrate z Británie zastihla Caesara tragická zvesť - jeho jediná dcéra Julia, Pompeiova manželka, zomrela pri pôrode. Pôrod neprežil ani novorodenec. Caesar tak stratil dcéru, vnuka a potenciálne aj najvplyvnejšieho spojenca, keďže Pompeiovo šťastné manželstvo s Juliou bolo základom ich spojenectva.

Tiež situácia v Galii začínala byť nebezpečnou. Eburoni obklúčili rímsku posádku umiestnenú na ich území. Sľúbili legionárom slobodný odchod, keď však Rimania opustili opevnený tábor, všetkých povraždili. Vojsko Nerviov zaútočilo na Rimanov v Amiensu. Hrozilo, že povstanie sa rozšíri. Caesar musel konať rýchlo. Aj keď mal k dispozícii len dve légie, rýchlym pochodom dorazil za niekoľko dní do Amiensu a zvíťazil nad vojskom Nerviov. Vojenské víťazstvá nad prinášali síce obdobia pokoja, boli však zjavne nedostatočnou zárukou trvalého mieru. Caesar preto začiatkom roku 53 pred n. l. zvolal predstaviteľov galskej kmeňovej aristokracie do Amiensu, aby ich donútil súhlasiť s uzavretím spojeneckých zmlúv s Rómom. Caesar dúfal, že bojachtiví Gali aspoň načas dodržia podmienky mieru.

Medzitým Rím prežíval vzrušenie spojené s prípravami na inváziu Partskej ríše. Crassus nešetril peniazmi a poháňaný vidinou víťazstiev ešte veľkolepejších ako Pompeiove a Caesarove, vystrojil silnú armádu.

Partské kráľovstvo bolo jediným štátnym útvarom, ktorý sa vojenskou silou vyrovnal Rímu. Obrovské územie, početné obyvateľstvo a jazda, legendárna svojim bojovým umením, predstavovali pre ctižiadostivého dobyvateľa neľahký problém. Crassus dúfal, že tam, kde zvíťazil Alexander Veľký, uspeje aj on. Crassus však nebol Alexandrom, ani Caesarom. Jeho armádu vlákali partskí jazdci pri meste Carrhae do pasce a úplne ju zničili. O život prišiel i samotný Crassus, Caesar v ňom stratil priateľa a spojenca.

V Ríme sa čoraz viac rozmáhala násilie. Clodiove bandy terorizovali mesto. Optimáti zorganizovali vlastné ozbrojené gangy, ktoré pod vedením Tita Mila premenili ulice Ríma na bojisko. V pouličných šarvátok bol zavraždený aj Clodius, čo vyvolalo ďalšiu vlnu násilností,

počas ktorých výtržníci podpálili budovu senátu. V atmosfére neistoty a strachu rastúca časť senátorov volala po vláde silného muža. Vhodným kandidátom bol Pompeius, ktorý vďaka vojenským úspechom a popularite medzi obyvateľmi Ríma patril medzi najvplyvnejších politikov. Keďže Juliina smrť ukončila Pompeiovo spojenectvo s Caesarom, neexistovala prekážka k prechodu Pompeia do tábora optimátov. Caesar sa snažil obnoviť alianciu manželstvom s Pompeiovou dcérou, ale Pompeius návrh odmietol a oženil s dcérou Quinta Matella Scipia, jedného z najzapisahanejších Caesarových nepriateľov. Krátko po uzavretí manželstva sa Scipio, s Pompeiovou podporou, stal konzulom.

Caesarovým tradičným spojencom v Ríme bola strana populárov a v posledných rokoch si získal aj oddanosť légii, ktoré bojovali pod jeho velením v Galii. Víťazstvá v Galii naplnili Caesarovu pokladnicu. Obyvatelia mesta i návštevníci, ktorí prúdili do Ríma z provincií, obdivovali nádherné centrálné námestie - Fórum. Zrod tohto architektonického skvostu umožnilo zlato z Galie. Caesar vedel, že rovnako ako chlieb, je pre Rimanov dôležitá aj rozptýlenie. Na pamiatku svojej dcéry Julie usporiadal kolosálny banket s veľkolepými gladiátorskými hrami a pohostením pre všetkých občanov mesta. Vojakov, skutočný zdroj jeho moci, odmenil dvojnásobným žoldom. Caesarovu pozíciu v Ríme však ohrozili nepriaznivé správy z Galie.

Mierové zmluvy s Rimanmi nepovažovali všetci Gali za požehnanie. Galskí aristokrati si ctili odvahu a statočnosť nadovšetko. Na urážku, alebo čo i len náznak posmechu reagovali výzvou na súboj. Hostiny a poľovačky nemohli nahradiť vzrušenie vojnových výprav, ktoré milovali. Hrdí bojovníci preto len ťažko znášali mier, ktorý im vnútil Caesar. Skutočnosť, že o pomeroch v krajine rozhodoval cudzí dobyvateľ, vnímala galská šľachta ako poníženie. K nespokojnosti sa pridružila aj pokorujúca prítomnosť rímskych vojenských posádok, rímskych obchodníkov a hlavne Caesarových vyberačov daní. Nie div, že galskí aristokrati čakali na vhodnú príležitosť zvrhnúť jarmo rímskeho mierotvorcu.

Začiatkom roku 52 pred n. l. narušil krehký mier kmeň Carnutov. Bez varovania zaútočili na neozbrojených rímskych obchodníkov v hlavnom meste Cenabum (Orleans) a všetkých povraždzili. Správa o masacre sa rýchlo rozniesla po celej Galii. Vercingetorix, mladý aristokrat z kmeňa Arvernov, vyzýval k povstaniu. Kmeňová aristokracia Vercingetorixovi nedôverovala a podozrievala ho z úmyslu strhnúť na seba všetku moc. V obave o život musel opustiť územie kmeňa, získal však na svoju stranu mnohých, ktorí s nenávisťou hľadeli na prítomnosť Rimanov v Galii. Výzvy k odporu mu získali mnohých stúpencov. Vercingetorix vyslal poslov do susedných kmeňov s odkazom, aby povstali a oslobodili krajinu spod

rímskeho jarma. Mal úspech. Pridali sa k nemu Senoni, Parisi, Caduci, Turoni a ďalší. Povstanie bolo najväčšou hrozbou, akej Rimania doposiaľ čelili. Caesar urýchlene opustil Itáliu a vydal sa na sever. Napriek tuhej zime a závejom, ktoré premenili Cevennské pohorie ohraničujúce územie Avernov na takmer neprekonateľnú prekážku, hory prekročil a vpadol na územie kmeňa.

Vercingetorix, ktorý v tom čase trávil zimu na území kmeňa Bitriugov, sa po správe o útoku vydal Rimanom v ústrety. Caesar medzitým ústúpil. Ďalšie týždne prebehli v horúčkovitých manévroch. Velením armády poveril Decima Bruta a s malou družinou vyrazil do Vienne, kde v zimnom tábore bola umiestnená časť jazdy. V sprievode týchto jednotiek, cválajúc dňom i nocou, dorazil na územie Ligonov, zimného tábora dvoch légii. Dve légie tábore na území Remov, dostali rozkaz spojiť sa s hlavnou armádou. Caesar v krátkom čase sústredil desať légii, dovedy najväčšie rímske vojsko v Galii.

Carnuti tvrdo zaplatili za povraždenie rímskych obchodníkov. V neľútostnej vyhladzovacej vojne zahynula väčšina kmeňa. Tých, čo prežili predali Rimania do otroctva. Rímska armáda sa presunula na územie Biturigov a začala obliehať hlavné mesto Avaricum.

Vercingetorix ešte pred príchodom Rimanov navrhol mesto zničiť, ale odpor obyvateľov jeho úmysel znemožnil. Bola to chyba. O Avaricum sa rozpúťali prudké boje, ktoré trvali vyše troch týždňov. V zasneženej krajine, zničenej povstalcami, nebolo možné zaobstaráť potraviny. Legionári útočili na mesto s prázdnyimi žalúdkami. Hlad a útrapy spojené s dlhým obliehaním naplnili vojakov túžbou po pomste. Rimania napokon prelomili mestské hradby a takmer všetkých obrancov mesta pozabijali. Hladujúcej armáde padli do rúk bohaté zásoby. Vercingetorixova taktika vyhladovať Rimanov utrpela ťažký úder. Úspech pozdvihol bojovú morálku Rimanov a Caesar sa rozhodol zaútočiť na Vercingetorixovo hlavné mesto - Gergoviu.

Gergovia bola skôr pevnosťou než mestom. Obohnaná hradbami, týčila sa pol kilometra nad okolitou krajinou. Rimania bez úspechu útočili na mesto. Došla správa, že sa k povstaniu pridali aj Aeduii, jeden z posledných kmeňov, ktoré ešte stáli na strane Rimanov. Nezostávalo iné, ako obliehanie ukončiť.

Úspešná obrana Gergovie povzbudila Galov. Ústup légii považovali za útek a zaútočili na Rimanov. Vercingetorixova armáda síce mala početnú prevahu, ale masy galského vojska neobstáli v boji s disciplinovanými légiami. Rimania útočníkov rozohnali. Aby sa vyhol zajatiu, Vercingetorix ustúpil do horskej pevnosti Alesia.

Mohutný hrad, obklopený na všetkých stranách strminami, síce poskytol útočisko, ale zároveň odsúdil Vercingetorixa do úlohy štatistu. Vodca Galov spravil tak prvý krok k svojej porážke. Druhý urobili Rimania. Vďaka nesmierne húževnatej práci legionárov vyrástol okolo Alesie dvojitý prstenec opevnení. Nedobytný hrad sa stal pascou. Zásoby potravín, dostatočné pre domácu posádku, mohli vystačiť Galom, ktorí utúpili do pevnosti, sotva na mesiac. Jedinou záchranou bola pomoc zvonku. Skôr, ako Rimania stihli dokončiť systém opevnení okolo Alesie, Vercingetorix vyslal poslov k spojeneckým kmeňom. Žiadal, aby zozbierali vojsko a zaútočili na Rimanov.

Rímska armáda medzitým pokračovala v práci na opevneniach. Komplex zákopov, palisád a strážnych veží obopínal Alesiu v okruhu pätnástich kilometrov. Planina pred palisádou bola posiatá jamami vyhlbenými do tvaru zvona so zaostrenými kolmi zapustenými do dna.

Vercingetorixova výzva sa stretla s pozitívnym ohlasom v celej Galii. Spojené vojská Arvenov, Kardukov, Sequanov, Karnutov, Helvétov, Nerviov a ďalších kmeňov pritiahli k Alesii. Štvrt' milionová galská armáda sa štyri dni pokúšala prelomiť rímske opevnenia. Útoky na vonkajšiu líniu dopĺňali zúfale výpady posádky z Alesie. Napriek početnej prevahe Galov, Rimania odolávali. Vo chvíľach najväčšieho ohrozenia pomáhal svojim vojakom odrážať útoky aj samotný Caesar. Počas jedného z útokov sa Caesarovej jazde podarilo nepozorovane opustiť opevnenia a vpadnúť do tyla galskej armády. Gali nevydržali nápor a v zmätku začali ustupovať. Narýchlo zorganizované galské vojsko nebolo pripravené na dlhé obliehanie Caesarovej armády a nemalo dostatočné zásoby potravín. Kmeňove družiny stratili akúkoľvek súdržnosť a rozišli sa do svojich domovov. Po odchode galskej domobrany posádka Alesie kapitulovala.

Caesar sa nenechal viesť túžbou po pomste. Voči povstalcovi postupoval veľkoryso. Vercingetorixa nechal odvieť do Ríma, ale náčelníkom kmeňov, ktorí sa zúčastnili povstania, udelil milosť. Obzvlášť veľkoryso sa zachoval k Aeduom a Arvenom. Týmto významným kmeňom potvrdil ich výsadné postavenie v Galii.

Víťazstvo pri Alesii rozhodlo nielen o osude Galie, ale malo dramatický vplyv aj na vývoj celého rímskeho impéria. Územie o rozlohe dvakrát väčšej ako Itália, obývané piatimi miliónmi obyvateľov, sa stalo súčasťou ríše. V Galii zavládol na štyri storočia mier. I keď bol vynútený násilím, v krajine, dovtedy zmietanej neustálymi kmeňovými vojnami sa vytvorili podmienky pre všestranný rozvoj. V nasledujúcich obdobiach Galia hospodársky aj kultúrne rozkvitala.

Hodnoty vytvorené obyvateľmi romanizovanej Galie nedokázali zničiť ani vpády barbarov počas sťahovania národov a následná doba temna. Antická vzdelanosť pretrvala a mala určujúci význam pre formovanie francúzskej kultúry. Caesarovo víťazstvo však bolo predovšetkým víťazstvom Ríma. Okrem rozšírenia územia a bohatstva plynúceho z daní i obchodu, Itália bola chránená pred ničivými vpádmi bojovných germánskych kmeňov.

Čo znamenalo víťazstvo v Galii pre Caesara? Mier, vybojovaný po rokoch nebezpečných a vyčerpávajúcich bojov ho dozaista naplnil hlbokým zadosťučinením. Dôležitým bol aj takmer neobmedzený prílev finančných prostriedkov, ktorými si kúpil popularitu v Ríme i oddanosť vojakov. Hlavný význam víťazstva však spočíval vo vytvorení mocenskej základne, nevyhnutnej pre úspech v zápase s nepriateľmi. Blížil sa deň, keď Caesarov mandát správy Galie mal vypršať. Bez armády a právnej ochrany, ktorú mu poskytoval úrad miestodržiteľa Galie, bol Caesar voči útokom svojich nepriateľov v Ríme bezmocný.

Konzulmi na rok 50 pred n. l. sa stali Aemilius Paulus a Claudius Marcellus, tribúnom populárny rečník Gaius Scribonius Curio. Ani jeden z nich nebol Caesarovým priateľom. Avšak tam, kde chýbali osobné a politické sympatie, pomohli peniaze. Veľkorysý žold vojakom dopĺňali bohaté dary priateľom - a úplatky nepriateľom. V Marcelovi síce zvíťazila nenávisť voči Caesarovi nad jeho túžbou po bohatstve, ale Aemilius Paulus prisľúbil za obrovskú sumu 1 500 talentov svoju neutralitu. Curio, ktorý mal veľké dlhy, sa údajne za ešte väčší obnos zaviazal, že bude Caesara podporovať.

Na politickej šachovnici Ríma sa schyľovalo k rozhodujúcemu boju medzi Caesarom a Pompejom. Prvým krokom bol Marcelov útok na Caesara. Konzul navrhol, aby senát vyslal do Galie Caesarovho nástupcu. Ak by návrh prešiel, Caesar by stratil právnu imunitu a velenie nad armádou v Galii. Curio preto požadoval, aby sa aj Pompeius vzdal úradu miestodržiteľa Hispánie. Požiadavku zdôvodňoval Pompeiovým nepriateľstvom voči Caesarovi. V tom čase už Pompeius otvorene útočil na bývalého spojenca. Keď do Ríma došli správy, že Caesarova armáda sa sústreďuje v Galii, Pompeius sebavedome prehlásil, že mu "stačí dupnúť nohou a celá Itália sa naplní vojskom".

V atmosfére neistoty Marcellus informoval senát, že Caesar prekročil Alpy a v čele desiatich légii pochoduje na Rím. Curio obvinil Marcela z rozširovania nepravdivých zvestí, ktorý však neváhal vyhrotiť situáciu na ostrie noža. Z moci svojho úradu vyzval Pompeia, "aby v mene vlasti vytiahol na čele vojska proti Caesarovi". Pompeius len neochotne súhlasil s touto radikálnou požiadavkou za predpokladu, "že sa nenájde lepšie riešenie".

Curio opustil Rím a odišiel do Caesarovho tábora v Ravenne. Caesarovej obrany v Ríme sa ujal jeho spolubojovník a dôverný priateľ, novozvolený tribún Marcus Antonius. Spoločne so svojim kolegom v úrade, tribúnom Longinom Cassiom, vetoval návrh senátu, aby boli Pompeiovi udelené právomoci diktátora. Caesar sa snažil zabrániť otvorenému konfliktu a bol ochotný vzdať sa kontroly nad Zaalpskou Galiou i velenia vojska, s výnimkou dvoch légii umiestnených na území Predalpskej Galie. Jeho nepriatelia v senáte však kompromisný návrh odmietli.

K rozhodujúcemu útoku na Caesara došlo 7. januára 49 pred n. l. Senát po búrlivej rozprave prijal krajné opatrenie – „senatus consultum ultimum“, ktoré bolo v podstate vyhlásením vojny Caesarovi a udelením diktátorských právomocí Pompeiovi. Uznesenie senátu nemali právo vetovať ani tribúni. Caesar sa stal verejným nepriateľom. V atmosfére vybičovaných vášni Cassius a Marcus Antonius v obave o vlastnú bezpečnosť, prezlečení za otrokov ušli z Ríma.

Caesar mal v Ravenne len jednu légiu, ale v krízových situáciách vedel konať rýchlo. Keď sa dozvedel o rozhodnutí senátu, vydal rozkaz na pochod do Itálie. Z pera Suetónia, Plutarcha a Appiána sa nám zachovali v podstate totožné popisy dramatického vstupu na pôdu Itálie. Údajne sa zastavil pri brehoch riečky Rubikon (dnešné Fiumicino), ktorá tvorila hranicu medzi Itáliou a Galiou, chvíľku zotrval v zamyslení a nakoniec, s povestným výrokom- "kocky sú hodené" potok prebrodil.

Prvým mestom na pôde Itálie, ktoré bez odporu padlo do Caesarových rúk, bolo Ariminum (Rimini). Vojakov dvanástej légie Caesar vyzval, aby "bránili jeho reputáciu pred útokmi nepriateľov". Legionári jednomyseľne prehlásili, že sú pripravení "odčiniť krivdy spôsobené Caesarovi".

Keď sa do Ríma doniesla správa o Caesarovom postupe, v meste vypukla panika. Predstavitelia optimátov v senáte navštívili Pompeia a chceli vedieť, aké veľké vojsko môže postaviť proti Caesarovi. Pompeiova pripravenosť na ozbrojený zápas bola ďaleko menšia, ako jeho sebavedomé prehlásenia. Znepokojení senátori sa dozvedeli, že okrem dvoch légii, ktoré mu z Galie pred časom poslal Caesar na zamýšľanú vojnu proti Partskej ríši, Pompeius v Itálii žiadne vojsko nemá. Jeden zo sklamaných senátorov posmešne navrhol, aby Pompeius "dupol nohou a naplnil Itáliu vojakmi".

Bezradný Pompeius opustil Rím a jeho odchod podnietil všeobecný útek Caesarových nepriateľov z mesta. Vydesení senátori utekali v takom chvate, že nestihli odniesť ani štátnu pokladnicu. Mnohí pamätali vyčíňanie Máriovcov a hrozili sa Caesarových vojakov.

Caesar medzitým bez odporu postupoval na juh. Pochod pripomínal skôr triumfálny sprievod, ako vojnové ťaženie, mestá a vojenské posádky v Itálii sa pridávali na jeho stranu. Výnimkou bolo Corfium, ktorému velil Ahenobarbus, Caesarov zarytý nepriateľ. Obyvatelia mesta však otvorili brány a vydali Ahenobarba vojakom. Napriek protestom ho Caesar prepustil na slobodu. Pompeius, v protikade k Caesarovej zmierlivému počínaniu, prehlásil každého, kto odmietol opustiť Itáliu a pridať sa k nemu, za nepriateľa republiky. Caesar považoval aj svojich nepriateľov predovšetkým za spoluobčanov.

V niektorých prípadoch postupoval priam šokujúco veľkoryso. Labienus, Caesarov pobočník a dlhoročný spolubojovník v Galii prešiel na Pompeiovu stranu. Gaius Július prikázal odoslať celý Labienov majetok majiteľovi. Cicero, ktorý sympatizoval s proti Caesarovskou stranou, sa neubránil výstižnému postrehu na adresu Caesarovej politiky tolerancie - "ak nezavraždí a neokradne nikoho, mám pocit, že bude milovaný práve tými, ktorí sa ho obávali najviac".

Caesar prenasledoval Pompeiových stúpencov do Brundisia, prístavu na juhu Itálie. Nemal však loďstvo, kým Pompeius disponoval mohutnou flotilou. Pompeiovi sa preto bez väčších ťažkostí podarilo opustiť Brundisium a prísť v Dyrarchy na Epirskom pobreží.

Pompeius síce musel z Itálie ujsť, ale boj so svojím niekdajším svokrom zd'aleka neprehral. Afrika a Hispánia boli v rukách Pompeiových stúpencov. Na obilí z týchto provincií do značnej miery záviselo zásobovanie Ríma. Navyše mal v Hispánii veľkú a dobre vycvičenú armádu, pripravenú kedykoľvek vpadnúť do Itálie. Prenasledovať Pompeia bolo za týchto okolností veľkým rizikom. Hrozilo, že počas jeho neprítomnosti v Itálii sa optimáti pokúsia zopakovať Sullov teror.

Po deviatich rokoch bojov v Galii sa teda Caesar vrátil do Ríma. Niekoľko dní, ktoré strávil v meste, boli previerkou jeho organizačných schopností. Štátna správa v rozvrate, nedostatok peňazí, vysoké ceny, hrozba hladu - taká bola situácia v tých dňoch v Ríme. Sériou nariadení dokázal obnoviť ochromený život v meste. K oživeniu hospodárstva prispeli prostriedky zo štátnej pokladnice, ktorú jeho nepriatelia nestihli odniesť. Dodávky obilia zo Sicílie a Sardínie zabezpečili zásobovanie mesta.

Caesar vedel, že nemôže odkladať zrážku s Pompeiom do nekonečna. Ponechal preto správu Itálie Marcovi Antoniovi a zamieril do Hispánie, aby, ako sa vyjadril, "porazil armádu bez veliteľa predtým, než porazí veliteľa (Pompeia) bez armády". Na konci septembra roku 49 pred n. l. sa celá provincia, po dlhé roky základňa Pompeiovej moci, dostala pod jeho kontrolu.

Na rozdiel od Caesarovho víťazstva v Hispánii, Curio utrpel zdrvujúcu porážku v Afrike. Numidská jazda kráľa Jubu, ktorý bol Pompeiovým spojencom, vlákala Curiove légie do pasce, úplne ich zničila a v boji padol i samotný tribún. Aj Caesarov admirál Dolabella utrpel porážku pri Adriatickom pobreží. Navyše, légie, umiestnené v Predalpskej Galii sa začali búriť. Caesar sa nedkladne vydal do Galie a pohrozil rebelom, že naverbuje "iné" jednotky a s ich pomocou porazí Pompeia. Vojaci prestali reptáť. Nadišiel čas pre rozhodujúcu zrážku s Pompeiom.

Pompeius sa zdržiaval na území Macedónie, kde k piatim légiam z Itálie pripojil zvyšky Crasovej armády, ktoré sa zachránili po porážke v Partii a pomocné zbory z Ionie, Macedónie a Peloponézu. Jeho vojsko tvorili zväčša nováčikovia. Pompeius sa preto osobne podieľal na výcviku vojakov. Appianos Pompeiovo počínanie opísal s neskývanou iróniou: "Napriek svojmu veku a tučnej postave, behal s nimi, učil ich jazdiť na koni s takým zanietením, že sa na cvičenia zbiehali diváci ako na predstavenie".

Pompeiovou najsilnejšou zbraňou bola mohutná flotila, ktorej velil Caesarov zarytý nepriateľ Bibulus. Admirál mal osobný dôvod nenávidieť Caesara. Počas ich spoločného konzulátu sa Bibulus stal opakovane terčom posmeškov vtipného Caesara a následne aj celého Ríma.

Adriatické more bolo v zimných mesiacoch roku 49 pred n. l. v dôsledku častých búrok takmer nesplavné. Pompeius neveril, že Caesarovo vojsko sa pokúsi vylodiť na gréckom pobreží. Keď však Caesar zistil, že Pompeiovo loďstvo dáva prednosť bezpečným prístavom pred hliadkovaním na rozbúrenom mori, rozhodol sa pre inváziu. Zatiaľ čo Bibulus disponoval 600 vojnovými loďami, Caesar nemal viac ako 150 plavidiel, čo stačilo len na prepravu približne polovice vojska. Navyše nemal dostatok transportných lodí na prevoz zásob.

Invázia za týchto podmienok bola veľkým rizikom, ale Caesar sa nedal odradiť. Na gréckom pobreží sa vylodilo približne 20 000 vojakov. Podľa plánu mal Marcus Antonius prekročiť so zvyšujúcou časťou armády Adriatik, akonáhle to okolnosti umožnia. Uskutočniť

tento zámer však nebolo jednoduché. Rozbúrené more znemožňovalo prechod a vo chvíľach, keď búrky utíchli, stáli Caesarovi v ceste Bibulove lode. Za týchto okolností nemalo zmysel vyčkávať. S cieľom zmocniť sa zásob a zbaviť nepriateľa oporného bodu, vyrazil proti Pompeiovej základni Dyrrachium. Caesarovi tentokrát neprialo šťastie - Pompeius vystihol jeho zámer a obsadil Dyrrachium ešte pred Caesarovým príchodom. Caesar neznášal nečinnosť. Napriek neustálym búrkam sa pokúsil preplaviť späť do prístavu Brundisium, aby dopravil zvyšok armády do Grécka. Tajne, zahalený do plášťa vyplával v malom člne do búrky. Jeden z námorníkov podľahol na rozbúrenom mori panike. Caesar odhrnul kapucňu a údajne zvolal: "Žiaden strach priateľu! Veď vieš Caesara a jeho šťastie!" Šťastie však tentokrát nestálo na Caesarovej strane. Pred prírodnými živlami musel kapitulovať a vrátiť na grécke pobrežie. Po troch mesiacoch Antonioví predsa len dokázal presunúť štyri légie do Grécka.

Caesar dospel k záveru, že zotrvať na pobreží Grécka, kde nepriateľ využíval výhodu loďstva, je chybou. Zatiaľ čo jeho vojakom hrozil hlad, Pompeiove légie mali dostatok zásob. Zamieril preto do vnútrozemia. Po siedmich dňoch nepretržitého pochodu sa utáboril v Tesálii, na pláni neďaleko mestečka Farsalos.

V tábore republikánov nebolo jednoty v názore, ako postupovať ďalej. Afranius, ktorý bojoval proti Caesarovi už v Hispánii, radil návrat do Itálie, kde mal Pompeius ešte stále veľa stúpencov. Väčšina veliteľov však presviedčala Pompeia, aby Caesarovo vojsko prenasledoval. Keď sa k Pompeiovej armáde pripojili jednotky pod velením jeho svokra Scipia, vydal rozkaz na pochod.

I keď v údajoch o sile oboch vojsk nie je hodnoverných údajov, je pravdepodobné, že Pompeius velil asi dvojnásobnému počtu vojakov. Okrem veľkosti existovali rozdiely aj v charaktere a v zložení oboch armád. Caesarove jednotky boli homogénnym útvarom, ktorý tvorili veteráni vojen v Galii. Armáda optimátov pripomínala rôznorodosťou skôr vojsko kráľa Dareia. Légie doplňali jednotky z viacerých gréckych štátov, medzi inými tiež Aténčania, ktorí sa zrejme nechali strhnúť drámou zápasu o osud Rímskej ríše. V Pompeiovom vojsku boli oddiely Sýrčanov, Feníčanov a dokonca aj vojaci z Arábie a Arménie. Ani egyptská kráľovna Kleopatra nechcela chýbať medzi víťazmi a vyslala časť svojej flotily Pompeiovi na pomoc.

Deviateho augusta roku 48 pred n. l. došlo k bitke, ktorá zmenila dejiny Rímskej ríše. Podľa historika Plutarcha mal Caesar v úmysle odísť. Vojaci balili stany a chystali sa na odchod,

keď došla správa, že nepriateľská armáda v bojovej zostave vyrazila z tábora. "Deň, na ktorý sme čakali, prišiel", vyhlásil Caesar.

Na pravom krídle Pompeiovej armády boli umiestnení veteráni, ktorí sa zúčastnili bojov v Hispánii. Centrum tvorili vojaci z Itálie. Ľavé krídlo zaujali dve légie skúsených veteránov, ktoré v minulosti bojovali v Galii a ktoré Caesar na príkaz senátu poslal Pompeiovi. Na ľavom krídle, pod Labienovým velením, bola umiestnená aj Pompeiova jazda.

Spojenecké oddiely z východných provincií stáli oddelene a ich úlohou bolo po predpokladanom víťazstve pomôcť pri prenasledovaní Caesarových vojakov. Keďže najlepšie Pompeiove jednotky stáli na jeho ľavom krídle, Caesar na tej strane bojovej zostavy umiestnil desiatu légiu s ktorou prešiel radom krvavých bitiek a osobne sa ujal jej velenia. Protíahlému krídlu Caesarovho vojska velil Marcus Antonius.

Obe armády stáli hodnú chvíľu nepohnute. Ani jednému z veliteľov nebolo ľahké vydať rozkaz k útoku na spoluobčanov. Nakoniec sa k útoku odhodlal Pompeius. Zápas bol určitý čas nerozhodný. Pompeiova jazda sice zatlačila Caesarove jazdecké jednotky, nedokázala sa však prebiť cez oddiely pechoty a ustúpila. Spojenecké oddiely v panike začali opúšťať bojisko bez toho, aby zasiahli do boja. Ojedinelé skupinky Pompeiových vojakov, ktoré ešte odolávali, už nemali šancu na víťazstvo.

Pri pohľade na utekajúcu armádu Pompeius stratil schopnosť racionálne uvažovať a konať. Opustil bojisko a v tábore údajne cival do prázdna. Keď ho varovali, že predsunuté oddiely Caesarových vojakov začínajú prenikať do tábora, prekvapene zvolal - "Čože, už aj do tábora?" Pasivitu vystriedal neuvážený chvat. Pompeius strhol zo svojho odevu odznaky veliteľskej moci, vyskočil na koňa a bez oddychu cválal až k Adriatickému pobrežiu.

Asinius Polio, ktorý sa zúčastnil bitky v Caesarovom vojsku, odhadoval počet mŕtvych v Pompeiovej armáde na 6 000. Caesar údajne nestratil viac ako 200 vojakov.

Bitka pri Farsale sa vďaka Caesarovej veľkorysosti a snahe po uzmiernení neskončila masakrou Pompeiových stúpcov. Caesar už pred bojom oznámil mená tých, ktorí mali byť ušetrení. Medzi nimi bol aj Marcus Brutus, syn Caesarovej dôvernej priateľky Servilie. Marcus, ako kolovali povesti, bol plodom ich lásky. Mnohí významní optimáti boli ušetrení. Vojaci reptali, pretože Caesarova veľkorysosť ich pripravila o korisť i pomstu. Hnev vojakov zvyšovalo vedomie, že v prípade Pompeiovoho víťazstva by bol ich osud spečatený. Len hlboká autorita, akú Gaius Julius požíval medzi svojími legionármi, im zabránila porušiť jeho rozkaz.

Caesarovo víťazstvo predurčilo smerovanie celého ríše. Krátkozraká, egoistická politika aristokratov priviedla republiku na pokraj zániku. Zákony, stáročia rešpektované, nahradila moc generálov, pre ktorých bola jediným zákonom oddanosť ich vojakov. Rím, mestský štát, v ktorom väčšina občanov aktívne participovala na správe vecí verejných sa zmenil na ríšu, s prudko rastúcim počtom obyvateľstva.

Rozmach impéria, prílev bohatstva spolu s rastúcou sociálnou diferenciáciou prispeli k narušeniu tradičných politických a spoločenských väzieb. Autoritu aristokratického senátu oklieštil v mene plebejcov Marius, zatiaľ čo moc ľudového zhromaždenia potlačil v mene záujmov aristokracie Sulla. Obaja presadili svoje ciele násilím za cenu tisícov obetí. Silu argumentu nahradil argument sily.

Caesar vyrastal v politicky polarizovanej spoločnosti, v ktorej bolo čaraz menej priestoru pre kompromis. Úzky okruh aristokratov v senáte bol práve tak neschopný nájsť východisko zo spoločenskej krízy, ako demagogickí tribúni rečníci v ľudovom zhromaždení. Násilie a korupcia sa stali sprievodným javom politického boja na oboch stranách. Symbolom úpadku boli Clodiove i Milove ozbrojené gangy, ktoré terorizovali ulice Ríma.

Caesarove pokusy o kompromis nemali v atmosfére vyhranených politických vášní šancu na úspech. Kocky boli skutočne hodené a vďaka Caesarovmu víťazstvu pri Farsale padli na stranu nepriviligovaných vrstiev. Caesar však nevidel vo víťazstve nad optimátmi konečný cieľ svojho snaženia. Veľkorysým postojom k nepriateľom sa usiloval pripraviť podmienky pre jednotu, bez ktorej rozsiahle národnostne, sociálne i kultúrne nesúrodé impérium nemohlo existovať. Víťazstvo pri Farsale pripravilo pôdu pre zrod rímskeho spoločenstva národov - najdokonalejšieho politického útvaru, aký dovtedy dejiny poznali.

Pompeius, otrasený prehrou, sa pokúsil nájsť útočisko v Egypte. Egyptský kráľ Ptolemaios XII. Auletos patril medzi Pompeiových spojencov. Pompeius dúfal, že kráľ bude verný priateľským a spojeneckým zväzkom, ktoré ich spájali. Správa o Caesarovom víťazstve však predstihla Pompeia a spečatila štvancov osud. Radcovia presvedčili kráľa, aby, aj za cenu vierolomnej zrady, demonštroval svoju oddanosť novému pánovi Ríma.

Keď sa Caesar vylodil na egyptskom pobreží, privítal ho sprievod kráľovských hodnostárov prinášajúcich šokujúci dar - Pompeiovu odťatú hlavu. Caesarovi údajne vyhrkli slzy a odvrátil sa.

Pôvodne mal Caesar v úmysle zotrvať v Egypte len krátko. Neusporiadané pomery v krajine ho však zatiahli do víru egyptskej politiky a stretnutie s egyptskou kráľovnou Kleopatrou vyústilo do ľúbostnej romancy, ktorá sa stala do dneška inšpiráciou básnikov a spisovateľov.

Podľa závetu Ptolemaia Auleta, mal nad Egyptom vládnuť Ptolemaios XIII. spolu so sestrou Kleopatrou VII. Nedospelý následník trónu, ovládaný dvornou kamarilou však nebol ochotný splniť otcovu vôľu a sestru vyhnať. Následkom rozkolu v kráľovskej rodine sa Egypt ocitol na prahu občianskej vojny. Mladá kráľovna, pravdepodobne informovaná o Caesarovej slabosti pre ženskú krásu, stavila na svoje čaro a požiadala víťazného Rimana o pomoc. Kleopatru, údajne zabalenú do koberca, prepašoval do Caesarovho paláca verný sluha. Odhliadnúc od legend, ktorými je historické stretnutie opradené, skutočnosťou zostáva, že vzťah medzi 21 ročnou Kleopatrou a vyše 50 ročným Caesarom v mnohom prerástol vzájomné diplomatické zdvorilosti.

Na Caesara však nečakali v Egypte len príjemné chvíle. Väčšina armády pod velením Marca Antonia sa vrátila do Ríma a v Egypte zostalo len niekoľko tisíc vojakov. Keď sa Caesar pokúsil presadiť Kleopatrin nárok na spoluvládu, Ptolemiovi generáli presvedčili kráľa, aby Rimana z Egypta vyhnať. Tri mesiace odolávala hŕstka Caesarových legionárov obkľúčených v kráľovskom paláci v Alexandrii, presile egyptského vojska. V polovici februára roku 47 pred n. l. prenikol do paláca kuriér so správou, že Caesarov spojenc, Pergamský kráľ Mitridates vtrhol so svojím vojskom na územie Egypta. Caesarovi, ktorý udržiaval dobré vzťahy so židovským obyvateľstvom v Ríme, prišli na pomoc aj jednotky z Jeruzalema. Caesar dokázal uniknúť z Alexandrie a s pomocou spojencov na hlavu porazil egyptské vojsko. Do Caesarovho života však zasiahla neočakávaná udalosť - v spoločnosti mladej kráľovnej strávil snáď najromantickejšiu jar svojho života. Obdobie šťastnej letargie ukončili vojenské útoky maloázijského kráľa Farnakusa II. na východné provincie. Caesar rozdrvil Farnakovu armádu neďaleko pontského mesta Zela a do Ríma zaslal stručnú správu - "Prišiel som, videl som, zvíťazil som!"

Zatiaľ čo Caesar víťazil v Ázii, Kleopatra mu v Alexandrii porodila syna. Zvyšok leta uplynul v horúčkovitých prípravách na odchod do Itálie, pretože situácia v Ríme si to nevyhnutne vyžadovala.

Caesar poveril Marca Antonia, aby v čase jeho neprítomnosti v Ríme, spravoval tamojšie záležitosti. Antonius preukázal Caesarovi počas rokov vojen neoceniteľné služby. Bol lojálnym spolubojovníkom, schopným veliteľom vo chvíľach nebezpečia, kamarátskym a bezstarostným spoločníkom v čase mieru. Ako štátnik však Antonius úplne zlyhal.

Zábav chtivý bonviván trávil celé dni v spoločnosti hercov, klaunov a kurtizán. Nekonečný prúd honosných večierok "financoval" konfiškáciami majetku skutočných, i domnelých Caesarových nepriateľov. Nezodpovedné počínanie sa stalo zdrojom roztrpčenia a nevôle rastúceho počtu občanov, medzi nimi aj mnohých Caesarových prívržencov. Násilie opätovne ovládlo ulice mesta.

V légiách, táboriacich v Kampánii medzitým rástla nespokojnosť. Vojaci len ťažko znášali Caesarovu neprítomnosť. Očakávali odmenu za víťazstvo a čoraz podráždenejšie sa dožadovali návratu svojho vodcu. Caesar už nemohol príchod do Ríma odkladať.

V prístave Brundisium očakával Caesarov príchod Cicero. Slávny rečník patril medzi popredných stúpcov aristokratickej strany a mal preto dôvod na obavy. Caesar však Cicera privítal s otvorenou náručou.

Po príchode do Ríma sa venoval obnove rozvrátenej správy mesta, voľbe magistrátu a menovaniu nových senátorov. Znechutený Antoniovým bašovaním, zbavil svojho zástupcu všetkej oficiálnej moci.

Nespokojnosť légií medzitým vyústila do otvorenej vzbury. Rozhnevaní vojaci vpochodovali do Ríma a utáborili sa na Marsovom poli. Caesar vstúpil do tábora, prehlásil, že je ochotný splniť ich požiadavky, vrátane prepustenia z armády. Vyslovil ľútosť, že ich netrpezlivosť ho núti rozpustiť armádu. Opätovne sa uchýlil k hrozbe - vydobije konečné víťazstvo s pomocou "iných" vojakov. Veteráni, ktorých okrem emocionálnych väzieb spájalo s Caesarom presvedčenie, že jedine on je zárukou ich budúcnosti, žiadali, aby mohli ostať v "jeho armáde". Po chvíli predstieraného zdráhania Caesar súhlasil.

Armáda bola základom jeho moci a Caesar potreboval "svoje" légie práve tak, ako oni jeho. Navyše vojna aj napriek víťazstvu pri Farsale neskončila. Labienus, Afranius, Pompeiovi synovia Gnaeus a Sextus i množstvo významných aristokratov z Ríma, aj provincií, sfороvali v severnej Afrike mohutnú armádu v sile 14 légií. Spojencom optimátov bol aj numidský kráľ Juba, víťaz nad Caesarovým veliteľom Curiom, veliteľ elitnej jazdy v počte 15 000 mužov a stovky bojových slonov.

Caesar sa vylodil na africkom pobreží v decembri roku 47 pred n. l. Rýchlosť a improvizácia, s akou inváziu zorganizoval, sa tentokrát obrátila proti nemu. Jeho vojsko tvorilo len 6 légií a 2 000 jazdcov, nemal informácie o topografii severoafrického pobrežia, ani o rozmiestnení nepriateľského vojska. Prvá zrážka s nepriateľom vyústila do zahanbujúcej porážky. Silný oddiel numidskej jazdy pod Labienovým velením zaskočil časť Caesarovej

armády a spôsobil jej ťažké straty. V prvých mesiacoch roku 46 pred n. l. sa Caesarovi podarilo prepraviť do Afriky ďalšie 4 légie. K rozhodujúcej bitke došlo neďaleko pevnosti Tapsus na africkom pobreží. Caesar sa nechal zdanlivo uzavrieť na úzkom páse pobrežia oddelenom od zázemia močariskami. Optimáti boli presvedčení, že nadišla príležitosť definitívne skončiť s úhlavným nepriateľom. Rozdelili armádu, s cieľom uzavrieť pascu. Bola to chyba, ktorú zaplatili zdrvivou porážkou.

V protiklade k Caesarovej miernosti, optimáti sa chovali k vojnovým zajatcom s maximálnou bezohľadnosťou - Labienus dal zajatcov exemplárne popraviť. Po víťazstve v Afrike však legionári, hnaní pomstou, ignorovali Caesarove výzvy k miernosti. Rozpútali neľútostnú masakru a nebolo ani v silách Caesara, aby zabíjanie zastavil.

Porážka v Afrike a smrť veľkého počtu optimátov znamenali koniec odporu. Caesar sa stal neobmedzeným pánom rímskeho impéria. Cicero vystihol túto skutočnosť poznámkou, keď charakterizoval Caesarovu zastávku na Sardíni ako "návštevu jediného zo svojich majetkov, na ktorom ešte nebol".

Počas nasledujúcich dvoch rokov, ktoré Caesarovi zostali, však tento geniálny človek vykonal pre svoj "majetok" viac, než aristokratická republika za celé desaťročia.

Prvým krokom bola reforma neudržateľných pomerov v Itálii. V samotnom Ríme, v dôsledku demagogickej politiky oboch znepriatelených táborov, bolo vyše 300 000 obyvateľom bezplatne rozdeľované obilie. Masa proletárov (v latinskom jazyku ľuď, ktorých jediným majetkom boli ich deti) žila paraziticky, bez možnosti podieľať sa na hospodárskom živote spoločnosti. Ďalšie státisíce bezdomovcov sa potulovali po území Itálie. Bandy zbojníkov rabovali vidiecke usadlosti. V dôsledku rozháraných pomerov obchod takmer úplne prestal a cestovať po krajine bolo možné len v sprievode vojakov. Peniaze, ukrývané v strachu pred lupičmi, takmer vymizli z obehu.

Caesar riešil ekonomické a sociálne problémy kompromisom, ktorý síce neuspokojil radikálov, ale v konečnom dôsledku vytvoril podmienky pre vyvážený hospodársky rast v Itálii i v provinciách. V prvom rade zahájil kolosálny kolonizačný program. Na miestach, kde stálo Kartágo a Korint, mestá zničené Rimanmi pred 100 rokmi, sa začala čulá výstavba. Tisíce obyvateľov Ríma a Itálie našli v obnovených mestách domovy. V severnej Afrike, Galii a Hispánii prebiehal proces romanizácie, ktorý sa svojím významom rovnal gréckej kolonizácii Východu iniciovanej Alexandrom Veľkým.

Mnohí v Ríme i v Itálii pracovali na výstavbe hlavného mesta a stavebných projektoch po celej krajine. Medzi najvýznamnejšie patrilo prebudovanie a rozšírenie prístavu v Ostii, vysušenie močarísk neďaleko Ríma, ktoré boli zdrojom malárie, konštrukcia ciest, aquaduktov a verejných budov.

Vojakov, ktorí s ním zdieľali roky útrap Caesar veľkoryso odmenil. Každý legionár obdržal čiastku 20 000 sesterciov a prídela pôdy, či už v Itálii, alebo v provinciách. Légie rozmiestnené v Galii a v Afrike prispeli k úspechu romanizácie. Vojenské tábory sa stali strediskami obchodu. Vytvorili tým podmienky pre vznik miest, centier šírenia rímskej civilizácie.

Caesar síce nemohol úplne odstrániť negatívny vplyv otrockej práce, ale z jeho legislatívy je zrejmé, že sa ju snažil zmierniť. Majitelia veľkofariem - latifundií, boli zákonom zaviazaní zamestnávať aj slobodných bezzemkov. Zákon chránil roľníkov pred vyhnaním z pôdy. Bola prevedená dôsledná reforma a kodifikácia kriminálneho práva. Ulice Ríma a cesty Itálie sa stali opäť bezpečnými.

Hospodársky najdeštruktívnejším dôsledkom krízy rímskej spoločnosti a občianskej vojny bol rast zadlženosti. Dlhy polarizovali spoločnosť a znemožňovali rozvoj hospodárstva. Kým dlžníci očakávali od Caesara (svojho času povestného svojím nezodpovedným požičiavaním) úplné zrušenie dlhov, veritelia sa vehementne dožadovali splatenia svojich pohľadávok.

Caesar si uvedomoval, že úplné zrušenie dlhov by narušilo obeh peňazí, znemožnilo zahraničný obchod a vyvolalo chaos v hospodárstve. Na druhej strane nebolo realne očakávať splatenie pôžičiek, ktoré v dôsledku vysokých úrokov narástli do závažných výšok. Caesar sa preto uchýlil k radu čiastkových opatrení, ktoré síce neuspokojovali ani jednu stranu, ale v konečnom dôsledku boli optimálnym riešením krízového stavu. Dlžníci museli vyrovnať svoje podlžnosti, avšak len do ich hodnoty pred občianskou vojnou. Stabilitu meny upevnilo zavedenie novej mince do obehu - zlatého aureu, obsahujúceho garantované množstvo drahého kovu.

Počas pobytu v Alexandrii sa Caesar oboznámil s kultúrnymi vymoženosťami tejto metropoly. Obdivoval najmä Muzeion - centrum vedeckého bádania s unikátnou knižnicou. Po vzore alexandrijskej bibliotéky zriadil prvú verejnú knižnicu v Ríme. Caesar si vážil vzdelanie, bol autorom memoárov, ktoré patria medzi vrcholy klasickej literatúry.

Rímsky lunárny kalendár, nepresný a v dôsledku chaosu občianskej vojny nezosúladený s ročnými obdobiami, zaostával za skutočným obehom slnka o 90 dní. Caesar preto požiadala alexandrijského astronóma Sosigena, aby zladil rímsky kalendár so slnečným cyklom.

Gréckemu učencovi sa to podarilo tak dokonale, že obyvatelia Európy až do gregoriánskej reformy v 16. storočí, používali jeho systém merania času. Uštipačný Cicero si neodpustil poznámku, že Caesarovi nestačí vládnuť nad ľuďmi, ale chce riadiť aj beh času.

Caesar reformoval aj senát, zvýšil počet senátorov zo 600 na 900, ale zároveň zredukoval tento nástroj aristokracie vo svoj poradný orgán. Senát, tradične sídlo Caesarových nepriateľov, stratil takmer úplne svoje predošlé postavenie. Jeho rady navyše doplnili stovky nových členov, v prevažnej miere z provincií. Reprezentanti vznešených aristokratických rodín, odetí v snehobielych tógach, s odporom a pohrdaním hľadeli na príšlecov.

Optimátov však najviac bolela strata moci. Caesar síce vynášal svoje rozhodnutia v mene senátu, ale bez toho, aby sa na ich príprave mohli senátori podieľať. Skutočný vplyv na rozhodovanie v štáte mala skupina poradcov, prototyp kabinetov, ktorí realizovali reformy rýchlo a efektívne.

Senátorom ostalo právo schváliť len to, o čom už bolo rozhodnuté. V senáte nebolo núdze o pochlebovačov, ktorí neustále predkladali návrhy na udelenie nových pôct Caesarovi. Titul diktátora, funcia konzula, cenzora, tituly imperátor a osloboditeľ boli pridávané k jeho menu. Na zasadnutiach senátu mu patrilo právo prvého slova. Caesar sedel na purpurovom pokrytom pozlátenom kresle, ktoré pripomínalo skôr trón orientálnych kráľov, ako stolec rímskeho hodnostára. Jeho podobizeň bola vyrazená na rímskych minciach - privilegium dovtedy neudelené žijúcemu Rimanovi.

V očiach mnohých sa Caesar choval ako kráľ. Pritom kráľovský titul bol v Ríme nanávidený od čias, keď podľa tradície bol z mesta vyhnaný posledný kráľ Tarquinius Superbus. Či už to bola ješitnosť, alebo iné dôvody, faktom je, že Caesar sa poctám a pochlebovaniu nestaval dôsledne na odpor.

Moc a spôsob, akým ju prezentoval priviedla skupinu patricijov k rozhodnutia skončiť s nenávideným diktátorom. Sprisahanie do značnej miery umožnil sám Caesar. Veľkoryso ušetril životy svojich nepriateľov a toleroval ich pretvárajúcu nenávisť. Nedbal o svoju bezpečnosť. Ulicami Ríma prechádzal bez telesnej stráže.

Skupina sprisahancov, medzi nimi ľudia, ktorí vdáčili Caesarovi za svoje úrady, majetky a v mnohých prípadoch aj životy, ho zákerne prepadla v budove senátu. Paradoxne, jedným z útočníkov bol Marcus Brutus. Keď Caesar zazrel jeho tvár, údajne zvolal - "Ty tiež Brutus, dieťa moje?", potom dobodaný dýkami vrahov sa zrútil na zem. Vydesení senátori, ktorí ešte

pred nedávnom prisahali, že budú chrániť Caesarovu bezpečnosť svojimi životmi, v panike opustili budovu senátu.

Caesar bol zavraždený 15. marca 44 pred n. l., štyri dni pred plánovaným odchodom na veľkú vojenskú výpravu proti Partskej ríši. Invázia mala pomstiť Crassovu smrť a rozšíriť orbit rímskej moci. Caesarovým cieľom bolo najprv upevniť vplyv Ríma v Makedónii, ktorú ohrozovali vpády Dákov, pokračovať v pochode do Malej Ázie a cez Arméniu vpadnúť na územie Partskej ríše.

To však mal byť len začiatok. Grandiózny plán expedície predpokladal prekročiť Kaukaz, preskúmať a ovládnuť obrovské územia dnešného južného Ruska a zavrieť výpravu návratom cez Germániu do Galie. Realizáciou tohto zámeru sa mohli dovtedy neznáme územia "barbarského" sveta dostať pod vplyv Rímskej ríše. Dnes si len ťažko dokážeme predstaviť, aké nedozerné dôsledky mohol mať prípadný Caesarov úspech na ďalší vývoj svetových dejín. A ak bol niekto schopný takéto kolosálne podujatie uskutočniť, bol to práve Caesar. Rovnako ako Alexander Veľký však zomrel skôr, ako mohol pretvoriť svet podľa svojich predstáv.

XXX

Nenávisť, žiarlivosť a nerealistické sny o obnove republiky, ktoré doviedli sprisahancov k zavraždeniu Caesara, si vyžiadali trinásť rokov súperenia o moc doprevádzaného pustošením, aké prekonal krutosťou Caesarov zápas s optimátmi. Ukončiť bratovražednú občiansku vojnu a nastoliť mier dokázal až Octavianus.

Keď dobodané Caesarovo telo kleslo k nohám Pompeiovej sochy, vypukol v senáte chaos. Otcovia mesta sa v zmätku rozutekali do svojich domovov, nevšímajúc si proklamácie atentátnikov, ktorí vyzývali senát, aby sa ujal moci. Panike podľahol i Antonius a zabarikádoval sa v svojom dome. Jedným z nemnohých, ktorí nestratili duchaprítomnosť, bol veliteľ jazdeckva Lepidus. S légiou vojakov zaujal postavenie na Marsovom poli a čakal na Antoniove rozkazy. Antoniovo priateľstvo s Caesarom a jeho vplyv medzi vojakmi ho predurčovali do úlohy Caesarovho nástupcu. Tak aspoň uvažoval Lepidus. Caesar mal Antonia rád, i napriek jeho nezodpovednosti a sklonu k pôžitkárskeho životu. Keď v čase Caesarovej neprítomnosti v Ríme Antonius priviedol Itáliu k takmer úplnému rozvratu, znechutený Caesar po návrate do Ríma ho pozbavil všetkej authority. Určitú dobu sa ho

dokonca stránil. Netrvalo však dlho a Antonia pardonoval. Caesar, ktorý sa zdržal pomsty voči mnohým nepriateľom, nemohol neodpustiť vernému spolubojovníkovi. Navyše, Antonius priam exemplárne zmenil svoj život. Orgie v spoločnosti hercov a kurtizán vystriedalo manželstvo s Fulviou, ktorá patrila medzi politicky najvplyvnejšie ženy Ríma.

Bezprostredne po vražde Antonius prekvapujúco nevyužil svoj vplyv medzi vojakmi, aby potrestal sprisahancov. Dva dni po Caesarovej smrti zvolal senát, s ktorým sa dohodol na cynickom kompromise – v obsadení úradov, do ktorých Caesar menoval nezriedka aj svojich nepriateľov nenastali žiadne zmeny a sprisahanci sa vyhli trestu vyhlásením všeobecnej amnestie.

Mocenské vákuum sa Antonius snažil využiť pre upevnenie svojej moci a predovšetkým nájsť spôsob ako sa zmocniť Caesarovho majetku. Získal Caesarov závet a zverejnil jeho obsah. Caesarova posledná vôľa prekvapila Antonia ale predovšetkým obyvateľov Ríma. Tri štvrtiny odkázal vnukovi svojej sestry Octavianovi. Dedičmi časti Caesarovho majetku sa stali aj Marcus Antonia a, paradoxne, Caesarov vrah Decimus Brutus. Svoje nádherné parky venoval Rimanom a každému mal byť vyplatený obnos 300 sesterciov.

Závet vyvolal v meste vlnu nenávisti voči Caesarovým vrahom. Jeho pohreb, pôvodne plánovaný ako veľkolepá kremácia na Fóre, vyústil do nepokojov. Dav, rozvášnený túžbou po pomste, zaútočil na domy sprisahancov. Všetci, ktorí boli zapletení do atentátu v strachu urýchlene opustili mesto.

Antonius pod vplyvom zmeny situácie v Ríme začal vystupovať ako nekompromisný nepriateľ Caesarových vrahov a postavil sa do pozície vykonávateľa jeho vôle. Skeptici síce krútili hlavami nad tým, ako podozrivo sa želania nebohého Caesara zhodujú s Antoniovými záujmami, nik však neriskoval život kritizovaním najmocnejšieho muža v Ríme. Privlastnil si 25 miliónov sesterciov, ktoré Caesar uložil v Opsovom chráme a päť miliónov z Caesarovej súkromnej pokladnice. Stal sa jedným z najbohatších občanov Ríma. Veselý život založený na bezstarostnom míňaní peňazí sa mohol opäť začať.

Antonius, ktorého podporovali vojaci, získal prakticky neobmedzenú moc v Ríme. Senátori, síce politicky bezmocní, ale rešpektovaní za čias Caesara, s odporom hľadeli na vládu nového tyrana. Vystúpiť proti Antoniovi, ktorý konal "v mene Caesara" nemohli, ale žiadať vykonanie Caesarovej poslednej vôle, to už bola iná vec. Caesar predsa adoptoval Octaviana a odkázal mu svoj majetok. Tento majetok, neoprávnene, užíval na financovanie okázalých banquetov Antonius. Senát preto vyzval Octaviana, aby sa dostavil do Ríma a vyplnil vôľu

svojho zavraždeného otca. Octavianus bol vnukom Caesarovej sestry Julie a bezdetný Caesar si obľúbil mladíka natoľko, že ho niekoľko rokov pred svojim zavraždením adoptoval.

Správa o Caesarovej smrti zastihla Octaviana vo vojenskom tábore v Ilýrii. Pricestoval do Ríma v polovici mája 44 pred n. l. a bez otáľania vyzval Antonia, aby splnil podmienky Caesarovho závetu. Dovtedy takmer neznámy 18 ročný mládenec si získal okamžite popularitu keď žiadal, aby Antonius v súlade s Caesarovým želaním vyplatil každému občanovi mesta čiastku 300 sesterciov. Rozzúrený Antonius požiadavku "drzého chlapčiska" odmietol. Octavianus prehlásil, že zaplatí sľúbený obnos z vlastných prostriedkov a splní tak Caesarovu vôľu, i keby mal na tento účel obetovať celý svoj majetok.

Octavianova ochota pokračovať v Caesarovej politike veľkorysej štedrosti mu získala v Ríme mnohých prívržencov. Antonius začal strácať popularitu medzi Caesarovými veteránmi, ktorí videli v Octavianovi syna a skutočného nasledovníka svojho milovaného veliteľa. Octavianova rastúca popularita medzi vojakmi prinútila Antonia hľadať spôsob, ako sa s "drzým chlapčiskom" zmieriť. Vzťahy medzi nimi sa však opätovne zhoršili keď Antonius obvinil Octaviana z pokusu o atentát. Octavian rozhorčene protestoval a prehlásil, že naopak je to on, ktorého život je v dôsledku Antoniových intríg v nebezpečenstve.

Antonius i Octavianus bojovali o priazeň vojakov. Antonius odišiel k légiam umiestneným v Brundisiu, Octavianus začal organizovať armádu v Kampánii. Posádka v Brundisiu žiadala vysvetlenie, prečo Antonius nepotrestal Caesarových vrahov. Antonius, ktorého nepríjemné otázky a kritika rozzúrili, dal niekoľko najotvorenejších nespokojencov popraviť. Vojaci, presvedčení že Antonius zradil Caesara, prešli na stranu Octaviana.

Octavian opustil Rím a odišiel do predalpskej Galie, kde dúfal že získa vojakov ochotných vstúpiť do jeho vojska. Do mesta vpochodovali Antoniove légie. Senát "inštruovaný" Antoniom, prehlásil Octaviana za verejného nepriateľa. Obdobne ako Octavianus, aj Antonius mal v úmysle zmocniť sa správy strategicky dôležitej Predalpskej Galie. Provincia bola pod kontrolou jedného z Caesarových vrahov, Decima Bruta, ktorý sa začal v opevnenom meste Mutina pripravovať na obranu.

Do mocenského zápasu sa zapojil Cicero. Rozpútal nenávistnú kampaň proti Antoniovi a vyzval Octaviana aby "zachránil republiku pred tyranom". Na jeho popud konzuli Aulus Hirtius a Gaius Vibius Pansa verbovali proti Antoniovi vojsko. Senát, v ktorom opätovne získavali vplyv optimáti, prijal krajné opatrenie, povestný "Senatus consultum ultimum".

Nariadenie oprávňovalo konzulov a Octaviana použiť k ochrane štátu akékoľvek prostriedky. Za týchto okolností bolo len otázkou času, kedy dôjde medzi znepriatelenými stranami k boju.

Bratovražedná bitka sa strhla medzi Antoniovými oddielmi a veteránmi, ktorí prešli na Octavianovu stranu. Pansa bol v boji smrteľne zranený, Antonius získal prevahu a zdalo sa, že víťazstvo strhne na svoju stranu. Keď však na bojisko dorazili čerstvé oddiely konzula Hirtiu, Antoniovo víťazstvo sa zmenilo na porážku. Hirtiove čerstvé sily vtrhli až do Antonioho tábora. Len s maximálnym vypätím síl vojaci ubránili tábor. Hirtius, ktorý viedol útok a bojoval v prvých radoch, padol.

Antonius prišiel v bitke o svoje najlepšie jednotky. Pokračovať za týchto okolností v obliehaní Mutiny nemalo zmysel. Krátko po boji opustil mesto a vydal sa na pochod do Galie, kde žilo mnoho Caesarových veteránov. Antonius dúfal, že ich získa na svoju stranu.

Octavianus bol vývojom udalostí vmanévrovaný do formálneho spojenectva s vrahom svojho adoptívneho otca. Brutove pokusy o zmier však rázne odmietol. "Neprišiel som zachrániť Decima, ale bojovať s Antoniom. S Antoniom sa môžem zmieriť. Je však vylúčené, aby som rokoval, alebo sa stretol s vrahom svojho otca" - prehlásil Octavianus.

Aristokrati v senáte si uvedomili, že Octavianus je rozhodnutý pomstiť Caesarových vrahov a nepristúpi na kompromis. Senát vymenoval Decima Bruta za jediného veliteľa armády. Keď Octavianus žiadal úrad konzula, vojenský triumf a odmenu pre svojich vojakov, senát odmietol. Ponížený a odvrhnutý Octavianus sa odhodlal k radikálnemu činu. Tak, ako jeho adoptívny otec pred rokmi, aj on prekročil Rubikon a viedol svoju armádu na Rím. Senát narýchlo povolal dve légie z Afriky, väčšina vojakov však krátko po príchode do Itálie dezertovala. Cicero, s nádychom teatrálnosti, prehlásil republiku za "mŕtvu" a opustil mesto.

Rozhodujúcu moc v Ríme mal Octavianus. Nechal sa zvoliť za konzula a presadil, aby sa druhým konzulom stal jeho spojenec Quintus Pedius. Bezprostredne po zvolení presadil zákon, podľa ktorého boli Caesarovi vrahovia odsúdení na trest smrti.

Antonius i Octavianus si uvedomovali, že ak si chcú udržať moc, musia uzavrieť dohodu. Výsledkom kompromisu medzi Octavianom, Antoniom a Lepidom bola dohoda, ktorá vošla do dejín ako Druhý triumvirát. Podľa dohovoru mal Antonius neobmedzenú kontrolu nad Galiou, správy Hispánie sa ujal Lepidus, Afrika, Sardínia a Sicília pripadla Octavianovi. Na správe Itálie sa mali triumvirovia podieľať rovnakým dielom.

Armáda triumvirů predstavovala impozantnú silu - 60 légii v celkovom počte 360 000 mužov. Zabezpečiť dostatok peňazí na financovanie tak veľkého počtu vojakov bolo takmer neriešiteľným problémom. Triumvirovia sa uchýlili k východisku, ktoré vrátilo Rím k časom krvavých represálií Mária a Sullu. Každý, koho meno bolo uverejnené na zoznamoch osôb prehlásených za "nepriateľov štátu", tzv. proskribciách, mal byť usmrtený a jeho majetok skonfiškovaný. Oficiálnym zdôvodnením bolo potrestanie Caesarových vrahov a všetkých tých, ktorí im priamo alebo nepriamo pomáhali. Vraždeniu padlo za obeť 300 senátorov a 2 000 príslušníkov jazdeckého stavu. Napriek Octavianovmu zdráhaniu Antonius nástojil, aby Cicerovo meno v zozname proskribovaných osôb stálo na prvom mieste.

Antoniovi vojaci dostihli politika v jeho vidieckom sídle neďaleko mesta Caiety. Centurion Laenus sa vrátil do Ríma a obdaroval Antonia Cicerónovou odťatou hlavou a pravou rukou, ktorou nešťastný Cicero písal svoje plamenné protiantoniovske prejavy. Antonius údajne vystavil Cicerónovu hlavu počas hostiny a keď sa nabažil pohľadu na pozostatky svojho úhlavného nepriateľa, nechal ich pribiť na Fórum.

Keď boli skutoční i domnelí nepriatelia zbavení života a obraní o majetok, Antonius a Octavianus vyrazili do východných provincií, ktoré boli v moci Caesarových vrahov Bruta a Cassius. Obaja, krátko predtým ako zavraždili Caesara, boli týmto veľkorysým človekom vymenovaní za miestodržiteľov provincií Sýria a Macedónia. Keď sa politická situácia v Ríme zmenila v ich neprospech, urýchlene opustili mesto, aby sa ujali správy pridelených provincií. Séria úspešných vojenských ťažení spojených s drancovaním východných provincií umožnila dvojici sprisahancov vybudovať mohutnú a dobre vyzbrojenú armádu.

Na jeseň roku 42 pred n. l. Cassiove a Brutove vojská vypochovali v ústrety armáde triumvirů. Osada Filippi v Trácii sa stala miestom ďalšieho dejstva krvavej občianskej vojny. Bitku, v ktorej údajne padlo 50 000 Rimanov, rozhodlo Antoniovo veliteľské umenie. Marcus Brutus a Cassius ukončili svoje životy samovraždou. Zvyšok porazenej armády prešiel na stranu triumvirů.

Na základe dohovoru sa Antonius stal pánom východnej časti impéria, Octavianus provincií na západe. Lepidus zaplatil za svoju pasivitu stratou politického vplyvu. Na svojho partnera predsa len úplne nezabudli. Útechou za stratu moc bolo menovanie do funkcie pontifus maximus, najvyššieho postu v rímskom náboženstve.

Octavianus nemal po príchode do Ríma veľa dôvodov k spokojnosti. Vojnou spustošenej Itálii hrozil hlad, bandy zbojníkov opätovne zamorili cesty. V samotnom Ríme upadla

bezpečnosť do takej miery, že aj kňazky Vestinho chrámu, tradične chránené posvätnou nedoknuteľnosťou, prechádzali mestom len v sprievode ozbrojenej stráže. Navyše Antoniova manželka Fulvia, zorganizovala ozbrojené povstanie v Itálii. Fulvia však náhle ochorela a krátko nato zomrela. Povstalci tak stratili nádej, že im Antonius poskytne pomoc. Octavianov generál Marcus Agrippa, lepší vojvodca než samotný Octavianus, obkľúčil povstalcov v Perusii. Bez potravín a pomoci zvonku, kapitulovali.

Antonius medzitým pokračoval v triumfálnej ceste na východ. Gréci, tyranizovaní Cassiovými vojakmi a vyberačmi daní, vítali nového víťaza s poctami. Efezania, ktorým bola známa Antoniova slabosť pre nežné pohlavie, vyobliekali najkrajšie devy v meste do šiat Bakchantiek, ktoré pripravili Antoniovi skvelé privítanie. Uveličený Antonius ušetril občanov mesta nákladov spojených s vydržiavaním jeho vojska. Grécko bolo len zastávkou na ceste. Konečným cieľom bol rozprávkovo bohatý, Cassiovým pustošením nedotknutý Egypt. Antonius vedel veľmi dobre, že vojensky slabá Kleopatra nemôže odmietnuť, alebo ignorovať jeho príkazy. Neunúval sa preto predstierať zdvorilosť a vyzval egyptskú kráľovnu, aby ho prišla privítať. Za miesto stretnutia zvolil Tarsus v Kilikii. Kleopatra poslúchla, ale jej príchod bol majstrovskou ukážkou víťazstva zdanlivo bezmocnej ženy nad dobyvateľom. Panorámu stretnutia nam opísal, snáď až nadnesene, historik Plutarchos.

Kráľovna údajne priplávala na pontóne so zlatou strechou. Purpurové plachty sa vlnili vo vetre, zatiaľ čo veslári ponárali strieborné veslá do rytmu píšťal a flaut. Samotná Kleopatra, ustrojená ako Afrodita, spočívala v tieni zlatého baldachýnu. Posádku tvorili krásne devy, predstavujúce Grácie. Antonius bol očarený.

V čase romance s Caesarom mala Kleopatra 20 rokov. Antonius, svojím založením jednoduchší a impulzívnejší muž, postrádal Caesarov intelekt. Naopak, bola to práve Kleopatra, v tom období tridisiatnička, ktorá obratne využila svoju kultivovanosť a šarm. Ich láska, v ktorej nechýbala dráma ani tragédia, sa stala predmetom záujmu historikov aj inšpiráciou pre básnikov. Šťastná dvojica strávila niekoľko bezstarostných mesiacov v Alexandrii. Príjemné zabudnutie v radovánkach prerušil vpád partskej armády do Sýrie na jar roku 40 pred n. l. V Itálii vypuklo už uvedené povstanie, ktoré podnietila Antoniova manželka Fulvia.

Pre Antonia nadišiel čas konať. Rozlúčil sa s Kleopatrou, netušiac, že uplynú takmer štyri roky odlúčenia. Keďže udalostiam v Itálii prikladal rozhodujúci význam, zamieril na západ, k prístavu Brundisium, kde zaujala pozície aj Octavianova armáda. Hrozilo, že spor medzi nedávnymi spojencami prepukne do otvorenej vojny. Vojaci oboch armád však tentokrát

odmietli ďalšie kolo bratovražedného boja a ich neochota bojovať prinútila oboch veliteľov k zmiernu. Spojenectvo medzi dvomi najmocnejšími mužmi impéria bolo obnovené a zmluvu o vzájomnom priateľstve zavŕšilo manželstvo Marca Antonia s Octavianovou sestrou Octaviou. Je nepravdepodobné, že Antonius zabudol na Kleopatru, ktorá mu medzitým v Alexandrii porodila dvojčatá, ale mier s Octavianom bol nutnou podmienkou upevnenia jeho vlády nad východnými provinciami. Nech si Kleopatra myslela o Antoniovom manželstve s Octaviou čokoľvek, oficiálne zachovala diplomatické mlčanie. Antonius nasledujúcich 18 mesiacov strávil s Octaviou v Aténach. Velenie armády prenechal Publiovi Ventidiovovi, ktorý porazil partské vojsko neďaleko sýrskej metropoly Antiochie. Porážka pri Antiochii otriasla samotnými základmi partskej ríše. Kráľ Odores I., pravdepodobne donútený Abdikovať, sa vzdal trónu v prospech jedného zo svojich synov Phraata IV. Vládal krátko, ale stal sa jedným z najkrvavejších tyranov v histórii Partskej ríše. Zavraždil nielen svojho otca, ale údajne dal pozabíjať aj svojich tridsiatich bratov. Akt ukrutnosti vyvolal vlnu odporu v kráľovstve. Časť partskej šľachty na čele s kniežaťom Monaesom prešla na Antoniovu stranu. Chaos v Partskej ríši a Monaesova dezercia ponúkli Antoniovi príležitosť uskutočniť nesplnený sen mnohých rímskych vojvodcov - zvíťaziť nad dovtedy neporazitelným partským kráľovstvom. Antonius mal navyše pokojného a cnostného života v Aténach dosť. Túžba po dobrodružstve, vzrušení a po Kleopatre bola silnejšia ako život v meste filozofov. Požiadal preto Octaviu, aby sa vrátila do Ríma a ujala sa výchovy ich detí. Sám, pod zámienkou príprav vojenskej výpravy proti Partom, odcestoval z Atén.

Antonius sa stretol s Kleopatrou v Antiochii začiatkom roku 36 pred n. l. Obaja sa vzájomne potrebovali - bez Antoniovej ochrany bol Egypt síce bohatou, ale vojensky bezbrannou krajinou a Antonius sa nemohol zaobísť bez finančných zdrojov Egyptského kráľovstva.

Dobové historické pramene hodnotia Kleopatru ako jednu z najschopnejších panovníčok na egyptskom tróne, kráľovnú ktorá zniesla porovnanie s legendárnou Hatšepsovet. Výsledkom jej dobrých vzťahov s Caesarom aj Antoniom bolo rozšírenie vplyvu Egypta na celý rad susedných území. Vzostup Egypta však vyvolal nevôľu mnohých Rimanov, ktorí mali minimálne pochopenie pre Antoniovo tvrdenie, že "veľkosť Ríma spočíva predovšetkým v jeho štedrosti." V Ríme rástla voči Antoniovi nenávisť, ktorú stupňoval Octavianus.

Na jar roku 36 pred n. l. Antoniova impozantná, egyptskými peniazmi financovaná armáda vyrazila zo sýrskej Zeugmy na dlhý pochod smerom k Partskému kráľovstvu. Takmer stotisícove vojsko obsadilo Arméniu. Légie postupovali k Praaspe, hlavnému mestu Médie. Počiatočné úspech zvedli Antonia k rozhodnutiu rozdeliť armádu na dve časti. Pechota a

jazda pochodovali zrýchleným tempom na Praaspu, zatiaľ čo trén a ťažké vozy s obliehacími strojmi mali doraziť k mestu pozdejšie. Na kolónu, ponechanú bez dostatočnej ochrany vojska, náhle zaútočila perzská jazda. Tisíce Rimanov zahynulo a z obliehacích strojov zostali len spálené zvyšky.

Antonius sa pokúsil dobyť hlavné mesto Médie náhlym útokom, ale bez balíst, katapultov a baranidiel rímska armáda nedokázala prelomiť hradby. Nedostatok zásob a príchod zimy znemožnili ďalšie obliehanie. Antonius bol v októbri nútený vydať rozkaz na ústup.

Návrat rímskeho vojska pripomínal Napoleonov útek z Ruska. Následkom zimy, hladu a neustálych útokov nepriateľskej jazdy stratili Rimania 20 000 vojakov skôr ako armáda dosiahla hranice Arménskeho kráľovstva, 10 000 zahynulo v snehom zaviatych cestách Arménie. Bola to porážka, akú Antonius dovtedy nezažil. Nechal zvyšky svojej armády v Sýrii a ponáhlal sa ku Kleopatre, aby v jej spoločnosti našiel úľavu z roztrpčenia. Jeho právoplatná manželka Octavia, zostala i napriek Antoniovej zjavnej nevere svojmu manželovi verná.

Antoniovo správanie podnietilo v Ríme vlnu odporu. Ešte väčší hnev prechovávali Rimania voči "egyptskému monštru", ako nenávisťne nazývali Kleopatru. Tieto nálady obratne využíval Octavianus. Čoraz viac Rimanov videlo v Octavianovi Caesarovho zákonitého nástupcu. Bezprostredne po Caesarovej smrti sa jeho stúpenci rovnakou mierou delili o svoje sympatie k Octavianovi a k Markovi Antoniovi. Teraz však väčšina začala vidieť v Antoniovi východného monarchu v osídlach intrigánskej a Rímu nepriateľskej Kleopatry.

Nenávisť v Ríme dosiahla vrchol, keď Antoniovi bývalí dôverníci, Lucius Planca a Marcus Titius potvrdili existenciu Antoniovho závetu uloženého v chráme Vestálok. Octavianus si vynútil vydanie závetu, podľa ktorého Antonius údajne daroval Kleopatre rozsiahle územia patriace Rímu a zároveň vyslovil želanie, aby bol pochovaný v Alexandrii po Kleopatrinom boku. Ak Antonius vskutku spísal takýto závet, bola to zrada záujmov Ríma.

Octavianus dospel k záveru, že nadišiel čas zaútočiť na Antonia. Nie však priamo. Hlavným vinníkom, zdrojom všetkého zla, bola predsa Kleopatra. Medzi obyvateľmi Ríma sa začali šíriť povesti, že Kleopatra Antoniovi učarila.

Vo februári roku 32 pred n. l. dlhoročná rivalita medzi spojencami prepukla do otvoreného konfliktu. Octavian požiadal senát, aby verejne odsúdil Marca Antonia. Časť senátu síce žiadosť odmietla a opustila Rím, ale väčšina Octavianovej výzve vyhovelá. Antonius reagoval rozvodom s Octaviou.

Na oboch stranách sa začali prípravy na ozbrojený zápas. Na jeseň roku 32 pred n. l. vyhlásil senát Egyptskému kráľovstvu vojnu. Vojenské operácie zahájil Octavianov admirál Agrippa, ktorý obsadil Antoniovu najvýznamnejšiu základňu v Grécku - opevnený prístav Metone. Strata prístavu skomplikovala Antoniovo postavenie v Grécku. Z novozískanej základne Agrippa nielenže ohrozoval Antoniove posádky na gréckom pobreží, ale prakticky znemožnil ich zásobovanie z Egypta. Antonius bol nútený získavať potraviny z miestnych zdrojov. Pre Grécko pustošené plienením v dobe občianskej vojny to bola katastrofa. Sparta, ešte stále najsilnejší štát v Peloponéze, prešla na Octavianovu stranu.

Obsadenie Metonu umožnilo Octavianovi prepraviť väčšiu časť armády na grécku pevninu. Vojsko sa dostalo do blízkosti Antoniovej základne Aktium, ktorá kontrolovala vstup do Ambracijského zálivu. Niekoľko dní po príchode Octavianových légii dorazili do Aktia aj Antonius s Kleopatrou. Situácia, v akej sa nachádzala ich armáda, neposkytovala mnoho dôvodov k optimizmu. Flotila uzavretá v Ambracijskom zálive pripomínala skôr lazaret, než boj schopné loďstvo. V dôsledku nezdravého podnebia trpeli námorníci maláriou. Úmrtia a celková slabosť posádok hrozili, že kedysi mocné loďstvo nebude schopné bojovať. Množili sa dezercie. Antonius zvolal poradu veliteľov, ktorá mala nájsť východisko z neudržateľnej situácie. Vrchný veliteľ pozemných vojsk, Canidius Crassus navrhoval ponechať flotilu svojmu osudu a donútiť Octaviana k ústupu útokom na Itáliu. Podľa názoru väčšiny Antoniových poradcov, invázia Itálie by zastihla Octaviana nepripraveného. Plán však mohol uspieť, len ak by sa Antonius rozišiel s Kleopatrou, ktorú v Ríme nenávideli. Vernosť ku Kleopatre však zvíťazila. Antonius odmietol plán útoku na Itáliu a rozkázal vykonať prípravy na boj s Octavianovým loďstvom.

Lode za normálnych podmienok bojovali so stiahnutými plachtami, pretože sťažovali ovládanie. Antonius zamýšľal preraziť okľúčenie a čo najrýchlejšie sa dostať z dosahu Octavianovej flotily. Prikázal preto, aby plachty zostali napnuté. Udiveným veliteľom vysvetlil, že má v úmysle znemožniť únik nepriateľských lodí. Skúseným kapitánom však muselo byť zrejmé, že Antoniov rozkaz nie je opatrenie zamerané na zničenie nepriateľskej flotily, ale príprava na útek.

Antoniovo rozhodnutie spojiť svoj osud s Kleopatrou prijala väčšina jeho veliteľov len s ťažko skrývanou nevôľou. Jeden z kapitánov údajne prezradil Antoniov úmysel uniknúť z prístavu. Keď Antoniova flotila vplávala do Iónskeho mora, námorníci zazreli 400 Octavianových galér pripravených na boj.

Choroby a dezercie zdecimovali Antoniove posádky. Úbytok námorníkov znížil bojaskopnosť najmä egyptských lodí, ktoré boli mohutnejšie ako rímske galéry, vyžadovali väčší počet veslárov a ťažšie sa ovládali. Antoniovi nezostávalo iné, než polovicu flotily, ktorá bola bez námorníkov bezcenná, spáliť. Octavian tak získal takmer dvojnásobnú presilu.

Za týchto okolností si vybojovať cestu z obkľúčenia bolo prakticky nemožné. Ropútala sa bitka, v ktorej Octavianove lode získali prevahu. Skazu Antoniovej flotily dovršil útek Kleopatrinej eskadry. Antonius uprostred boja opustil svoju vlajkovú loď a pred zrakmi užasnutých námorníkov doplával ku Kleopatrinej galére. Zvyšky Antoniovho loďstva ustúpili do Ambracijského zálivu. Nasledujúci deň Antoniova flotila, bez nádeje na únik alebo pomoc zvonku, kapitulovala.

Antoniov útek mal neblahý účinok aj na morálku pozemnej armády. Časť Antoniových veliteľov začala s Octavianom vyjednávať. Najväčší záujem o ukončenie bratovražednej vojny však mali vojaci. Väčšina z nich pochádzala z Itálie. Prísľub kúska pôdy vo vlasti po skončení vojny znamenal pre nich viac, než egyptské zlato. Octavian vyšiel týmto želaniam v ústrety a prisľúbil, že každý z Antoniových vojakov po skončení bojov bude prepustený z aktívnej služby a dostane prídely pôdy. Väčšina Antoniovej armády sa pridala na Octavianovu stranu. Octavianus mal voľnú cestu na východ. Po návšteve Atén postupoval do Sýrie, ktorú obsadil bez odporu. Nasledovali mestá na fenickom pobreží a viacero polozávislých štátov, pôvodne uznávajúcich Antoniovu suverenitu.

Aké kroky podnikol Antonius, aby zastavil, alebo aspoň spomalil Octavianov postup? Žiadne. Je ťažko vysvetliť nepochopiteľnú pasivitu po úteku z bitky pri myse Aktium. Antonius trávil dni a noci v kruhu priateľov v nepretržitom kolobehu hostín a banketov. Správy, ktoré prinášali zvedy o Octavianovom postupe ignoroval. Jeho správanie prinútilo Kleopatru konať na vlastnú päsť. Vyslala k Octavianovi tajné posolstvo. Posli tlmočili Kleopatrinu ochotu abdikovať, ak Octavianus bude súhlasiť s podmienkou, že jej deti nastúpia na egyptský trón. V zdvorilej, ale vyhýbavej odpovedi Octavianus naznačil, že je ochotný sa s Kleopatrou dohodnúť - avšak bez Antonia.

Octavianove vojsko medzitým dosiahlo hranice Egypta. Pelusium, mohutnú pevnosť, ktorá chránila hranice kráľovstva v delte Nílu, obsadili vojaci bez boja. Ani bezprostredná hrozba nevytrhla Antonia z letargie. Kleopatra však nebola ochotná prijať porážku pasívne. Octavianove vyhýbavé odpovede ju presvedčili, že môže očakávať to najhoršie. Vyplienila egyptské chrámy, dala povraždiť bohatých občanov Alexandrie, skonfiškovala ich majetky a

všetko takto získané bohatstvo uložila v mauzóleu Ptolemaiovcov, vystavanom vedľa hrobky Alexandra Macedónskeho.

Kleopatra vedela, že jedine snaha získať nazhromaždené bohatstvo donúti Octaviana vyjednávať. Nechala zaplniť mauzóleum množstvom horľavých látok. Ak by nebolo inej možnosti, bola rozhodnutá vziať poklady so sebou do hrobu.

30. júla roku 30 pred n. l. Octavianova armáda zaujala postavenie na okraji Alexandrie. Antonius, vyburcovaný z letargie, poslal k Octavianovi posolstvo. Odkázal, že je ochotný vziať si život, ak Octavianus zaručí Kleopatrinu bezpečnosť. Patetické gesto nestálo Octavianovi ani za odpoveď. Ohrdnutý Antonius podnikol zúfalý útok na Octavianov predvoj a prinútil niekoľko oddielov ustúpiť. Zrejme už neschopný racionálneho uvažovania, prezentoval bezvýznamnú šarvátku ako veľké víťazstvo. Vyznamenal jedného z vojakov, ktorý sa zúčastnil výpadu a Kleopatra ho obdarovala zlatou helmou a brnením. Iskierku nádeje uhasili masové dezercie jeho jednotiek. Antoniovi musela zlomiť srdce skutočnosť, že dokonca aj vojak, ktorého vyznamenal, prešiel na Octavianovu stranu. Antonius vyzval Octaviana na súboj. Odpoveďou bol sarkasticky návrh, že existuje množstvo iných spôsobov, ako Antonius môže ukončiť svoj život.

Antonius zjavne postrádal zdravý úsudok. Začiatkom augusta vydal nezmyselný rozkaz, aby zvyšok loďstva zaútočil na Octavianovu flotilu. Antoniove lode síce vyplávali v bojovej zostave z prístavu, avšak vzápätí sa bez boja vzdali. K Octavianovi sa pripojila aj Antoniova jazda. Octavianus bez odporu obsadil Alexandriu, Kleopatra sa zabarikádovala v mauzóleu.

Do Antoniovho tábora došla zvesť, že Kleopatra je mŕtva. Antonius sa v zúfalstve prebodol mečom. Keď sa ukázalo, že správa nebola pravdivá prosil, aby ho zanesli k mauzóleu. S pomocou slúžiek Kleopatra vytiahla Antonia do veže, kde údajne zomrel v jej náručí.

Kráľovna však nebola pripravená na smrť. Dúfala, že nájde cestu ako sa s Octavianom dohodnúť. Rokovania, ktoré viedli jeho vyslanci boli pravdepodobne len predstierané. Kleopatra stratila akúkoľvek nádej na dohodu, keď sa Octavianovým vyslancom podarilo kráľovnú zajať.

Octavianus sa choval ku Kleopatre úctivo. Súhlasil tiež, aby bol Antonius pochovaný s kráľovskými poctami. Formálne prejavy úcty však nemohli zakryť skutočnosť, že hľadal spôsob ako sa Kleopatry zbaviť. Octavianus nebol bezohľadným vrahom a myšlienka popraviť bezmocnú ženu sa mu protivila. Ak by však Kleopatra zvolila smrť pred ponižujúcim zajatím v Ríme, mohol sa vyhnúť drastickému riešeniu. Octavianov dôverník,

Cornelius Dolabella naznačil, že Octavianus plánuje Kleopatru odvieť do Ríma, ako trofej v triumfálnom sprievode.

Pri predstave, že bude vystavená ponižujúcej ceremónii v meste, kde ju každý nenávidí, zúfala kráľovná sa rozhodla ukončiť svoj život. Verné služobníčky údajne prepašovali do paláca košík s ovocím, ktorý ukrýval jedovatého hada. Kleopatra zomrela po jeho uštipnutí. Octavian, snáď trápený výčitkami svedomia, splnil jej posledné želanie a nechal ju pochovať po Antoniovom boku.

Kleopatrinou smrťou sa završili tri storočia vlády Ptolemaiovcov v Egypte, ktorá vytvorila podmienky pre rozkvet a expanziu gréckej kultury, v krajine na Níle i za jej hranicami. Egyptská kráľovná bola nesporne kontroverznou osobnosťou ako žena, i ako vládkyňa. Svojimi schopnosťami a spôsobom, ako ich dokázala využiť, sa však po zásluhe stala symbolom ženskosti, legendou, ktorá si uchovala svoje čaro i po tisícročiach.

Egypt, kráľovstvo s unikátnou históriou, nemohol byť zredukovaný na jednu z provincií Ríma. Zároveň však akákoľvek forma nezávislosti bola neprijateľná. Rím bol existenčne závislý na zásielkach obilia a Octavianus považoval za nutné mať rozhodujúci vplyv v Egypte. I keď to bolo v rozpore s demokratickou fasádou, ktorou halil svoju autokratickú pozíciu v ríši, nechal sa prehlásiť za vládcu Egypta.

Viac než desať rokov uplynulo od chvíle, keď mladý a nikým nerešpektovaný Octavianus vstúpil do rímskej politiky. Chudorľavý mládenec, ktorý postrádal Caesarovu charizmu a nemal ani jeho veliteľské schopnosti, sa stal najmocnejším mužom v ríši. Jeho úspech bol predovšetkým výsledkom racionálneho, občas až bezcitného prístupu ku všetkému, čo podnikal. Nebol unáhľený. "Ak je niečo vykonané správne," zvykol vravievať, "nech to bolo urobené kedykoľvek, je to vykonané včas." Akoby tušil, že mu bude dopriate riadiť osudy impéria ďalších štyridsať rokov.

V ríši nebolo oblasti, ktorej by sa ničivo nedotkla občianska vojna. Itália, Gália, Hispánia, Grécko a Afrika boli zdevastované vojnou a lupením. Transport po súši i námorna doprava, prestali byť bezpečné. Obchod i remeslá živorili. Mestá v dôsledku hospodárskeho úpadku schudobneli. Celé regióny boli vyľudnené. Všadeprítomná chudoba sa prejavila prudkým rastom počtu bezdomovcov a žobrákov. Tí, ktorí nechceli prosieť o almužnu v pokore, olupovali pocestných. Peniaze sa vytratil z obehu.

Pred Octavianom stálo obrovské množstvo úloh. Obyvatelia Ríma, Itálie aj provincií boli ochotní prijať jeho vládu za predpokladu, že prinesie stabilitu a mier. Octavianus očakávaná

nesklamal. Našiel spôsob, ako zapojiť dovtedy protikladné vrstvy spoločnosti do politického systému ríše. Rešpekt pred inštitúciami republiky a zmysel pre kontinuitu ho viedli k rozhodnutiu, aby senátu, ľudovému zhromaždeniu a ďalším inštitúciám ponechal aspoň formálne ich pôvodný význam. Zatiaľ čo Caesar sa nechal svojimi pochlebníkmi oslavovať takmer ako kráľ, Octavianus nepripustil čo i len zdanie, že sa usiluje o tento, v Ríme tak nenávidený titul. Jednoduchosť a skromnosť v osobnom živote, dávala presvedčivosť jeho snahe vystupovať skôr ako občan, než ako vládca. Nosil jednoduchý odev a skromne boli zariadené aj miestnosti, ktoré obýval. Odpor k prepychu prejavil aj návrhmi zákonov, ktorými sa snažil obmädzit' okázale prejavy bohatstva.

Napriek vonkajšej fasáde republikánskych inštitúcií, rozhodujúcu moc v štáte mal Octavianus. Bol imperátorom, teda hlavným veliteľom ozbrojených síl v ríši. Senát ho opakovane poveroval najvyššími funkciami republiky. V roku 43 a 33 pred n. l. bol Octavianus zvolený za konzula. V rokoch 31 - 23 pred n. l. mu senát udeľoval túto funkciu bez prerušenia. K privilégiam konzulského úradu pribudla politická moc tribúna. Z rozhodnutia senátu zastával tento post v rokoch 36, 30 a 23 pred n. l. Ako tribún mal právo iniciovať prijatie zákonov v senáte a ľudovom zhromaždení, zároveň právo vetovať rozhodnutia ktoréhokolvek úradníka v štáte. V roku 28 pred n. l., vo funkcii cenzora uskutočnil reformu senátu, zredukoval jeho počet na 600 a seba samého označil za "princeps senatus", čo v preklade znamená prvý na zozname senátorov. Týmto opatrením chcel aspoň zčasti zakryť svoje dominantné postavenie.

Octavianova vláda - principát, sa stala umne balancovanou zmesou demokratických prvkov z čias republiky a diktátorských právomocí, o ktoré sa Octavianus delil s úzkym okruhom svojich najbližších priateľov.

Najvýznamnejšiu úlohu zohrali Marcus Vipsanius Agrippa a Gaius Maecenas. Agrippa bol prvotriednym vojvodcom, bez jeho lojality i veliteľského umenia by Octavianus pravdepodobne nevyšiel z občianskych vojen ako víťaz. Osobne nenáročný, pracovitý a čestný Agrippa bol nielen vynikajúcim vojakom, ale aj schopným organizátorom povojnovej rekonštrukcie Ríma a Itálie. Svoju mnohostrannú budovateľskú aktivitu zameral na skrášenie Ríma a zlepšenie života v meste. Konštrukciou Julianského akvaduktu, výstavbou početných fontán a verejných studní, zabezpečil občanov hlavného mesta dostatkom čerstvej vody. Keď Rimania reptali na vysoké ceny vína, Octavian ironicky poznamenal, že "Agripa sa postaral, aby v Ríme nikto nebol smädný." Vďaka desaťročiam cestovania sa stal znalcom geografie jednotlivých provincií ríše. Vedomosti zúročil pri vytvorení mramorovej mapy, ktorá bola na

svoju dobu vynikajúcim zemepisným dielom. Obdobne ako Octavianus, aj Agrippa si nepotrpel na poctách. Trikrát odmietol triumf - najvyššie vyznamenanie, akým mohol rímsky štát poctiť svojho občana. Jeho náhla smrť v roku 12 pred n. l. obrala Octaviana o priateľa, pomocníka a radcu.

Na rozdiel od Agrippu, Gaius Maecenas sa rád obklopoval prepychom. Závistlivci ho nazývali viac Grékom než Rimanom. Medzi Octavianovými priateľmi však nebolo muža, ktorý by vykonal pre podporu a rozvoj umenia viac, než Maecenas. Jeho hlboká znalosť umenia kombinovaná so schopnosťou všimnúť si v množstve literátov hlavného mesta nadaných autorov sa stali hybnou silou rozvoja a literatúry v Ríme. Maecenova ochota poskytnúť finančnú i osobnú pomoc začínajúcim básnikom bola do značnej miery základom úspechu takých velikánov rímskej poézie, akými boli Horacius a Vergilius. Maecenovo meno sa stalo symbolom označujúcim dodnes každého, kto je ochotný podporiť umelcov.

Nebývalý rozkvet materiálneho a duchovného života v rokoch principátu bol okrem Octavianovej štátnickej múdrosti a politických reforiem, umožnený obnovou hospodárskeho života. Nedostatok peňazí stiahnutých z obehu v neistých dobách občianskej vojny pominul. Už nebolo potrebné ukrývať majetok pred lupičmi a vojakmi bažiacimi po koristi.

Otázkou bolo, čo s vojakmi. Octavianova armáda mala pol milióna mužov a udržiavať tak veľké vojsko bolo nad možnosti ríše. Navyše, nehrozilo bezprostredné nebezpečenstvo útoku spoza hraníc.

Bohatsvo, ktorého sa Octavianus zmocnil v Egypte, umožnilo splniť sľub daný vojakom. Väčšina veteránov dostala prídely pôdy, či už na území Itálie, alebo v provinciách a dostatok prostriedkov, aby si mohli založiť hospodárstvo. Distribúcia majetku na tak masovom meradle sa stala základom ekonomického oživenia. Prosperite prispelo aj oslobodenie od daní na dobu jedného roka a finančná pomoc najviac postihnutým oblastiam.

Obranu impéria, siahajúceho od Parcie k brehom Atlantického oceánu malo uľahčiť rozdelenie provincií do dvoch kategórií. V prvej boli oblasti, ktoré nevyžadovali vojenskú ochranu. Ich správu zveril Octavian senátu. Druhú kategóriu tvorili tzv. "imperiálne provincie", ktoré spravoval osobne. Vzhľadom na to, že v týchto provinciách bola umiestnená armáda, Octavian mal pod kontrolou rozhodujúci mocenský nástroj ríše.

Zdrojom nenávisťi voči Rímanom boli vyberači daní, najímaní miestodržiteľmi provincií. Ich chamtivosť nezriedka viedla k ožobráčeniu obyvateľstva. Aby zabránil prehmatom,

Octavianus obmedzil právomoci správcov jednotlivých provincií. Miestodržiteľia dostávali plat a boli dôsledne kontrolovaní.

V čase občianskej vojny bezpečnosť v Ríme upadla. Ozbrojené gangy politických radikálov, ale i bandy obyčajných zlodějov tyranizovali ulice mesta. S cieľom zaručiť bezpečnosť Octavianus zriadil v Ríme stálu ozbrojenú stráž, pozostávajúcu z 3 000 vybraných vojakov. Pôvodne dobre myslené opatrenie prispelo časom k neblahému vývoju pomerov v ríši. Elitný oddiel - pretoriánska garda, sa postupne zmenil z inštitúcie zaručujúcej bezpečnosť v Ríme, na nikým nekontrolovaný mocenský orgán, ktorý nezriedka negatívne zasahoval do osudov ríše.

Octavianus nebol dobyvateľ. Ambiciózne plány obsadenia Perzie, Skýtie a Germánie nezamestnávali jeho myseľ. Prvoradou úlohou bolo zabezpečiť štát proti vpádom vonkajších nepriateľov. V roku 6 n. l. v provinciách Dalmácia a Panónia vypuklo povstanie. Octavianov adoptívny syn Tiberius, ktorý čelil germánskym kmeňom na severe ríše, sa presunul do Panónie. Tri roky trvali kruté boje a Tiberius len s uplatnením neľútostnej taktiky spálenej zeme povstacov porazil.

Bezprostredne po ukončení bojov v Panónii, v roku 9 n. l., germánsky náčelník Arminius zorganizoval povstanie kmeňov žijúcich v povodí Rýna, vlákal do pasce tri légie, ktorým velil generál Publius Quintillius Varus a úplne ich zničil. Keď došla do Ríma zvesť o najväčšej porážke rímskej armády od čias Hannibala, Octavianus údajne v zúfalstve blúdil po chodbách paláca a vykrikoval - "Varus, vráť mi moje légie!"

Obavy, že vojna sa rozšíri do ťažko prístupných lesov Germánie, ktoré pohltia tisíce rímskych vojakov, ho naplňala úzkosťou. Napriek Tiberiovým víťazstvám nad Germánmi odmietol pokračovať v expanzii na územie barbarských kmeňov. Obranná línia na Rýne bola podľa jeho názoru ideálnou prírodnou prekážkou, za ktorú nemalo zmysel prenikať.

Premyslenosť Octavianových reforiem priniesla prosperitu a život v mieri, ktorý nepoznali predošlé generácie. Nebývalý rozkvet mal však aj tienistú stránku. V priebehu desaťročí dlhej vlády bol stárnuci Octavianus svedkom prudkých zmien spoločnosti. Centrá ríše, predovšetkým Rím, sa stali kozmopolitnými metropolami, v ktorých honba za materiálnym prepychom bola zmyslom života rastúceho počtu bohatých. Materializmus podkopával rešpekt pre tradičné hodnoty. Octavianus videl v nezájme o rodinu, vlastenectvo a náboženstvo, ohrozenie budúcnosti štátu. Ako tribún a cenzor presadil v ľudovom zhromaždení súbor zákonov chrániacich morálku, manželstvo a rodičovstvo. Ženy nesmeli navštevovať atletické

súťaže, kde podľa gréckeho vzoru zápolili športovci nahí. Na gladiátorských hrách boli príslušníckam nežného pohlavia vyhradené len vzdialenejšie miesta. Zákonom boli obmedzené výdaje na bankety, svadby, šperky a šaty. Zákon o cudnosti a potláčaní manželskej nevery chránil čoraz menej rešpektovanú inštitúciu manželstva. Ak manžel odhalil neveru svojej družky, jeho povinnosťou sa stalo priviesť necudnicu pred súd. V prípade, že manžel z akéhokoľvek dôvodu nemohol obviňovať nevernú manželku, pripadla táto povinnosť jej otcovi, alebo hociktorému občanovi. Trestom za dokázanú neveru bolo doživotné vyhnanstvo. Nariadenie sa nevzťahovalo na neverných mužov - ani morálke oddaný Octavianus si nerobil ilúzie o úspechu zákona, ktorý by trestal záletných manželov.

V rodine videl základ spoločnosti. S nevôľou nazeral na rastúci nezáujem uzatvárať manželstvá. Aby zvrátil tento hrozivý trend, presadil zákon, ktorý zakazoval slobodným mužom a ženám dediť, s výnimkou najbližších príbuzných. Navyše sa nesmeli zúčastňovať festivalov a hier. Na druhej strane štát, aspoň symbolicky, oceňoval odhodlanie znášať zodpovednosť rodičovstva. Matky troch, prípadne viacerých detí mali právo nosiť špeciálny odev a otcovia početných rodín boli uprednostňovaní pri obsadzovaní verejných úradov.

Do boja za obnovu morálky zapojil aj literatúra a náboženstvo. Vergílius, Horacius a Livius, každý svojím spôsobom, ospevovali život skutočných i legendárnych mužov a žien raného Ríma. Vergiliova Eneida sa stala oslavou cností, zlatého veku, v ktorom hrdinovia minulosti vytvorili nadčasové morálne hodnoty. Návrat k hodnotám predkov akcentujú Horaciove básne, ospevujúce jednoduchý pastierský život. Monumentálnym pamätníkom venovaným dejinám rímskeho národa je Liviovo rozsiahle historické dielo.

S rastúcim odporom sledoval úpadok úcty k bohom, ktoré boli základom viery Rimanov po stáročia. Reakciou bol zákaz exotických egyptských a sýrskych kultov a štedrá podpora rímskeho oficiálneho náboženstva.

Ako prijali občania ríše túto moralistickú križiacku výpravu? - zväčša bez povšimnutia. Pravdou je, že mnohí z radov staršej generácie s Octavianom sympatizovali a smútili za časmi, keď v celom Ríme bol len jeden strieborný servis, ktorý si otcovia mesta navzájom požičiavali, aby uctili vzácne zahraničné návštevy. Mladí svetácki Rimania však reagovali na Octavianove snahy s výsmechom. V Ríme si ešte mnohí pamätali, že samotný Octavianus nebol v mladom veku vzorom manželských cností a pri presadzovaní politických cieľov nepostupval bezúhonne. Pravda, Octavianus sa od tých čias zmenil na nepoznanie. Vychudnutý, trápený chorobami, ale neúnavný princeps venoval všetok svoj čas i úsilie správe štátu. Napriek počtám a prejavom vďačnosti, posledné roky boli pre Octaviana obdobím

mnohých sklamaní. Jeho najbližší priatelia a spolupracovníci postupne umierali. Osamelý Augustus (vznešený - týmto titulom ho popri iných poctách vyznamenal senát) nachádzal aj v rodinnom kruhu čoraz menej pochopenia.

V dobách nedostatku sú skromnosť a odriekanie nevyhnutné, v čase prosperity však zriedkavé. Populárnejším, než básnici a literáti, ktorí oslavovali činy hrdinov minulosti, sa stal ospevovateľ voľnej lásky - Ovidius. Jeho dielo bolo otvorenou vzburou proti Octavianovej snahe o morálne obrodienie. Navyše, vášnivou vyzvačkou Ovidia sa stala Octavianova jediná dcéra Júlia.

Júlia patrila medzi ženy obdarené uchvacujúcou krásou. Schopnosť očariť, umocňoval šarm a nadpriemerná inteligencia. Keď Octavianovu nádej, že Júlia prežije mladosť v šťastnom manželstve s Drusom zničila jeho tragická smrť v Germánii, Augustus presvedčil Agrippu, aby sa s Júliou oženil. Po niekoľkých rokoch šťastného manželstva však Agrippa zomrel. Mladá vdova zmenila svoje sídlo na salón, kde v bujnej neviazanosti trávila zlatá mládež Ríma dni a noci, tak aspoň tvrdili klebetníci. Octavian len ťažko znášal dcérin škandalózný spôsob života. Keď pohár trpezlivosti pretiekol, donútil Júliu, aby sa vydala za Drusovho brata Tiberia. Júlia sa sice otcovej vôli podvolila, manželstvo roztopašnej a neviazanej libertínky s pochmúrnym, do seba uzavretým samotárom, však bolo fiaskom. Júlia odmietla zmeniť štýl svojho života a Tiberius, neochotný znášať poníženie, odišiel na ostrov Rodos, kde žil životom filozofa. Júlia poriadala večierky, ktorých bola stredobodom, a po Ríme sa šírili klebety o jeje údajných milostných aférach.

Krutou iróniou sa Octavianus stal obeťou vlastných zákonov. Pretože Tiberius nebol v Ríme, pripadla mu povinnosť obžalovať vlastnú dcéru s cudzoložstva. Sklamáný a rozhnevaný otec sa nakoniec odhodlal k neúprosnému trestu. Júlia bola odsúdená na doživotné vyhnanstvo na opustený skalnatý ostrovček Pandateria neďaleko brehov Kampanie.

Augustova pomsta nepostihla len Júliu. Vyhnanstvo do vyhnanstva museli odísť viacerí Júliini priatelia. Stráviť zvyšok života na vzdialených brehoch Čierneho mora sa stalo údelom aj Ovidia. Zatrpknutý Octavianus zostal hluchý k prosbám o odvolanie krutého rozsudku.

Keď v roku 14 n. l. Augustus zomrel, občania ríše mali nemálo dôvodov k vďačnosti i smútku. Octavianove reformy vytvorili predpoklady pre všestranný rozvoj ríše v podmienkach mieru a zákonnosti. Dômyselné politické inštitúcie principátu pretrvali skúšky času a stali sa základňou postupného zjednocovania provincií do politického a hospodárskeho celku, aký nemal do tých čias v Európe obdobu. Rovnako univerzálnou, pozitívne prijímanou

a zjednocujúcou, bola kultúra. Čo však Octavian nemohol tušiť a čomu v skepticizme svojich posledných rokov možno ani neveril, bola trvácnosť jeho diela.

V. Cisársky Rím

Keď Caesar uviedol Galov do senátu, vyvolal tento neslýchaný čin pohoršenie. Kultivovaní rímski aristokrati s odporom hľadeli na drsných galských veľmožov, ktorí nosili nezvyčajné odevy a považovali úzkostlivo udržiavanú hygienu senátorov za prejav slabosti. V priebehu jednej generácie sa však "barbarská" Galia romanizovala. Územie provincie pokryla sieť ciest, osady prerástli v mestá, ktoré zdobili nádherné budovy, výstavné kúpele a amfiteátre. Vzdelanosť zapustila hlboké korene. V rozpätí niekoľkých generácii negramotnosť takmer úplne vymizla. Obdobný proces prebehol v Hispánii a v severnej Afrike. Do značnej miery sa rímsky vplyv a spôsob života rozšíril aj do Sýrie, Egypta a Británie.

I po zániku republiky, vyspelý právny systém chránil väčšinu obyvateľstva. Výstrelky "nehodných cisárov" len zriedka poznačili život za hranicami Ríma. Slobodní občania mohli meniť miesto pobytu a zvoliť si spôsob obživy podľa vlastného uváženia a schopností. S výnimkou kresťanského náboženstva, ktoré bolo terčom opakovaných pokusov o jeho potlačenie, si obyvatelia ríše mohli vybrať z nepreberného počtu rímskych, gréckych a orientálnych božstiev.

Značnú časť obyvateľstva tvorili otroci, ktorí žili v podmienkach osobnej neslobody. V období cisárskeho Ríma došlo k zlepšeniu ich postavenia. Mohli sa venovať remeslám, obchodu, pôsobiť ako učitelia, lekári a pod., v závislosti na svojich schopnostiach a vzdelaní. O výnos z práce sa delili so svojimi majiteľmi a s časťou zisku mohli nakladať podľa vlastného uváženia. Mnohí si za nasporené peniaze vykúpili slobodu. Nebolo zriedkavým javom, že prepustení otroci zbohatli, zastávali významné posty v štátnom aparáte a získali značnú politickú moc. Prepustení otroci, ktorí zbohatli a okázalo dávali najavo svoj majetok, sa stávali terčom pohrdania a posmeškov, ako ilustruje fiktívny príbeh nesmierne bohatého prepusteného otroka Trimalchiona v diele rímskeho patricia Gaia Petronia „Satyrikon“.

Spoločnosť sa stabilizovala. Po krvavých rokoch občianskej vojny si každý želal mier a bezpečnosť. Republiku síce nahradilo cisárstvo, väčšina republikánskych inštitúcií, vrátane senátu, však zostala. Ku konsolidácii pomerov prispeli i Octavianove reformy a štátnická múdrosť s akou spravoval ríšu.

Temnú stránku absolútnej moci dokumentovala vláda cisára Claudia Drussa Germanica Nerona, ktorý mal všetky predpoklady kráčať v stopách svojich slávnych predchodcov.

Lucius Annaeus Seneca, najvýznamnejší stoický filozof, bol jeho učiteľom. V prvých rokoch vlády sa Nero riadil jeho radami a skromnosťou si získal obyvateľov Ríma i senát. Správu ríše prenechal ambiciózne matke, Agrippine.

Impérium prosperovalo. Vnútorná stabilita umožnila zahraničnú expanziu. Arménia sa stala rímskym protektorátom a odveký nepriateľ Ríma, Partské kráľovstvo, súhlasilo z uzavretím mierovej zmluvy, ktorá trvala päťdesiat rokov. Cisár Traján hodnotil “quinquennium Neronis” – prvých päť rokov Nerovej vlády, ako najlepšie obdobie cisárskeho Ríma.

Nero, oslobodený od bremena vládnutia, si krátil dni a noci zábavou. V jeho správaní sa však začal prejavovať protiklad – obdiv k umeniu, ktorý Neronovi vštepoval vznešený patricij Gaius Petronius, striedalo nemierne požívanie alkoholu v spoločnosti pochybných osôb. Skromnosť postupne nahrádzala arogancia. Cisár dával svojim vrtochom čoraz voľnejší priechod. Nero bol ambicióznym a veril pochlebníkom, ktorými sa obklopoval, že je geniálnym umelcom. Aby uspokojil svoje umelecké ambície, hodlal zmeniť Rím na veľké javisko. V roku 56 n. l. inicioval “Ludi juvenales” (Hry mládeže) a o rok neskôr “Neronia”, umelecko-športový festival po vzore olympijských hier. Napriek námietkam Agrippiny sa rozhodol Neronií aktívne zúčastniť. Rímske obecnstvo, pobavené cisárskou maškarádou, odmenilo Nera potleskom. Cisár sa oddal umeniu so spaľujúcou vášňou, maľoval, komponoval hudbu, písal básne. V snahe zlepšiť svoj hlas, dokázal údajne celé dni nekonzumovať nič iné ako cesnak a olivový olej. Duša zanieteného umelca však skrývala i desivú stránku sadistického tyrana. Agrippina kritizovala Neronové výstrelky, čím vzbudila v cisárovi nenávisť. Túžba zbaviť sa vlastnej matky prekonalá všetky ohľady. Rozkázal, aby ju zavraždili. Seneca, zradca seba i morálne princípy stoickej filozofie, skoncipoval list v ktorom informoval senát o údajnom Agrippinom úmysle zavraždiť cisára a po prezradení prisahania o jej samovražde. Senátori, vydesení Neronovou krutosťou, pokrytecky d'akovali bohom za cisárovu záchranu.

Paradoxne, verejnosť si Nerona obľúbila. Umelec na cisárskom tróne zbožňoval verejné vystúpenia. Tancoval, hral a spieval v amfiteátroch Ríma, Pompejí a v gréckych mestách. Publiku lichotila Neronova predstieraná skromnosť, pokľaknutie po predstavení a prosba o potlesk. Neronové piesne sa spievali po krčmách a námestiach. Menej pochopenia pre cisárovu umeleckú vášeň mali senátori. Nero senát nenávidel. Antipatia bola vzájomná. Pohoršenie v senáte dosiahlo vrcholu, keď Nero prikázal, aby sa ctihodní otcovia Ríma aktívne zúčastňovali na súťažiach a umeleckých podujatiach.

Čaša trpezlivosti s vyčíňaním “umelca” na tróne pretiekla v roku 68 n. l. Jullius Vindex, guvernér mesta Lyon, vyhlásil nezávislosť Galie. Generál Servius Sulpicius Galba, veliteľ

rímskej armády v Hispánii, nasledoval Vindexov príklad. Hispánske légie prehlásili Galbu za cisára a pochodovali na Rím. Pre senát nadišiel čas pomsty. Všemocný vládca bol prehlásený za verejného nepriateľa a odsúdený na smrť. V zúfalstve sa pokúsil o samovraždu, nedokázal však skoncovať zo životom. Pred potupnou popravou ho uchránil meč sluhu Epaphrodita, ktorý jediný zostal cisárovi verný. Nero sa údajne rozlúčil so svetom s povzdychom – “Ó, aký umelec to vo mne zomiera!”

Galba bol pravým opakom Nera - šetrný pedant, oddaný výkonu štátnických povinností. Snahou o zlepšenie štátnych financií, rozvrátených Neronovou zhýralosťou, si Galba znepriatelil takmer každého v Ríme. Cisára nenávideli najmä prétoriáni, ktorých lojalitu si Nero kupoval štedrými darmi. Keď senátor Marcus Salvius Otho prehlásil, že ak sa stane cisárom, prétoriánov veľkoryso obdaruje, Galbov osud bol spečatený – skorumpovaná garda cisára zavraždila.

Ambiciózny Otho si však vystavil rozsudok smrti. Skôr, ako stihol splniť svoje sľuby, armáda, ktorá mala reálnu moc v ríši, odmietla uznať legitimitu voľby hŕstky prétoriánov. Légie na Rýne vyhlásili za cisára Aula Vitellia Germanica. Rímske vojsko umiestnené v Egypte pre zmenu odprisahalo vernosť Titovi Flaviovi Sabinovi Vespasianovi. Egypt bol síce ďaleko, ale na dodávkach obilia z krajiny na Nile záviseli tisíce obyvateľov Ríma. Vďaka egyptskému zlatu sa Vespasianus mohol spoľahnúť na oddanosť svojich légii. V boji o cisársky titul a vládu nad svetom zahynuli Otho i Vitellius. Vespasianus zúčtoval aj s prétoriánmi, veliteľov dal popraviť a vojakov zaradil do légii umiestnených na hraniciach ríše.

Vespasianus nastúpil na trón vo veku, keď mnohí už pomýšľajú na odpočinok. Šesťdesiatročný cisár však dokázal upevniť otrasenú jednotu štátu a zreštaurovať rozhárané hospodárske pomery ríše. Prázdna štátna pokladnica ho pritom nútila robiť nepopulárne opatrenia. Odmietal prepych s odôvodnením, že finančný úpadok, do ktorého sa dostala ríša v dôsledku bašovania predošlých cisárov, vyžaduje skromnosť. Neváhal zvýšiť existujúce a zaviesť nové dane. Rimania privyknutí na extravagantnosť predošlých cisárov, hundrali na vládu "skúpeho sedliaka". Keď Vespasianus zdaniť použitia verejných záchodov, dokonca aj jeho syn Titus protestoval proti tak nedôstojnému zdroju príjmov. Vespasianus údajne strčil priehrštie mincí Titovi pod nos so slovami: "Posúď, dieťa moje, či páchnu".

Historik Tranquillus Suetonius, nezaťažený starosťou ako financovať výdavky štátu, vyčítal cisárovi skúposť i lesť. Vespasianus údajne predával výnosné úrady chamtivým

jedincom, trpezlivo vyčkal kým nezbohatli a podrobil ich prísnemu vyšetrovaniu. Nekalo získaný majetok bol zbohatlíkom zvyčajne skonfiškovaný.

Vespasianus síce plnil štátnu pokladňu bez škrupúl, vynakladal však získané peniaze účelne. Bol vojakom, ale uvedomoval si cenu vzdelania. Učítelia gréčtiny a latinčiny boli platení zo štátnych prostriedkov. Finančnú starostlivosť o pedagógov zavŕšil dôchodkom, na ktorý mali učítelia právo po dvadsiatich rokoch služby.

S cieľom zmierniť nezamestnanosť, zahájil rozsiahly program verejných prác v Itálii aj v provinciách. Začal výstavbu snád' najznámejšej antickej budovy v Ríme - Kolosea. Vespasiana údajne ani v okamihu smrti neopustil zmysel pre humor - umierajúc, ironicky parafrázoval rímsku náboženskú tradíciu, podľa ktorej zomrelý cisár vstupuje medzi bohov: "Beda, cítim, že sa stávam bohom".

Vespasianova vláda bola predelom v rímskych dejinách. Z dynastického hľadiska ukončila panovanie cisárov julio-claudiovskej dynastie a priviedla na trón flaviovcov. Radikálnou zmenou bola i skutočnosť, že na cisársky trón zasadol človek jednoduchého pôvodu. Vespasianus nebol dokonca ani Riman – pochádzal z malej dedinky v Sabíni.

Vespasianov starší syn, cisár Titus Flavius Sabinus nezdedil otcovu dlhovekosť. Vo veku 42 rokov náhle ochorel a krátko nato zomrel. Mnohí v Ríme verili, že katastrofálna explózia Vezuvu v roku 79 n. l., len dva mesiace po jeho nástupe na trón, bola predzvesťou jeho predčasnej smrti.

Výbuch Vezuvu sa však zapísal do histórie aj iným spôsobom - láva takmer okamžite zasypala mestá Pompeje a Herkuláneum a vytvorila, drastickým spôsobom, najväčšie múzeum antiky.

Titova smrť uvoľnila miesto na tróne jeho mladšiemu bratovi Titovi Flaviovi Domitianovi. Posledný panovník flaviovskej dynastie bol obdarený prenikavou inteligenciou, ktorú v úvodnom období svojej vlády využíval k prospechu ríše. Inicioval rozsiahlou prestavbou Ríma, ktorá zabezpečovala prácu tisícom. V neskoršom veku sa však cisár stával podozrievavým, osamelým človekom. V neustálom strachu z možného sprisahania prenasledoval každého, kto v ňom vzbudil pochybnosti. Z úmyslu pripraviť ho o život, začal podozrievať i ľudí zo svojho najbližšieho okolia. V roku 69 n. l. nechal popraviť svojho sekretára Epaphrodita. Bol to ten istý Epaphroditus, ktorý verne slúžil Nerovi až do konca a pomohol zúfalému cisárovi na druhý svet vo chvíli keď ho všetci opustili. Snád' pocit že sekretár, porušil tabu, viedla paranoického cisára k nezmyselnému rozkazu. V každom

prípade Epaphroditova poprava podnietila sprisahanie. Domitianus bol zavraždený niekoľko mesiacov po Epaphroditovej smrti.

Rímski senátori, s energiou akú nedokázali vyvinúť od dôb vojny s Kartágom, začali rozhodovať o osudoch impéria. Zrejme poníženia, ktorým boli vystavení v posledných rokoch Domitianovej vlády, priviedol otcov Ríma k rozhodnutiu zabrániť vláde ďalšieho tyrana.

Prvým zo série "dobrých" cisárov bol Marcus Cocceius Nerva, právnik, pre ktorého písanie básni bolo únikom od strohých povinností sudcu povolania. Voľba senátu zastihla Nerva vo veku takmer 70 rokov. Napriek starobe a krehkému zdraviu sa zhostil úlohy vládcu obrovskej ríše vynikajúco. Senátu prinavrátil dôstojnosť a účasť na správe štátu. Zriadil fond, "alimenta" ktorý vyplácal sociálne slabým podporu v rodičovstve. Zrušil viaceré dane zaťažujúce predovšetkým nemajetných a znížil daň z dedičstva. Bezzemkom rozdelil pôdu v hodnote 60 miliónov sesterciov. Spokojní s vládou "cisára chudobných" však neboli všetci. Básnici nebývajú priateľmi vojakov a Nerva nebol v tomto smere výnimkou. Prétoriánsku gardu, ktorá za Domitianovej vlády získala stratený vplyv, navyše popudzovala cisárova štedrá sociálna politika. Peniaze, vynakladané na podporu nemajetných, obmedzili štedré odmeny prétoriánom. Nespokojnosť prerástla do vzbury. Vojaci obkľúčili palác a usmrtili niekoľkých, obzvlášť nepopulárnych hodnostárov. Napodiv, nesiahli Nervovi na život ale uspokojili sa s jeho abdikáciou.

Poslednou veľkou službou Rímu, bolo cisárovo rozhodnutie určiť za svojho nástupcu Marca Ulpia Traiana. Nerva si uvedomil, že bez podpory armády stojí aj najschopnejšia vláda na vratkých základoch. Túto podporu mohol získať len cisár, ktorému vojaci dôverovali, teda jeden z nich. Básnik, s nadhľadom štátnika, preto odovzdal žezlo vojakovi. Traiana zastihla správa o voľbe vo virvare vojny. Zo severu útočili germánske kmene a rímska armáda zvädza ťažké boje pri ochrane hraníc. Traianus akceptoval rozhodnutie senátu, ale Rimania museli čakať na príchod cisára do Ríma ešte dva roky. Generál uprednostnil povinnosť a zotrval so svojimi vojakmi až do úplnej porážky germánskych útočníkov.

Traianus bol predovšetkým vojakom. Vojakom rozumel a vedel si získať ich rešpekt a oddanosť. Napriek rokom vojenskej služby strávenej na hraniciach, sa dokázal zorientovať v politickej situácii a hospodárskych záležitostiach ríše. Bez toho, aby zaťažil obyvateľstvo daňami, viedol víťazné vojny a financoval program rozsiahlych verejných prác. Príjmy a výdaje štátneho rozpočtu pravidelne zverejňoval a sprístupnil kritike občanov.

Traianus nezotrval v Ríme dlho. V roku 102 n. l. rímska armáda vpadla do Dácie a dobyla hlavné mesto krajiny Sarmizegetusu. Zámienkou útoku bola odplata za porážku, ktorú pred pätnástimi rokmi utrpel Domician vo vojne s dáckym kráľom Decebalom. Decebalus bol prinútený uzavrieť s Rómom "spojeneckú" zmluvu, na základe ktorej sa Dácia stala protektorátom Ríma.

Po odchode légii z krajiny sa však Decebalus začal pripravovať na novú vojnu. Zlato z transylvánskych baní prestalo prúdiť do Ríma, rímski obchodníci boli vraždení a vyhánaní z krajiny. Dôsledkom bola rímska invázia Dacie v roku 105 n. l. Prírodnú prekážku – Dunaj, prekonalo majstrovstvo rímskych inžinierov. Rimania postavili most cez Dunaj, légie prekročili rieku, rozdrvili Decebalovo vojsko a obklúčili Sarmizegetuzu. Mohutné vojnové stroje, určené na ničenie hradieb, zmenili opevnenia na rumovisko. Keď do mesta vtrhli Traianove légie. Decebal spáchal samovraždu. Dácia ako samostatné kráľovstvo prestala existovať. Dácia nestratila len nezávislosť. Prúd rímskych kolonistov zmenil i etnický charakter obyvateľstva. Do dnešných čias sa Rumuni pokladajú za potomkov Rimanov a Dákov.

Časť koristi Trajanus rozdelil medzi Rimanov, časť použil na financovanie veľkolepých hier. Väčšina dáckeho bohatstva však bola vynaložená na konštrukciu veľkolepých budov, mostov a opravu ciest.

Apollodorus z Damasku, jeden z najvýznamnejších architektov antiky, navrhol Fórum Traianum. Námestiu dominuje Traianov stĺp. Šťastnou zhodou okolností sa toto monumentálne dielo, dokument nesmiernej historickej ceny, zachovalo do dnešných čias. Stĺp, vysoký takmer 100 metrov, je pokrytý reliéfmi, ktoré zobrazujú epizódy z dáckej vojny. Príbeh krutosti vojny, triumfu víťazstva i zúfalstva porážky je vyrozprávaný na 124 špirálových paneloch, ktoré tvoria obloženie pamätníka víťazstva Rimanov nad Decebalom.

Boje v Dácii nevyčerpali štátnu pokladnicu, naopak, bohatá korisť priniesla prosperitu a víťazstvo naplnilo Rimanov sebavedomím. V roku 113 n. l. rímske légie opäť tiahli do boja, tentoraz smerom na východ. Cieľom vojenskej výpravy bolo Partské kráľovstvo.

Po roku bojov rímske vojsko obsadilo Arméniu. Armáda nezadržateľne postupovala ďalej na východ, obsadila Mezopotámiu, Médiu, Arábiu, vtrhla do Partie a dobyla hlavné mesto ríše Ktesifón. Víťazný postup zastavilo až Červené more. Traianus bojoval s pokušením stať sa druhým Alexandrom a pokúsiť sa o dobytie Indie. Obsadenie obrovskej, málo známej krajiny však presahovala možnosti rímskej armády a cisár nakoniec akceptoval nereálnosť plánu.

Traianus mohol byť spokojný. Zaslúžil sa o najväčšie víťazstvo Ríma od čias púnskych vojen. Potupné porážky, ktoré Parti uštedrili Crassovi a Antoniovi boli odčinené. Rímske impérium sa rozšírilo o štyri nové provincie - Arméniu, Mezopotámiu, Asýriu a Partiu.

Osud mu nedoprial osláviť víťazstvo v Ríme. Paralyza, pravdepodobne následok mozgovej porážky, ho pripútala na lôžko. Jeho zdravotný stav sa prudko zhoršoval a počas cesty do Ríma, Traján zomrel. Písal sa rok 117 n. l. Pred smrťou menoval svojim nástupcom Publia Aelia Hadriana.

V novozriadených provinciách na východe rímsky vplyv nezapustil hlboké korene. Proti nadvláde Ríma vypuklo povstanie. Vlna nepokojov zachvátila aj Lýbiu, Mauretániu a Britániu. Bolo nutné opätovne siahnuť k zbraniam.

Hadrianus bol v mnohom opakom Traiana. Obdiv ku gréckej kultúre mu vyniesol prezývku "Graeculus" - malý Grék. Dokázal sklbiť povinnosti správy štátu s písaním básni, pravidiel gramatiky a autobiografie. Založil univerzitu „Athenaeu“, na ktorej vyučovali štátom platení profesori. Rád pozýval do svojho paláca učencov, s ktorými viedol diskusie na rôzne témy.

Bol človekom s hlbokým sociálnym cítením. Rozšíril a finančne zabezpečil existujúce charitatívne organizácie pre siroty. Inicioval legislatívu na ochranu otrokov. Zreformoval právny systém, ktorý v dôsledku nejasných a anachronických zákonov stratil priehľadnosť. Jeden z najvýznamnejších právnikov, Julián, zostavil v minulosti vynesené súdne rozhodnutia, ktoré mali slúžiť ako precedens pri vynášaní rozsudkov. Julianova zbierka súdnych rozhodnutí sa stala vzorom pre Justiniánov právny kódex - Corpus Juris. Vďaka Hadrianovej reforme právneho systému sa najvyššou autoritou v ríši stal zákon.

Cisár neznášal pompéznosť, rád chodil peši, často sám, bez ochrany telesnej stráže. V styku s občanmi sa vyhýbal akémukoľvek prejavu nadradenosti. Chodci ho oslovovali priamo na uliciach mesta a žiadali o radu, alebo o rozriešenie sporu. Údajne raz ženu, ktorá žiadala aby ju vypočul, odmietol so slovami: "Teraz nemám čas" Sklamaná žena zvolala: "Nuž v takom prípade nebuď cisárom!" Prekvapený Hadrianus sa zháčil a trpezlivo ju vypočul.

Napriek zanietaniu pre umenie bol dobrým vojakom. Dokázal pochodovať desiatky míľ plece pri pleci s legionármi, v daždi, v zime aj v horúčave. Vojakov si získal príkladnou starostlivosťou o potreby armády. Na rozdiel od Traiana, neveril, že obsadenie nových území na východe prinieslo impériu prospech. Nepovažoval udržanie rozľahlej Mezopotámie pod rímskou kontrolou za realistické. S úmyslom skrátiť a zosilniť obrannú líniu na východe,

nariadil evakuáciu Traianom zriadených provincií. Východnou hranicou ríše sa stala rieka Eufrat.

Generáli Palma, Celsus, Nigrinus a Quietus, privyknutí na slávu víťazných vojen pod velením Traiana, považovali cisára za zbabelca, ktorý ničí dielo svojho veľkého predchodcu. Začalo sa povrávať, že velitelia légii pripravujú sprisahanie. Senát zahájil vyšetrovanie, obvinil generálov z prípravy Hadrianovej vraždy a rozkázal ich popraviť. I keď sa Hadrianus na vynesení rozsudku osobne nepodieľal, poprava hrdinov uškodila jeho popularite. Cisár ťažko znášal obvinenie zo spoluúčasti na usmrtení veliteľov, obzvlášť keď chýbali nezvratné dôkazy o ich vine. Aby získal stratené sympatie, prikázal verejne spáliť záznamy o nedoplatkoch na daniach v celkovej hodnote 900 miliónov sesterciov a pre obyvateľov mesta zorganizoval veľkolepé hry.

Hadrianus bol vášnivý cestovateľ. Z dvadsiatich rokov svojej vlády, väčšiu polovicu strávil mimo Rím. Na rozdiel od Nera, ktorý sa počas cesty po Grécku obklopil lichotníkmi, posluhovačmi, komediantmi a vozmi plnými divadelných atrakcií, s Hadrianom cestoval tím architektov, staviteľov a učencov. Ich znalosti slúžili k zlepšeniu životných podmienok na územiach, cez ktoré prechádzali. Počas pobytu na severe rozšíril obrannú líniu - Limes Romanus. Táto "Maginotova línia staroveku" mala chrániť obyvateľov západnej časti ríše pred vpádmi germánskych kmeňov. Rozsiahly systém opevnení vybudoval aj v Británii. O vysokej profesionálnej úrovni rímskych staviteľov svedčí skutočnosť, že celé úseky múrov sa zachovali dodnes. Až do rozpadu ríše bol Hadrianov val účinnou ochranou pred nájazdmi bojovných škótskych kmeňov.

Cisár sa podrobne zaujímal o pomery v jednotlivých častiach ríše. Počas pobytu v Aténach ho otcovia mesta, ktorí tradične nešetrili poctami pre rímskych vládcov, zvolili za archonta. Zvolenie do najvyššieho úradu v Aténach mu umožnilo zreformovať aténske archaické zákony, ktoré komplikovali život v meste. Maloázijským mestám Gyziku, Nikei a Nikomedii, zdevastovaných zemetrasením, poskytol rozsiahlu pomoc zo štátnej pokladne.

Pri návšteve Jeruzalema ho dojala bieda jeho obyvateľov a žalostný stav mesta, ktoré bolo zničené počas židovskej vojny. Hadrianus mal v úmysle vybudovať harmonickú, na princípoch rímskeho práva založenú demokratickú spoločnosť. Židovskú kultúru poznal len povrchne. Nedokázal pochopiť hlbokú oddanosť, akú cítili Židia voči svojmu náboženstvu, tradíciám a zvykom.

Hadrianova štátnická múdrosť zlyhala, keď sa rozhodol prebudovať Jeruzalem. Nové mesto, Aelia Capitolina, malo byť prosperujúcou metropolou. Dúfal, že obyvatelia sa postupne vyrovnajú s tragickými dôsledkami svojho odporu proti všemocnému Rímu. Romanizácia, v iných častiach ríše prijímaná zväčša pozitívne, však nenašla v Jeruzaleme pochopenie. Radikálna časť židovskej komunity pod vedením Simona Bar Kochbu rozpútala povstanie, ktoré zachvátilo celú Palestínu. Počas štyroch krvavých rokov lámalo 12 légii fanatický odpor povstalcov. Zo státisícov bojovníkov za slobodu Palestíny, podľa historika Dia Cassia, prežil len zlomok. Zvyčajne tolerantný Hadrianus, sklamaný a podráždený rozhodnosťou, s akou Židia odporovali jeho vízií politicky a ideovo jednotného impéria, zničil Jeruzalem do základov. Mesto sa zmenilo na hromadu trosiek. Cisár rozkázal prebudovať zvyšky Jeruzalema a osídliť ho kolonistami z ostatných častí ríše. Židom bol vstup na územie mesta zakázaný.

Krvavé potlačenie židovského povstania zatienilo posledné roky Hadrianovej vlády. K sklamaniu sa pridružila choroba. Osamelý, neustálymi bolesťami trpiaci Hadrianus menoval Aurélie Antonina za svojho nástupcu a utiahol sa do súkromia. Jediné, čo si ťažko chorý cisár želal, bola rýchla smrť. Vlekľej chorobe v roku 138 n. l. podľahol.

Hadrianov nástupca, Antoninus, nazývaný pre svoju česťnosť, integritu osobnosti a rešpekt pre náboženské tradície Pius (zbožný), vnímal vládu ako nezištnú službu spoločnosti. Roky jeho panovania neboli bohaté na dramatické udalosti, ale občania ríše žili v bezpečí a tešili sa hospodárskej prosperite.

Antoninus Pius, obdobne ako Hadrianus, dával prednosť mieru pred územnou expanziou. S výnimkou nepokojov v Dácii a Egypte, na území impéria vládol mier. Nasledoval príklad svojho predchodcu i v sociálnej starostlivosti. Inicioval zákony na ochranu žien i otrokov, pre deti chudobných zaviedol financovanie vzdelania zo štátnej pokladnice.

Antoninus nemal záľubu v cestovaní. Počas 23 rokov svojej vlády ani raz neopustil Rím. I bez priameho poznania ríše sa však oddanosťou správou štátu a hlbokou humánnosťou, radil k najschopnejším panovníkom rímskeho cisárstva. Snáď zlatá socha bohyne Fortuny, ktorou Antoninus zdobil svoju spáľňu, dala cisárovi 74 rokov pevného zdravia. Zomrel v kruhu priateľov v roku 161 n. l. Ako potvrdil vývoj nasledujúcich rokov, šťastnou bola aj jeho voľba Marca Aurelia do úradu cisára.

Na rozdiel od Hadriana a Antonina, Aurelioova vláda bola obdobím ťažkých skúšok. Takmer päť desaťročí mieru ukončili vojny, mor a bieda, ktorým odolala ríša do značnej miery len

vd'aka Aureliovmu obrovskému úsiliu a jeho nevšedným schopnostiam. Cisár - filozof s životným krédom humanistu, musel značnú časť svojej vlády stráviť vo vojenských táborech na drsnej severnej hranici ríše.

Rok po Aureliovom nástupe na trón, vypuklo v Británii povstanie. Takmer súčasne vpadli germánski Chatti na rímske územie a na východe partský kráľ Vologanes III. vyhlásil Rímu vojnu. Keďže bolo takmer nemožné riadiť obranu na východe i západe ríše súčasne, menoval spoluvládcom Lucia Vera. Verus mal brániť východnú hranicu ríše, Aurelius Limes Romanus na západe. Lucius však nebol vojakom a navyše mu chýbala zodpovednosť. Namiesto príprav na obranu, trávil romantické chvíle v spoločnosti údajne prekrásnej hetéry Pantheon a zostával slepý ku všetkému, čo sa odohrávalo za múrmi jeho paláca v Antiochii. Aurelius menoval do funkcie veliteľa rímskych vojsk na východe Avidia Cassia. Cassius cisára nesklamal. Rimania odrazili útočníkov, prešli do ofenzívy a obsadili hlavné mesto Partie, Ktesifónt.

Radosť z víťazstva skalila morová nákaza, aká nemala v histórii Ríma obdobu. Epidémia zachvátila všetky časti ríše. Choroba, voči ktorej neexistoval liek, si vyžiadala státisíce obetí. Celé oblasti zostali vyľudnené. Drastický úbytok obyvateľstva a následný rozvrat hospodárstva je považovaný za jednu z príčin úpadku Rímskeho impéria.

Ríša, vyčerpaná vojnou s Partmi a devastovaná morom, musela čeliť aj rastúcemu tlaku germánskych kmeňov na severnej hranici. V roku 167 n. l. kmene Chatov, Kvádov, Markomanov a Jazygov prekročili Dunaj, rozdrvili rímske pohraničné posádky a vpadli na územie ríše. Hordy barbarských bojovníkov zaplavili provincie Dácia, Raetia, Panónia a Noricum. Prenikli cez Alpy, zvíťazili nad narýchlo zozbieranými légiami a spustošili územie severnej Itálie. Od čias vpádu Teutonov a Cimbrov nečelili obyvatelia Itálie tak ničivému útoku barbarov.

Marcus Aurelius hľadal riešenie ako zvýšiť bojaschopnosť morom zdecimované vojsko. Kríza vyžadovala výnimočné opatrenia. Cisár naverboval do armády gladiátorov, otrokov a trestancov. Akoby zázrakom, s armádou nováčikov bez bojových skúsenosti, zastavil postupujúce kmene, vytlačil Germánov z územia severnej Itálie a prenasledoval ich až k Dunaju.

Rimania síce zvíťazili, ale hrozba zo severu nebola zažehnaná natrvalo. V roku 169 n. l. germánski Čati vpadli do provincie Belgica. Kostobojovia prekročili Balkán, prenikli do

Grécka a spustošili okolie Atén. Mocný kmeň predtým neznámych Longobardov sa objavil na Rýne.

Počas šiestich rokov rímska armáda zvädzala boje s Germánmi v lesoch Markománie. Výsledkom takzvanej Druhej markomanskej vojny bolo zastavenie náporu germánskych kmeňov. Je obdivuhodné, že Marcus Aurelius dokázal uprostred krvavých bojov napísať "Hovory k sebe", zbierku filozofických úvah, ktorá patrí medzi vrcholy antickej humanistickej filozofie.

Po víťazstve nad Markomanmi došla z východu šokujúca zvesť - jeden z jeho najlepších vojvodcov, Avidius Cassius sa prehlásil v Antiochii za cisára. Aureliovi neostávalo iné, než na čele armády pochodovať na východ. Skôr, ako stihol dôjsť do Antiochie, Cassia zavraždil jeden z jeho vlastných vojakov. Cisár pokračoval v ceste do Atén, ktoré si i v násilím poznačenej dobe uchovalo atmosféru intelektuálneho centra antiky. Filozofia a umenie ešte stále určovali charakter gréckej metropoly. Aurelius zriadil v Aténach profesúry štyroch základných filozofických smerov - platónskeho, aristokratického, stoického a epikurejského. Školy prežili svojho zakladateľa a širili grécku filozofiu až do raného stredoveku, keď boli v roku 529 n. l. zrušené nariadením cisára Justiniana.

Rok 178 n. l., Aurelius spolu so synom, vtedy už spoluvládcom Luciom Aureliom Commodom, strávil na severnej hranici ríše. Aurelius mal v úmysle vytvoriť provinciu Markomaniu a pokúsiť sa o integráciu Germánov do impéria. Rozpútal sa vleklý konflikt, ktorý vošiel do dejín ako Tretia markomanská vojna.

Uprostred vojenských víťazstiev nad Markomanmi, Kvádmi a Sarmatmi, však Aurelius náhle ochorel. Oslabený organizmus prehrál boj s neustálym napätím, drsným podnebí a cisár po niekoľkých dňoch choroby podľahol. Krátko pred smrťou menoval svojím nástupcom Commoda, v nádeji že zavŕši jeho úmysel včleniť Germániu do ríše.

Commodovo menovanie za cisára porušilo storočnú tradíciu, podľa ktorej o nástupe do najvyššieho úradu v ríši rozhodovali schopnosti kandidáta a nie rodinné väzby.

Aurelius si musel byť vedomý charakterových nedostatkov svojho syna. V Ríme sa šírili povesti, že Commodus nebol jeho synom. Bol ním údajne gladiátor, s ktorým si krátila cisárovná Faustina chvíle osamelosti. V Commodovom fyzickom zjave, aj v jeho povahe prevažovali stránky zápasníka, než filozofa. Už ako mladík miloval poľovačku a šport. Na otcovu záľubu v knihách hľadel s pohrdaním. Bolo nešťastím pre ríšu, že Aurelius nedokázal uprednostniť záujmy štátu pred láskou k synovi.

Odriekanie, nutná daň, ktorú vyžadoval zápas s bojovnými kmeňmi v nehostinnej krajine, nepovažoval Commodus za prijateľné. Užasnutým náčelníkom Commodovi poslali oznámili, že ak vzdajú novému cisárovi hold, rímske vojsko zastaví útoky na ich územia. Narýchlo dojednané podmienky mieru umožnili Commodovi návrat do Ríma. Popularitu si kupoval veľkorysými darmi obyvateľom mesta v čase, keď ríša potrebovala peniaze na posilnenie armády. Namiesto boja s Germánmi dával prednosť súbojom s gladiátormi. Zápasy v aréne priťahoval Commodus do tej miery, že určitý čas strávil v škole gladiátorov a zápasil so zvieratami pre pobavenie verejnosti. Moc mala zhubný vplyv na jeho osobnosť. Ak môžeme veriť historikovi Tacitovi, krutosťou prekoval najhorších tyranov v dejinách Ríma. Príslovie - aký život, taká smrť - sa v jeho prípade potvrdilo o bodky. Z obavy o vlastný život, dvorania primiešali Commodovi do potravy jed a omámeného cisára utopili v bazéne.

Roky nezákonnosti počas Commodovej vlády nahľadali rešpekt voči autorite senátu. Pertinax, ktorý sa stal cisárom na základe rozhodnutia senátu, bol zavraždený prétoriánskou gardou. Rozhodovanie o osudoch ríše sa vrátilo do rúk tejto neblahej kličky.

Škandalóznym prejavom tyranie gardy sa stala verejná dražba cisárskeho titulu. Didius Julianus, v slepej túžbe po cisárskom majestáte ponúkol najvyššiu sumu a na krátky čas užíval ilúziu moci.

Rímska posádka v Panónii však odmietla frašku a prehlásila za cisára Septima Severa. Severus sa vydal na pochod do Ríma, bez odporu vstúpil do mesta a nechal veliteľov prétoriánskej gardy popraviť. Aj Didius Julianus zaplatil svoje cisárske ambície životom.

Septimius bol vojak. Jeho jediným záujmom sa stala vojenská sila ríše a záujmy armády. Spôsob vlády charakterizovala rada, ktorú údajne dal svojim dvom synom: "Starajte sa o svojich vojakov, obohaťte ich a nedbajte na nič iné".

Otcove rady si vzal k srdcu Marcus Basianus Caracalla. Krátko po nástupe k moci zavraždil brata Publia Septima Getu a oddanosť vojakov si získal bohatými darmi. Cisárova štedrosť k armáde viedla k zvyšovaniu daní. Keďže podľa zákona dane platili len plnoprávni občania, cisár udelil občianstvo všetkým mužským obyvateľom ríše.

Caracalla bol vášnivým obdivovateľom Alexandra Veľkého. Priamo Po vzore falangy vytvoril oddiel 16 000 vojakov a šiel v svojom zaničení tak ďaleko, že prikázal, aby dostali rovnaké zbrane, aké používali macedónski vojaci. Alexandrovo víťazstvo nad Peržanmi inšpirovalo Caracallu k pokusu zopakovať legendárnu výpravu macedónskeho dobyvateľa. V roku 217 n. l. rímska armáda vpadla do Partskej ríše. Caracallu stihol rovnaký osud ako

Crassa - našiel smrť neďaleko mesta Carrhae. Na rozdiel od Crassa však Caracallu zabili jeho vlastní vojaci.

Mocenské vákuum vyplnil na určitý čas veliteľ prétoriánskej gardy, Macrinus. Jeho krátku vládu ukončili légie v Sýrii. Sýrska armáda, ovplyvnená bohatými darmi, vyhlásila za cisára mladého Variu Avitu. Avitus prijal meno Elagabalus - "tvorivý boh" - a zapísal sa do histórie ako jeden z najväčších pôžitkárov antiky. Legionárov spočiatku Elagabalove sexuálne výstrednosti zabávali, ale keď fraška presiahla mieru únosnosti, rozkošníckeho cisára zabili. Z rozhodnutia armády sa cisárom stal Alexander Severus. Prečo sa vojaci rozhodli Severa menovať cisárom, nie je známe. Bol pacifistom, vojakom nerozumel a nevedel si získať ich oddanosť. Navyše mier s Germánmi, útočiacimi na Limes Romanus si kupoval peniazmi. Vojaci cisára zavraždili.

Cisárom sa stal jeden zo Severových vrahov, Julius Maximinus. Povesť dobrého vojaka a obrovská fyzická sila mu zrejme pomohla presvedčiť armádu o oprávnenosti jeho nároku na trón. Maximinius, tak ako Spartakus, pochádzal z Trákie. Vzdelanie považoval za zbytočný prepych, pohrdal senátom a podľa jeho názoru zmyslom existencie každého občana ríše bola všestranná podpora armády. Konfiškácie majetku v rozsahu nevídanom od čias proskribcií ochudobnili všetkých, s výnimkou vojakov. Maximiniova surovosť však popudil aj vojakov, ktorí vraždu ako nástroj striedania cisárov zopakovali i v Maximiniovom prípade.

Boje o trón prehĺbili vleklú hospodársku a spoločenskú krízu. V druhej polovici tretieho storočia n. l. zaútočili na západnú hranicu ríše kmene Markomanov a Kvádov, na východné provincie štátu útočili Parti. Najväčším nebezpečenstvom, ktoré ohrozovalo samotnú existenciu ríše, však bol gótske kmene postupujúce zo severu.

V priebehu posledných 200 rokov prenikali germánski Góti zo svojej škandinávskej pravlasti postupne na juh. Gótske vojenské družiny prelomili nedostatočne chránené hranice a vpadli do Grécka. Homérová vlasť sa stala obeťou devastácie, aká nemala obdobu od čias perzských vojen. Nebezpečenstvo odvrátil cisár Publius Galienus, ktorý prispôbil armádu zmeneným podmienkam. Po stáročiach prevahy pechoty sa v rímskom vojsku stala rozhodujúcou údernou silou jazda. Centrum obrany proti útokom zo severu preniesol Galienus z Ríma do strategicky výhodnejšie položeného Mediolana (dnešné Milano). Cisárovi sa podarilo zaskočiť gótske kolóny pri návrate z vydrancovaného Grécka. Rímska jazda rozdrvila Gótov pri meste Naissus na Balkáne.

Epidémia moru, ničivejšia ako Góti, si vyžiadala Galienov život. Légie prehlásili za cisára Domicia Aureliana. Vzhľadom na neusporiadané pomery a vojenskú hrozbu zo strany barbarských kmeňov, bolo rozhodnutie armády správne. Aurelián bol vynikajúcim vojvodcom. Odrazil inváziu Vandalov do Panónie a pri Ticinskom jazere, mieste krvavej porážky rímskej armády vo vojne s Hannibalom, rozdrvil germánskych Alemanov. Nasledovala vojna so Zenobiou, kráľovnou Palmyry, ktorá sa zmocnila vlády nad východnou časťou ríše. Aurelius získal kontrolu i nad východnými provinciami.

Aurelian, ktorý porazil každé nepriateľské vojsko, podľahol intrigám svojho sekretára Erosa. Chamtivý hodnostár spreneveril zverené peniaze a obával sa cisárovho hnevu. Rozhlásil, že cisár má v úmysle odsúdiť na smrť viacerých veliteľov. Generáli podvodu uverili, podľahli panike a cisára zavraždili. K údivu senátorov, ktorí už takmer i ničom nerozhodovali, vojaci požiadali senát, aby menoval nástupcu. Keďže v týchto nestabilných časoch, plných násilia, cisársky úrad spravidla znamenal skorý odchod na druhý svet, žiaden zo senátorov sa o vznešený post neuchádzal. Nakoniec, snád' v predzvesti skorej smrti, sa trónu ujal 75 – ročný Tacitus. Staručký cisár však čoskoro zomrel. Armáda sklamaná voľbou senátorov, rozhodla o nástupcovi bez ohľadu na mienku senátu. Cisárom sa stal Marcus Probus, ktorý si svojimi veliteľskými schopnosťami získal rešpekt armády. Probus bol schopným vojvodcom. Pripravil Germánom sériu porážok v Galii, na Dunaji aj na Rýne. Víťazný cisár však dospel k rozhodnutiu, ktoré šokovalo senát, Rím, ale predovšetkým armádu. "Prišiel čas," prehlásil Marcus Probus, "keď už nebude vojen a ľudia budú nažívať v láske ako bratia." Cisárov pacifizmus, zväziac stále trvalú hrozbu spoza hraníc, bol zjavne v rozpore s realitou a vzbudzoval medzi spolubojovníkmi pochybnosti o jeho zdravom rozume. Keď rozkázal, aby vojaci zanechali vojenské povinnosti a začali pracovať na obnove zanedbaných ciest, obrábať polia a odvodňovať močiare, armáda povstala a Probus zaplatil svoju víziu šťastnej budúcnosti životom.

Návrat k realite mal zabezpečiť Gaius Aurelius Valerius Diocletianus. Legionári privolávajúci na slávu novému cisárovi však netušili, že v osobe tohto zdanlivo jednoduchého vojaka sa skrýva jeden z najväčších reformátorov antiky. Diocletianus transformoval ríšu na predobraz totalistických štátov 20. storočia. Štátni hodnostári zasahovali do všetkých oblastí života. Cisár považoval radikálnu zmenu slabnúceho organizmu ríše za nevyhnutnú podmienku jej ďalšieho prežitia. Cieľom reforiem bolo vytvoriť jednotný, striktné centralizovaný štát, v ktorom každý občan prispieva k jeho zveľadeniu a obrane.

Základnou podmienkou prežitia ríše bolo vybudovať silnú armádu, schopnú zasiahnuť rýchlo a efektívne všade tam, kde to vyžadovala situácia. Diocletianus videl v zabezpečení potrieb armády prvoradú úlohu štátu. Splnenie tohto cieľa si vyžadovalo vytvorenie rozsiahleho byrokratického aparátu. Tisíce štátnych hodnostárov riadili hospodárstvo v súlade s celkovými potrebami ríše. Ekonomika, dovtedy charakterizovaná určitou rovnováhou v pomere štátnych regulácií a rímskeho modelu "trhového hospodárstva", sa stala doménou rozhodovania štátnych úradníkov.

Výšku cien, dovtedy tvorenú ponukou a dopytom, nahradili regulované ceny. Rozdiel medzi otrokmi a slobodnými občanmi prakticky zanikol. Roľníci i remeselníci nemohli meniť miesto bydliska bez súhlasu úradov. Do hospodárskeho života prenikol vojenský systém organizácie. Štát prebral funkciu hlavného a v niektorých sférach jediného zamestnávateľa.

V roku 301 n. l. Diocletianus vydal nariadenie "Edictum de Pretiis", ktoré bolo jedným z najdrastickejších zásahov do ekonomiky v období antiky. Edikt určil maximálne ceny pre takmer všetky produkty vyrábané na území ríše, ako aj výšku miezd za vykonané práce. Tieto opatrenia mali zmierniť rast cien, spôsobený prednostným uspokojovaním potrieb armády a rastúcej byrokracie. Diocletianus vysvetľoval dôvody nariadenia: "Sú takí, ktorých cieľom je zničiť všeobecné blaho. Kdekoľvek naše armády chránia bezpečnosť, ziskuchtivci zvyšujú ceny nad pomyslenie...a zásoby určené vojsku sa stanú korisťou zlodejov."

Striktná regulácia cien vyvolala hospodársky chaos. Tovary vymizli z trhu, každý kto mal možnosť, hromadil zásoby. V niektorých oblastiach ríše bol nedostatok tak veľký, že dochádzalo k povstaniam. Cisárski zmocnenci boli nútení upustiť od dôsledného presadzovania nariadení o maximálnych povolených cenách.

Rozsah reforiem ďaleko prekročil možnosti vyrovnat' sa s nákladmi, ktoré radikálna reorganizácia priniesla. Obrovské výdavky, spojené s udržiavaním byrokratického aparátu viedli k čoraz násilnejším metódam vyberania daní v situácii, keď nepokoje a devastácia postihli najproduktívnejšie oblasti impéria. Vyberači daní mali právo používať drastické donucovacie prostriedky. Osud neplatičov daní bol nezriedka horší, než osud otrokov. V snahe zvýšiť príjmy štátu, boli zlaté a strieborné mince nahrádzané platidlami s nižším obsahom drahých kovov. Znehodnotenie meny však po určitej dobe stratilo účinok, pretože začalo byť nevýhodné vyberať dane v bezcenných minciach. Nakoniec nezostávalo iné, ako návrat k výmenným praktikám prvotnopospolných spoločenstiev, teda k vyberaniu daní v naturáliách. Naturálne hospodárstvo však nebolo v súlade s komplexnou hospodárskou a spoločenskou štruktúrou ríše. Evidencia, uskladnenie a distribúcia množstva tovarov mala za

následok vytvorenie komplikovaného a neefektívneho systému skladov, vyžadujúcich množstvo pracovných síl a - ďalšej byrokracie. Diocletianove reformy prispeli ku strate ekonomickej vitality v čase, keď ju štát najviac potreboval.

Cisár pravdepodobne o negatívnych dôsledkoch nariadení ani nevedel. Čoraz viac sa vzdaloval od každodenného života v ríši. Začal vystupovať ako zbožštená osoba. Aj najbližší rodinní príslušníci museli pred ním pokľaknúť a pobožkať lem jeho rúcha.

V roku 305 n. l. Diocletianus abdikoval. Presvedčil tiež svojho spoluvládcu, Valeria Maximiána, aby sa vzdal trónu. Cisármi sa stali Gaius Valerius Galerius a Flavius Valerius Constantius, nazvaný pre bledosť svojej tváre Chlorus. Noví cisári nedokázali čeliť rastúcej nespokojnosti a udržať moc v svojich rukách. Nastala ťažko pochopiteľná situácia – zatiaľ čo Diocletianus, ktorý v čase svojej vlády bol rešpektovanou autoritou, trávil dni v rodnej Dalmácii pestovaním zeleniny, v Ríme zúrila občianska vojna.

Z bojov o trón vyšiel víťazne Flavius Valerius Constantinus, nemanželský syn Constantia Chlora. Constantinus patril medzi najschopnejších vládcov v dejinách cisárskeho Ríma. Radikálnou zmenou bol cisárov príklon ku kresťanstvu. Kresťania, prenasledovaní po stáročia, sa stali dominantnou náboženskou komunitou v ríši. Constantinus pochopil, že viera, ktorú nezničil výsmech cynikov, argumenty filozofov, ani zákazy úradov, je riešením ideovej prázdnoty ohrozujúcej samotné základy ríše. Postavil preto autoritu štátu na stranu dovtedy prenasledovaného, alebo v najlepšom prípade trpeného kresťanstva, prehlásil novú vieru za oficiálne náboženstvo a vytvoril podmienky pre jeho víťazný postup do všetkých častí impéria. Náboženstvo nádeje sa stalo revolučnou silou, ktorá zasiahla do všetkých oblastí života rímskej spoločnosti.

Constantinus si uvedomoval, že rímska armáda nie je schopná účinne chrániť obyvateľstvo provincií proti náhlým útokom barbárskej jazdy. Nadviazal preto na Diocletianove reformy a rozšíril vplyv jazdeckta v rímskom vojsku. Légie, ktoré po stáročia tvorili jadro armády, stratili svoj pôvodný význam. Nahradili ich jazdecké oddiely, vytvorené prevažne z príslušníkov barbárskych kmeňov. „Barbarizácia“ rímskej armády bola jednou zo zmien, ktorými prechádzalo impérium. Constantinus nemal zľutovanie ani s prétoriánmi. Vojensky úplne bezcennú gardu rozpustil.

Šokujúcim bolo rozhodnutie opustiť Rím a zriadiť nové centrum vo východnej časti ríše. Voľba padla na prastarú grécku kolóniu Byzantion, strategicky umiestnenú v Bosporskom

zálive. "Poslúchajúc príkazy Všemohúceho", ako prehlásil, zahájil v roku 324 n. l. výstavbu nového hlavného mesta.

Čas potvrdil prezieravosť voľby. Mesto, v ktorom pri jeho zrode žilo nie viac ako 50 000 prisťahovalcov, malo na prelome 5. a 6. storočia milión obyvateľov. Constantinovo mesto - Constantinopolis, bolo po piatich storočiach nadvlády Ríma triumfom pogrécťenej východnej časti impéria. Aj keď štátnym jazykom zostala latinčina a obyvatelia mesta sa oficiálne nazývali Rimanmi, rozhodujúcu väčšinu tvorili Gréci. Gréčtina, nie latinčina, sa ozývala na námestiach a trhoch novej metropoly.

Fórum a majestátna budova senátu, dávali mestu pôvodne antický charakter. Carihrad však nadobudol vlastnú identitu, poznačenú kultúrnou a etnickou špecifikou východnej časti ríše. Na rozdiel od Ríma mesto nemalo predkresťanskú minulosť. Návštevník by na jeho námestiach márne hľadal chrámy zasvätené pohanským bohom. Božstvá gréckeho a rímskeho Panteónu však neustúpili kresťanstvu úplne bez boja.

Reakciou pohanského náboženstva a filozofie na víťazstvo kresťanstva bola vláda Constantinovho synovca Juliána. Flavius Claudius Julianus prežil vraždenie, podnietené bojom o trón po Constantinovej smrti, štúdiom filozofie v Nikomédii a Aténach. Pod vplyvom dožívajúcej pohanskej filozofie splývala v Julianových očiach zanikajúca predkresťanská spoločnosť so strateným rajom.

V roku 361 n. l. sa 31 ročný Julianus stal cisárom. Napriek zaničeniu pre pohanské náboženstvo a láske k filozofii, pripomínal skôr kresťanského pustovníka, než dekadentného pohanského vládcu. Zbavil cisársky dvor pompéznosti, ktorú zaviedol Diocletian a udržiavali jeho nástupcovia. Cisár sa obliekal ako mních, jedol striedmo, spával v malej, nevyhrievanej komore "aby privykol na chlad" a vyhýbal sa zábavám, ktoré v hojnej miere poskytovalo životom prekypujúce mesto. Nechodil do divadiel, pretože ich sexuálne sugestívne pantomímy urážali jeho vkus a nenavštevoval ani konské dostihy, vášeň každého obyvateľa mesta. Julianova neochota podieľať sa na radostiach života napodiv neznižila jeho popularitu medzi obyvateľmi mesta, ktorí rešpektovali cisárovu spravodlivosť. Napriek láske k filozofii, dokázal brániť ríšu i na bojovom poli. Vo vojne s Partským kráľovstvom, odvekým nepriateľom Ríma, sa byzantská armáda prebojovala až k bránam hlavného mesta Ktesifónu. Pri jednom z útokov na mesto však cisára zasiahol nepriateľský oštep a Julianus po niekoľkých hodinách zraneniu podľahol. V armáde prepukol zmätok. Vojaci potrebovali veliteľa a preto bez prietahov zvolili nového cisára. Stal sa ním veliteľ Julianovej telesnej stráže, Jovianus, ktorý nebol filozofom a k pohanským kultom mal negatívny vzťah. Počas

svojej krátkej vlády stihol prinavrátiť kresťanstvu postavenie privilegovaného štátneho náboženstva. Valentinianus, ďalší vojak povoláný na trón armádou, strávil 11 rokov na Rýne, kde odrážal obnovené útoky Germánov na západnú hranicu ríše. Vleklá vojna, ktorá vyčerpávala obidve strany, skončila kompromisom. Germánske kmene získali právo osídliť pohraničné oblasti ríše, ale v súlade s podmienkami stanovenými cisárom.

V roku 375 n. l. Valentinianus porazil mohutný zväz germánskych kmeňov na Dunaji. V čase, keď ríši začalo hroziť nebezpečenstvo z východu, cisár náhle zomrel.

K hraniciam ríše sa blížili dovtedy neznámi kočovníci – kmeňový zväz Hunov. Huni zaútočili v poslednej tretine štvrtého storočia na územie Gótov. Ostrogóti žijúci na Ukrajine a Vizigóti, ktorí obývali územie dnešného Rumunska, v panike ustupovali na západ.

Zbedačení Góti žiadali o povolenie usadiť sa v neosídlených oblastiach východnej časti ríše. Rimania len s nedôverou počúvali popisy hrôzostrašných jazdcov z východných stepí. Prišielci z východu, tvrdili Góti, pripomínali skôr divé zvery, než ľudí. Letopisec Jordanes hľadal vysvetlenie hunských víťazstiev v ich odstrašujúcom výzore. Podľa rímskeho historika Huni, "hrôzou svojho zjavu vzbudzujú strach v tých, ktorých hádam neprevyšujú vo vojenskom umení."

Góti síce dostali povolenie usadiť sa na území ríše, ale nebola im poskytnutá žiadna pomoc. Rímski úradníci zneužívali ich biedu, predávali im potraviny za premrštené ceny a okrádali Gótov o posledný majetok. Hladujúci Góti nemali iné východisko, než predávať svoje deti do otroctva. Nenávisť prerástla do povstania. Pokus cisára Valensa zastaviť plieniacich Gótov pri Hadrianopolise vyústil do jednej z najťažších porážok, akú kedy Rimania utrpeli. Víťazná gótska jazda prenikla až k múrom Carihradu. Mesto síce vďaka mohutným opevneniam útoku odolalo, ale škody spôsobené Gótmi prispeli k prehĺbeniu krízy.

Otrasená ríša našla, aspoň dočasne, záchranu v osobe cisára Valentiniana. Cisár zreformoval rozvrátené hospodárstvo, zmiernil systém štátnej kontroly a do obehu zaviedol hodnotnú menu. Napätie medzi kresťanmi a vyznavačmi pohanských kultov, ktorých bolo v ríši ešte stále veľa zmiernil vyhlásením slobody vierovyznania. V roku 375 n. l. však Valentinianus zomrel a jeho syn Gracianus uprednostňoval zabudnutie v radovánkach pred povinnosťami panovníka.

Rastúci úpadok západnej časti impéria sa pokúšal zastaviť Teodosius I. Získal spojenectvo Gótov a Alanov a udržoval priateľské vzťahy aj s Hunmi. Zomrel však skôr než mohol pripraviť ríšu na obranu pred hrozbou prenikajúcich barbarských kmeňov.

V roku 408 n. l. gótsky vodca Alarich prekročil Alpy a viedol svoju armádu až k múrom Ríma. "Moji vojaci premenia mesto v hromadu ruín," hrozil, "ak obyvatelia dobrovoľne nevydajú všetko zlato a striebro v ich vlastníctve." Na otázku Rimanov čo im zostane, Alarich údajne odvetil: "Vaše životy." Ani ponížujúce výkupné nezachránilo Rím pred plienením. Po dvoch rokoch sa Góti vrátili a vďaka zrade bez odporu prenikli do mesta. Rím sa stal obeťou ľubovôle dobyvateľov. V okolí mesta, ani v celej Itálii, neexistovala vojenská sila, ktorej by sa Góti museli obávať. Gótske vojsko, preťažené korisťou, zamierilo na juh s úmyslom okupovať bohatú Sicíliu. Na ceste vodca Gótov zomrel a novým kráľom sa stal Ataulf, ktorý prekvapujúco vyhlásil, že jeho úmyslom nie je zničiť Rím, ale stať sa jeho spojencom. Góti sa však do Itálie už nevrátili. Ataulf doviedol svoj kmeň do južnej Galie, kde založil Vizigótske kráľovstvo.

V porovnaní s vpádmi germánskych kmeňov, pripomínal postup Hunov na západ pomaly sa valiacu masu lávy. Vyše pol storočia trvalo, kým predvoj Hunov prenikol do Podunajskej nížiny. Prvý historický známy vládca Hunov, kráľ Rua, odkázal okolo roku 430 n. l. trón svojim synovcom. Bleda spolu s Attilom mali podľa jeho želania panovať v bratskej zhode. Po Ruovej smrti však Attila Bledu zavraždil.

Attila vládol nad rozsiahlym územím od povodia Donu až po Dunaj. Na západe jeho moc siahala až k Rýnu. Teodosius II. v Carihrade a Valentinián v Ríme kupovali mier platením ponížujúceho tribútu.

V roku 441 n. l. Attila odhodil masku "spojenca" ríše a na čele pol miliónovej armády zamieril k Carihradu. Teodosius síce uchránil mesto pred útokom zaplatením výkupného, ale Attila si počínal na území Byzancie ako v dobytej krajine. Huni bez obmedzenia drancovali Tesáliu, Trákiu a pobrežie Čierneho mora.

Attila mal v úmysle zmocniť sa západnej časti ríše podľa možnosti bez boja. K Valentiniánovi vyslal posolstvo so žiadosťou o ruku jeho sestry Honorie. Venom, ktoré mala Honoria priniesť do manželstva, neopomenuli zdôrazniť vyslanci, by mala byť západná časť ríše. Cisár odmietol. Ohrdnutý Attila považoval urážku za dostatočný dôvod k vojne.

Huni vpadli do Galie. Povešť neľútostného dobyvateľa, ktorá mu vyslúžila prímienie "bič boží", zmobilizovala Rimanov a Gótov k spoločnému úsiliu zastaviť Hunov. Vojsko vizigótskeho kráľa Teodoricha I sa spojilo s armádou rímskeho generála Aetia. V roku 451 n. l. došlo na Katalánskych poliach neďaleko mesta Troyes k vražednej bitke, ktorá mala rozhodnúť, komu bude patriť západná časť ríše. Obe armády bojovali neobyčajne statočne.

Ani po dvoch dňoch krvavých bojov nebolo víťaza. Attila nedokázal poraziť nepriateľa v boji, ale rímsko-gótske vojsko utrpelo veľké straty (medzi mŕtvymi bol aj gótsky kráľ Teodorich) a spojenci už nemali síl Hunov prenasledovať.

Hunské vojsko disciplinovane ustúpilo z bojiska, na ktorom zostalo ležať údajne vyše 160 000 mŕtvych. Krvavé inferno Katalánskych polí bolo zlomovým bodom v meteorickom raste hunskej moci. Attila už ďalšiu veľkú inváziu na západ nepodnikol. Legendami opradený život vodcu Hunov mal romantický koniec. Dva roky po neúspechu na Katalánskych poliach vraj vodca Hunov zahorel láskou ku krásnej Ildiko a rozhodol sa s ňou oženiť. Svadobnú hostinu oslávil, ináč striedmy Atila, hojným požitím jedla a vína, ktoré sa mu stali osudným. Ráno našli služobníci novomanžela v kaluži krvi bez známky života. Hunská ríša, udržiavaná jeho autoritou, sa rozpadla.

Valentinianus III. nevyužil príležitosť, ktorú poskytol rozpad hunského kmeňového zväzu na upevnenie rozháraných pomerov v ríši. Dvorný hodnostár Petronius cisára presvedčil, že vojenský úspech v boji s Hunmi neúmerne zväčšil Aetiovu moc a generál má v úmysle sa zmocniť trónu. Podozrievavý Valentinianus dal Aetia predvolať a vlastnoručne ho sťal. "Pane," dovolil si poznamenať jeden z dvoranov, "pravou rukou si odťal svoju ľavú ruku."

Udalosti zakrátko potvrdili pravdivosť výroku. Valentinianus sa stal obeťou Petroniových intríg. Aetiova družina pomstila svojho vodcu - cisára zabila. S ich podporou sa potom Petronius zmocnil trónu. Aby zvýšil svoju legitimitu, prinútil Valentianovú vdovu Eudoxiu stať sa jeho ženou. Zúfalá Eudoxia požiadala o pomoc kráľa Vandalov Geisericha. Je možné, že Eudoxina žiadosť bola len plodom predstavivosti byzantského historika Prokopia, ktorý opísal tieto udalosti, skutočnosťou však zostáva, že vodca Vandalov do Itálie vpadol.

Vandali napádali západnú časť ríše už v minulosti. Na začiatku piateho storočia, spolu s kmeňmi Suevov a Alanov, prekročili Rýn a prenikli hlboko do Galie. Tier, Amiens, Arras, Reims a ďalšie mestá sa ich pričinením zmenili na ruiny. Keďže v západnej časti ríše nebolo armády, ktorá by ich dokázala zastaviť, Germáni sa dostali až do Hispánie. Vydrancovali bohaté centrá provincie - Cartagenu, Sevilu a Cordobu. Vandalov nezastavilo ani more. Geiserich vpadol do severnej Afriky. V roku 439 n. l. bolo Kartágo opätovne dobývané. Vandali, príjemne prekvapení miernym podnebím a úrodnosťou provincie sa v severnej Afrike usadili. Odchod Vandalov z európskej pevniny neznamenal, že bezbranní obyvatelia Itálie a Hispánie prestali byť obeťami lúpežných nájazdov. Geiserichovo loďstvo beztretno prepadalo italské, hispánske a grécke pobrežné mestá.

Vandali vpadli do Ríma v roku 455 n. l. Horda bašovala v meste len dva týždne, ale vyplienila mesto tak dôkladne, že dodnes je ich meno symbolom deštrukcie. Na tróne sa ešte vystriedalo niekoľko, zväčša bezvýznamných cisárov, boli však len bábkami v rukách barbarských náčelníkov. Posledným cisárom západnej časti rímskej ríše sa stal Romulus. Jeho vládu ukončila nová vlna germánskych kmeňov - Herulov, Scirov a Rugov. Vodca kmeňoveho zväzu, Odoaker, zbavil trónu Romula Augusta a ponúkol východorímskemu cisárovi Zenovi formálne vládu nad západom s podmienkou, že on sám bude spravovať Itáliu s titulom "patricius". Zeno roku 476 n. l. ponuku prijal. Romulom teda začali, a oficiálne aj skončili dejiny "večného" mesta.

Traduje sa, že história má dve záhady - vznik a zánik Rímskej ríše. Úpadok rímskej spoločnosti mal ekonomické, ideové, sociálne, populačné, náboženské a mnohé ďalšie príčiny. Bezpochyby závažným, možno rozhodujúcim nedostatkom bola neschopnosť Rímskej republiky uchovať princípy občianskej spoločnosti v podmienkach prerastania mestského štátu do kozmopolitného impéria. Degradácia občana, ktorý sa aktívne podieľal na tvorbe a uplatňovaní zákonov, na pasívny objekt ľubovôle cisárskych nariadení a veliteľov armád, mala nevyhnutne zhubné dôsledky. V obdobiach, keď všemocný cisár, alebo veliteľ vojska disponoval okrem umenia víťaziť aj štátnickým rozhľadom, ríša prosperovala. Ak však o osudoch štátu rozhodoval bezduchý vodca soldatesky, prípadne egocentrický pôžitkár, spoločnosť sa stala obeťou nezákonnosti.

S výnimkou obdobia "dobrých cisárov" (Antoninus Pius, Nerva, Traianus, Hadrianus a Marcus Aurelius), neexistoval v cisárskom Ríme systém, ktorý by zaručoval zákonom garantovaný mechanizmus vlády, aký fungoval v období republiky.

So stratou občianskych práv vymizla aj ochota dobrovoľne sa podieľať na výkone občianskych povinností. V dobách republiky bola obrana vlasti prvoradou povinnosťou občanov a ranné dejiny Ríma prekypujú popismi bezpríkladného vlastenectva. Pre obyvateľov cisárskeho Ríma (ťažko tu už hovoriť o občanovi v pravom slova zmysle) sa stala vojenská služba remeslom a v dobe úpadku ríše nezriedka nenávideným bremenom. Napriek drastickým opatreniam počet vojakov povolávaných do armády klesal. Viaceré kategórie obyvateľstva odvodom nepodliehali. Otroci boli tradične prijímaní do armády len vo chvíľach najväčšieho ohrozenia. Vojenská povinnosť sa nevzťahovala ani na početnú štátnu byrokráciu, kňazov, príslušníkov senátorského stavu a príslušníkov remesiel dôležitých pre chod štátu. Nedostatok vojakov v rastúcej miere nahrádzali príslušníci barbarských kmeňov.

Už Caesar kombinoval légie s oddielmi germánskej jazdy. Časom počet členov barbarských kmeňov v rímskom vojsku nadobudol také rozmery, že v poslednom období existencie impéria rímska armáda bola rímskou len podľa mena. „Barbarizácia“ armády zmenila i jej štruktúru. Vojsko sa stalo konglomerátom barbarských jednotiek, ktoré si vo forme "federátov" uchovali kmeňovú organizáciu a bojovali pod velením svojich náčelníkov.

Transformáciu republiky na cisárstvo charakterizovalo masové použitie otrokov v hospodárstve. Kým poľnohospodárstvo, ktoré dominovalo v dobách republiky, bolo hlboko cteným povoláním občana, vznik obrovských veľkostatkov, latifundií, oslabil puto Rimanov k pôde. Predovšetkým hlavné mesto ríše sa stalo magnetom pre každého, kto hľadal ľahký život umožnený milodarmi milionárov, ktorých republikánsky Rím nepoznal. "Chlieb a hry" sa stali zmyslom života mnohých v Ríme i v metropolách provincií. Majetné vrstvy začali pozeráť na mestskú chudobu s odporom. Už Cicero ich pohŕdavo nazval "píjavicami cicajúcimi štátnu pokladnicu".

V čase, keď klesajúca ekonomická produktivita a externá hrozba začali ohrozovať základy existencie ríše, Diocletianove reformy ešte hlbšie potlačili iniciatívu a prehĺbili odpor občanov k práci.

Významný podiel na úpadku ríše mala technická stagnácia. Rimania boli vynikajúcimi inžiniermi, dokázali sklbiť teoretické vedomosti s praktickými znalosťami. Lacná pracovná sila, ktorú zabezpečovali otroci však stála v ceste hľadaniu nových, produktívnych metód výroby. Vynálezy gréckych vedcov získali uplatnenie maximálne ako kuriózne hračky. Najtvorivejšie mysle impéria sa venovali literatúre, rečníctvu a právu. Remeslá, podobne ako v stredoveku, boli spútané množstvom regulácií, ktoré sa prehlbovali v období krízy. Výroba predmetov každodennej spotreby bola považovaná za trpký údel otrokov. Osudným sa stala stagnácia vo vojenskej oblasti. Rímska armáda nemala zásadnú technickú výhodu v boji s nepriateľmi. Meč a oštep zostali zbraňou rímskeho vojaka prakticky bez zmeny po stáročia.

Antickí vzdelanci nedokázali vytvoriť optimistickú víziu budúcnosti a nevenovali riešeniu sociálnych problémov spoločnosti takmer žiadnu pozornosť. Nakoniec túto úlohu radikálnym spôsobom prevzalo kresťanské náboženstvo. Kresťanstvo je často považované za jeden z hlavných dôvodov zániku Rímskej ríše. Kresťanská viera bola vskutku útokom na hodnoty antickej spoločnosti. Fyzická krása, sila, telesná láska, vojenská zdatnosť, materiálny prepych a koncentrácia na pozemský život sa vytratili z hodnotového rebríčka kresťanov. Na ich miesto nastúpila pokora, láska k blížnemu, vrátane nepriateľov, asketizmus a odvrat od všetkého svetského v očakávaní príchodu spasiteľa.

Namiesto pluralizmu racionalistických filozofií, ktoré nedokázali nájsť východisko zo slepej uličky pesimizmu, kresťanstvo ponúklo nádej, vieru v lepší život po smrti. Prísľub večného života v lone milujúceho boha, ochotného obetovať sa za ľudský rod, zmietol panteóny sebeckých božstiev, ľahostajných k trpkému údely ľudí. V krízami zmietanej spoločnosti malo posolstvo nádeje vo večný život neodolateľnú silu. Čoraz väčšie množstvo obyvateľov ríše prestávalo hľadať povzbudenie v oficiálnom štátnom náboženstve, či v mystériách exotických kultov a nachádzalo útechu v kresťanstve. Prenasledovanie len zvyšovalo odhodlanie kresťanov vyslúžiť si pozemským utrpením večný život. Ideálom kresťanstva nebol hrdina porážajúci nepriateľov na bojovom poli, ale martýr trpiaci za Kristovu vieru. Mnohí kresťania odmietali vojenskú službu. V túžbe venovať sa modlitbe, štúdiu posvätných kníh a rozjímaniu mnohí odchádzali na opustené miesta.

Spoločnosť v rozklade má sklon uzatvárať sa do seba samej. Túto tendenciu potvrdila neschopnosť Ríma integrovať Germánov do organizmu ríše. Caesar dokázal Galov nielen vojensky poraziť, ale s úspechom presadil ich všestrannú integráciu do rímskej spoločnosti. Galia sa v krátkom čase stala organickou súčasťou ríše, v mnohých smeroch prevyšujúcou Itáliu. Rovnaký proces prebehol v Hispánii, severnej Afrike a do značnej miery aj na Balkáne. Grécke umenie, veda a filozofia začlenením do orbitu rímskej moci neutrpla, skôr naopak, obdivovatelia a milovníci gréckej kultúry na cisárskom tróne, ako napríklad Hadrianus, prispeli k jej rozšíreniu do najvzdialenejších končín ríše.

Schopnosť ríše rásť a mohutnieť v prvých storočiach nášho letopočtu, zlyhala v konflikte s germánskym svetom. V zrážke s Germánmi Rímu nežičilo šťastie. Dve osobnosti, Caesar a Marcus Aurelius, ktorí by pravdepodobne dokázali Germánov nielen vojensky poraziť, ale aj vytvoriť podmienky pre vzájomne prospešné spolužitie, zomreli skôr, ako mohli grandióznu úlohu uskutočniť. V poslednom storočí existencie ríše bola priepasť medzi Rimanmi a Germánmi jednou z príčin oslabenia a v konečnom dôsledku zániku impéria. Germánske kmene prenikali v rastúcom počte na územie ríše, zostávali však cudzím elementom v organizme rímskej spoločnosti.

Keď v roku 382 n. l. Teodosius I. sankcionoval osídlenie Trákie Germánmi pod vládou ich náčelníkov. Rozhodnutie bolo prvým krokom k dezintegrácii ríše. K obdobnému vývoju došlo na začiatku piateho storočia v Galii, kde sa usadzovali Burgund'ania a Vizigóti. Pritom nie všetci Germáni prichádzali s cieľom ríšu zničiť. Vizigótsky kráľ Alauf proklamoval úmysel "obnoviť slávu Ríma s pomocou gótskej sily." Mnohé kmene vstupovali na územie ríše s vedomím kultúrnej nadradenosti Ríma a Rimania mohli tento rešpekt využiť. Rímska

administratíva zväčša reagovala s úplným nedostatkom štátnickej prezieravosti. Salvianus síce priznával závideniahodnú česť barbarov v porovnaní so skorumpovanou rímskou spoločnosťou, na druhej strane však s pohrdaním označil Alamanov za opilcov, Heruli, Frankovia a Sasi boli podľa jeho názoru surovci a Alani nepolepšiteľní smilníci. Biskup Apollinaris priznal záujem Vizigótov uchovať integritu ríše, ani on si však neodpustil pohrdavé poznámky na adresu "hlučných, v kožiach odených Gótov, potetovaných Herulov a Burgund'anov, páchnucich skazeným maslom, ktorým si natierali vlasy."

Kontrast medzi prístupom citovaných hodnostárov a Caesarom je zjavný. Gaius Július sa nest'ážoval na bezpochyby nižšiu úroveň hygieny galských bojovníkov, nezazlieval Galom ich nohavice a neváhal ich prijať do senátu, napriek tomu, že noví "senátori" svojím zjavom vyvolávali medzi rímskymi patricijmi pohrdanie. V 4. storočí nášho letopočtu však tolerancia vymizla. Rimania mali pod hrozbou prísnych trestov zakázané nosiť odev barbarov.

Diskriminačným nariadením s ďaleko vážnejšími dôsledkami bol zákaz uzatvárania manželstiev medzi Rimanmi a Germánmi. Germáni oplácali odmietavý prístup Rimanov rovnakou mierou. Zákonník vizigótskeho kráľa Eurika nariadil dôslednú separáciu gótskeho a rímskeho obyvateľstva v Galii.

Zákaz zmiešaných manželstiev viedol k poklesu rímskeho obyvateľstva, už bezťak decimovaného vlekou populačnou krízou. Od čias katastrofálneho moru, ktorý spôsobil hlboký úbytok obyvateľstva v období Aurelianovej vlády, impérium trpelo klesajúcim počtom obyvateľstva. Hlad po pôde vystriedal jej nadbytok. Cisár Pertinax ponúkal poľnohospodársku pôdu v Itálii bezplatne každému, kto ju bol ochotný obrábať. Alexandrijský biskup žiaval nad trpkým údelom keď "ľudský rod sa zmenšuje a neustále ho ubúda." Príčin bolo viacero. Nezájem o početné rodiny v podmienkach upadajúceho hospodárstva, luxus a požívačnosť vyšších vrstiev, dobrovoľný celibát mnohých kresťanov, infanticída praktizovaná v niektorých oblastiach ríše a celkový pesimizmus, v akom sa upadajúca rímska spoločnosť nachádzala. Snáď práve pesimizmus, strata viery v budúcnosť, zohrala rozhodujúcu úlohu v procese rozkladu rímskej spoločnosti.

Napriek úpadku a tragédiám, ktoré viedli k jeho zániku, je pre nás antický Rím zdrojom inšpirácie i poučenia. Význam Ríma nespočíva v dlhom a dramatickom páde, ale vo víťazstvách, v tom, čo dokázal prevziať v štafete vývoja ľudskej civilizácie a v schopnosti uchovať a rozvinúť kultúrne dedičstvo minulosti.

Použitá literatura

- ADKINS, L-Adkins, R. Starověké Řecko. Praha : Slovart, 2011. ISBN 978-80-7391-580-3.
- BILLOWS, Richard, A. Marathon. New York, London : Overlook Duckworth, 2010. ISBN 978-0-71563-908-5.
- BOATWRIGHT, M. Dějin Římské říše od nejranějších časů po Konstantina Velokého. Praha : Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3168-1.
- BURCHARDT, Jacob. The age of the Constantine the Great. New York : Dorset Press, 1989. ISBN 0-88029-323-3.
- DANDO – COLLINS, S. Legions of Rome London : Quercus, 2010. ISBN 978 1 84916 230 2.
- CALLERY. S. Starověký Řím. Praha : Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3788-1.
- CARCOPINO, Jerome. Daily life in ancient Rome. New Haven and London : Yale University Press, 1975 ISBN 0-300-00031-6.
- CICERO. Selected Works. New York : Penguin Classics, 1984. ISBN neuvedené.
- DURANT, Will. The life of Greece. New York : Simon and Schuster, 1939. ISBN neuvedené.
- DURANT, Will. Caesar and Christ. New York : Simon and Schuster, 1944. ISBN neuvedené.
- GIBBON, Edward. The decline and fall of the Roman Empire. New York : Harcourt, Brace and Company, 1960. Library of Congress Catalog Card Number: 60-12732.
- GIESE, Alexander. Marcus Aurelius. Bratislava : Obzor, 1985. ISBN neuvedené.
- GOLDSWORTHY, Adrian. The fall of Carthage. London : Orion House, 2000. ISBN 978-0-3043-6642-2.
- GOLDSWORTHY, Adrian. Roman warfare. London : Smithsonian Books, 2005. ISBN – 13: 978-0-06-083852-2.
- GOLTZ HUZAR, E. Mark Antony. London, Sydney, Dover, New Hampshire : Croom Helm, 1986 ISBN 0-7099-4719-4.
- GRANT, Michael. History of Rome. New York : Charles Scribners Sons, 1978. ISBN 0-684-15986-4.
- GRANT, Michael. From Alexander to Cleopatra. The Hellenistic World. New York : Charles Scribners Sons, 1982. ISBN 0-684-17780-3.
- GREEN, Peter. The Greco-Persian wars. Berkeley, Los Angeles, London : University of California Press, 1996. ISBN neuvedené.

GRIFFIN, T. Miriam. Nero the end of a dynasty. New haven and London : Yale University Press, 1984. ISBN 0-300-04034-2.

HAZAN, Fernand (ed). Lexikon gréckej civilizácie. Bratislava . Tatran, 1977. ISBN neuvedené.

LACEY, W.K.-WISON, B.W.J.G. Res Publica. Roman Politics and Society according to Cicero. Oxford University Press, 1970. ISBN neuvedené.

FIELDS, N. Řecká válečná loď. Praha : Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2884-1.

LIDDEL HART, B. H. Scipio Africanus. Cambridge : Da Capo Press, 1926, ISBN-10- 0-306-81363-7.

LIVAR, Lissner. The Caesars. New York : G.P. Putnam sons, Library of Congress Catalog Card Number: 58-11670.

OLIVA, P. Kolébka demokracie – dějiny a kultura klasického Řecka 5. – 4. století př. n. l. Praha : Arista, 2000. ISBN 978-80- 864-4104-8.

PEČÍRKA, Jan. Dějiny praveku a starověku I.-II. Praha : SPN, 1989.

SEKUNDA, N. Spartské vojsko. Prha : Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2368-6.

STRAUSS, Barry. Masters of Comand. Alexander, Hannibal, Caesar and the Genius of Leadership. New York : Simon and Schuster, 2012. ISBN 9781-1-4391-6448-8.

SUETONIUS. The twelve caesars. New York ,, Penguin Classics, 1986. ISBN 0-14-044072-0.

TACITUS. The Annals of Imperial Rome. New York : Dorset Press, 1984. ISBN 0-88029-024-2.

Elektronické zdroje:

http://www.olympic.sk/documents/olympic_games/history/historia-oh.pdf

<http://www.sk.wikipedia.org/wiki/Le%C5%BAnidas>

<http://www.sph.sk/encyklopedia/starovek/grecko.htm>

<http://cs.wikipedia.org/wili/Korint>

<http://www.turnerecko.cs/pelopones/mesta-pelopones/15-korint.html>